

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФУЛЬМЕС ВЛАДИСЛАВ СТЕПАНОВИЧ

УДК 271.222–722.51

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
МИТРОПОЛИТА АНАТОЛІЯ ДУБЛЯНСЬКОГО**

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. С. Фульмес

Науковий керівник – Кучерепа Микола Михайлович, кандидат історичних наук, професор

Луцьк – 2021

АНОТАЦІЯ

Фульмес В. С. Церковно-релігійна і громадська діяльність митрополита Анатолія Дублянського. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2021.

У дисертації комплексно досліджується церковно-релігійна та громадська діяльність митрополита Української автокефальної православної церкви в діаспорі Анатолія Дублянського (1912–1997).

В історичній науці важливими залишаються дослідження з біографістики. Сьогодні спостерігаємо значне зростання кількості досліджень окремих постатей. Учені, залучаючи сучасні підходи та широкий методологічний інструментарій, повернули із забуття імена багатьох громадських, культурних та церковних діячів. До когорти духовних провідників українського народу справедливо зараховуємо митрополита УАПЦ в діаспорі Анатолія Дублянського. Увага до постаті ієрарха є надзвичайно актуальною, адже він закарбував своє ім'я в українській культурі як краєзнавець та музейний працівник, а в роки війни та в післявоєнний еміграційний період свого життя – як активний діяч УАПЦ в діаспорі: трудився парафіяльним священником, редактором офіційного видання УАПЦ в діаспорі «Рідна Церква», церковним адміністратором, а пізніше єпископом у Західній Європі. Вивчення біографічних даних митрополита Анатолія становить велику цінність для дослідження громадсько-політичного, культурного, наукового та релігійного життя як в Україні, так і за її межами, в діаспорі.

Установлено, що у вітчизняній історіографії існує певна кількість публікацій, присвячених окремим аспектам діяльності митрополита Анатолія. Однак сьогодні немає праці, яка б комплексно досліджувала характер, зміст, суспільне значення церковно-релігійної та громадської

діяльності А. Дублянського. Це підстава для проведення джерельної евристики та узагальнювального історико-біографічного дослідження.

Джерельна база роботи є репрезентативною, цілком достатньою для реалізації поставлених завдань і представлена передусім творчою спадщиною А. Дублянського, документальними і наративними джерелами з архівів України та США, бібліотек, періодичної преси України та української діаспори Західної Європи. Значна частина джерел, яка висвітлює діяльність митрополита Анатолія та життя української діаспори, введена до наукового обігу вперше.

Реалізація дослідження стала можливою завдяки вибору ефективних методологічних прийомів та методів. Теоретико-методологічну основу роботи склали принципи історизму, об'єктивності, системності, міждисциплінарності та просопографічного підходу. Застосовано методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, логічний, описовий), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-системний) та міждисциплінарні. Кожен із них у певній ситуації був результативним і дав змогу об'єктивно реконструювати духовний та історичний портрет митрополита Анатолія Дублянського.

Хронологічні рамки дисертації окреслені 20–90-ми рр. ХХ ст., що пов'язано зі специфікою просопографічних студій та біографістики. У 1920-х рр. формується громадянська позиція Анатолія Дублянського, його національна й релігійна ідентичність. В окремих моментах автор виходив за хронологічні рамки, що пояснюється необхідністю висвітлити родинне коріння А. Дублянського.

Географічні межі дослідження охоплюють територію сучасних України, Польщі та країн Західної Європи, де впродовж пів століття митрополит Анатолій трудився серед українців-емігрантів.

У дослідженні зазначено, що важливу роль у формуванні світогляду А. Дублянського відіграло родинне християнське виховання, а кристалізація

громадянської позиції припала на час навчання. Зі стін гімназії А. Дублянський вийшов свідомим українцем завдяки його зацікавленості історією України, зокрема Волині. Після гімназійних студій А. Дублянський з перервами навчався в університетах у Вільні та Варшаві, належав до українських студентських спілок. У ці роки розпочав наукову діяльність, брав участь у наукових заходах, писав статті церковно-історичного та краєзнавчого характеру.

Показано, що дослідницьку і краєзнавчу діяльність А. Дублянський розпочав під час навчання у Віленському університеті. Тут він готував доповіді та писав церковно-історичні й краєзнавчі статті, які друкувалися в різних часописах. У червні 1934 р. А. Дублянський видав історичний нарис «Луцьк». У ньому молодий науковець проаналізував історію виникнення міста, подав легенди про виникнення його назви. Історико-краєзнавчі статті А. Дублянського містили унікальний джерельний матеріал, відомості з архівів і цитування раритетних видань.

З'ясовано, що окремим періодом життя А. Дублянського стала праця у Волинському краєзнавчому музеї з 1938 р. Спочатку тут він трудився над науковою інвентаризацією історичних архівних матеріалів, складаючи каталог архіву Єло-Малинських. У період радянської влади А. Дублянський працював у музеї на посаді старшого наукового працівника відділу історії та одночасно виконував обов'язки заступника директора музею з наукової частини.

Простежено, що наприкінці 1941 р. А. Дублянський був запрошений В. Постригачем на роботу до редакції луцької газети «Український голос», яку згодом очолив. Як історик та музейний працівник А. Дублянський друкував на сторінках газети публікації на історичну тематику, дописи з культурного та церковного життя краю, огляди тогочасного становища українських земель та інше. З другої половини 1942 р. німецька цензура обмежує подачу матеріалів місцевої тематики. Статті А. Дублянського все рідше з'являються на сторінках газети. З середини 1943 р. основна тематика

легальної україномовної преси – це військові огляди, пропагандистські замітки тощо. Окрім зазначеного часопису, А. Дублянський також редагував «Горохівські вісті».

Відзначено, що вагомою частиною життя А. Дублянського стала пастирська й архіпастирська та церковно-адміністративна діяльність в еміграційних умовах. Її можна розділити на два періоди. Перший період (1951–1981 рр.) – це час пастирських трудів А. Дублянського в сані священника. Другий період (1981–1977 рр.) його церковно-релігійної діяльності – в єпископському сані (пізніше – архієпископа, митрополита). Варто відзначити, що духовне й церковно-адміністративне служіння А. Дублянського розпочалося не в Україні, а в еміграції, у Німеччині.

Установлено, що завдяки редакторському досвіду А. Дублянський з перших днів свого священства розпочав заходи щодо заснування друкованого органу УАПЦ, який мав виконувати функції сполучної ланки між ієрархією, духовенством та вірянами. З благословення та підтримки митрополита Никанора Абрамовича в кінці вересня 1952 р. вийшло перше число українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква». Справа редагування цього журналу була складною. Як головний редактор А. Дублянський організував авторів, заохочував дописувачів, сам редагував, писав статті до журналу, забезпечував відповідною друкарнею. Серед дописувачів зустрічаємо імена відомих українських істориків і культурних діячів.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що вперше доведено: упродовж 1930–1940-х рр. А. Дублянський став одним із найбільш продуктивних дослідників і популяризаторів українського історичного краєзнавства, вивчаючи пам'ятки Волині, актуалізуючи біографії видатних діячів краю; встановлено, що А. Дублянський першим видав окремою книгою популярний нарис історії м. Луцька, поклавши в основу україноцентричний принцип; виявлено і підтверджено, що А. Дублянський ініціював збереження колекції картин князів Радзивилів з їхнього родинного

замку в Олиці та передачу їх у фонди Волинського краєзнавчого музею; з'ясовано, що А. Дублянський у роки війни зв'язався із О. Косач-Кривинюк та наполіг на записі нею спогадів про Лесю Українку (були надруковані в газеті «Український голос»); охарактеризовано всі спектри краєзнавчої публіцистики А. Дублянського в міжвоєнний період та роки німецької окупації; підтверджено, що журнал «Рідна Церква», видання якого ініціював і здійснював А. Дублянський, став офіціозом УАПЦ в Західній Європі, відіграв роль інформаційної платформи православного українства у світі, слугував чинником мобілізації вірних в еміграції, став джерелом важливих відомостей про розвиток української церкви в діаспорі; доведено, що митрополит Анатолій Дублянський став духовним лідером православної української спільноти в Західній Європі упродовж 70–90-х рр. ХХ ст.; досліджено погляди митрополита Анатолія щодо інституалізації та автокефалії Української православної церкви. Також удосконалено та доповнено аргументацію чинників, що зумовили релігійну й національну ідентифікацію А. Дублянського; уточнено низку вузлових біографічних моментів із життя А. Дублянського; укладено найбільш повний на теперішній час список краєзнавчих публікацій А. Дублянського. Подальшого розвитку набули: теза, що початок церковно-релігійної діяльності А. Дублянського був пов'язаний із участю в роботі Товариства імені Петра Могили та раді при митрополитові Полікарпі Сікорському; твердження, що саме А. Дублянський наполіг на створенні українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква», який пізніше упродовж кількох десятиліть виконував роль єднальної ланки між ієрархією, духовенством та паствою.

Концептуальні узагальнення, фактологічний матеріал наукової роботи можуть бути використані при підготовці узагальнювальних і довідкових праць з історії України, історії Церкви, української діаспори, краєзнавчих видань, а також заслуговують на їх включення як складової різноманітних курсів та спецкурсів у закладах освіти різного рівня. Робота може бути

корисною як академічним дослідникам, так і популяризаторам історії України, історії Церкви, волинезнавства. Результати дослідження придатні для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Ключові слова: митрополит Анатолій Дублянський, Українська автокефальна православна церква, діаспора, духовенство, краєзнавча спадщина, громадська діяльність, церковно-релігійне життя.

ABSTRACT

Fulmes V. Church-religious and public activity of Metropolitan Anatoly Dublyansky. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis is submitted for the academic degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 "Humanities" in the specialty 032 "History and Archaeology". Lesia Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2021.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the church-religious and public activities of Anatoly Dublyansky (1912–1997), the Metropolitan of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) in the Diaspora.

In the history of science, biographical research remains to be important. Nowadays, the growth of the number of scientific studies devoted to the research on personalities is observed. Researchers, using modern approaches and extensive methodological tools, have revived the names of many public, cultural and ecclesiastical figures once consigned to oblivion. Thus, the name of Metropolitan of the Ukrainian Orthodox Autocephalous Church in the Diaspora Anatoly Dublyansky could be fairly included in the cohort of spiritual leaders of the Ukrainian people. It is extremely important to pay attention to the figure of the hierarch, due the fact that he engraved his name in the Ukrainian cultural as a local historian, as well as a museum worker. During the war years and in the post-war emigration period he was an active figure in the UAOC in the diaspora: worked as a parish priest, editor of the official publication of the UAOC in the diaspora "Native Church", church administrator, and later bishop of the Ukrainian church in

Western Europe. The study of the biographical data of Metropolitan Anatoly is of an immense value for the study of socio-political, cultural, scientific and religious life both in Ukraine and abroad in the diaspora.

It has been established that the domestic historiography includes a number of publications devoted to the coverage of certain aspects of the activities of Metropolitan Anatoly. However, today there is no work that would comprehensively study the nature, content, social significance of A. Dublyansky's church, religious and social activities. This creates a basis for source investigation as well as historical and biographical research.

The source base of the work is representative, quite sufficient for the implementation of the tasks and is represented by various sources, especially the creative heritage of A. Dublyansky, documentary and narrative sources from the archives of Ukraine and the United States, libraries, periodicals of Ukraine and the Ukrainian diaspora in Western Europe. A significant part of the sources that cover the activities of Metropolitan Anatoly and the life of the Ukrainian diaspora was introduced into scientific circulation for the first time.

The implementation of the study became possible due to the choice of effective methodological methods and approaches. The theoretical and methodological basis of the research was composed on the principles of historicism, objectivity, systematics, interdisciplinary and prosopographic approach. General scientific (analysis, synthesis, induction, deduction; logical; descriptive), special-historical (historical-genetic, historical-comparative, problem-chronological, historical-typological, historical-systemic) and interdisciplinary methods were used. Each of them was effective in a specific situation and allowed to objectively reconstruct the spiritual and historical portrait of Metropolitan Anatoly Dublyansky.

The chronological frameworks of the dissertation are outlined years from the 20s to 90s of the XX century, which is connected with the specifics of prosopographic studies and biography. In the 1920's, the civic position of Anatoly Dublyansky, his national and religious identity, was formed. At some points, the

author went beyond the chronological framework, due to the need to shed light on the family roots of A. Dublyansky.

The geographical boundaries of the study cover the territory of modern Ukraine, Poland and Western Europe, where Metropolitan Anatoly worked among Ukrainian emigrants for half a century.

The study states that Christian family education contributed significantly toward the formation of A. Dublyansky's worldview, and the identification of citizenship position occurred whilst training. A. Dublyansky left the gymnasium being a conscious Ukrainian due to his interest to the history of Ukraine, in particular to Volyn. After high school, A. Dublyansky studied intermittently at universities in Vilno and Warsaw, and was a member of the Ukrainian student unions. During these years he began his scientific activity, took part in scientific events, and wrote articles of church-historical and local lore.

It is shown that A. Dublyansky began his research and local lore activities while studying at Vilnius University. There he prepared reports and wrote articles of ecclesiastical history and local lore, which were published in various journals. In June 1934, A. Dublyansky published a historical essay "Lutsk". In it, the young scientist analyzed the history of the city, gave legends about its name. Historical and local lore articles by A. Dublyansky contained unique source material, information from archives and citations of rare publications.

It was found out that a separate period of A. Dublyansky's life was his work in the Volyn Museum of Local Lore since 1938. At first he worked here on the scientific inventory of historical archival materials, compiling a catalog of the Elo-Malynsky archives. During the period of Soviet power, A. Dublyansky worked in the museum as a senior researcher in the history department and at the same time acted as a deputy director of the museum for the scientific part.

It is shown that at the end of 1941, A. Dublyansky was invited by V. Postryhach to work for the editorial office of the Lutsk newspaper "Ukrainian Voice", which he later headed. As a historian and a museum worker, A. Dublyansky published works on historical topics, articles on the cultural life of

the region, reviews of the situation of Ukrainian lands etc. on the pages of the newspaper.

Since the second half of 1942 German censorship limits the submission of local materials. A. Dublyansky's articles appear less and less on the pages of the newspaper. Since the middle of 1943, the main topics of the legal Ukrainian-language press have been military reviews, propaganda notes, and so on. In addition to this newspaper, A. Dublyansky also edited "Gorokhiv News".

It was noted that pastoral and archpastoral as well as church-administrative activities in emigration conditions became a significant part of A. Dublyansky's life. It can be divided into two periods. The first period (1951–1981) is the time of pastoral work of A. Dublyansky in the rank of priest. The second period (1981–1997) of his church-religious activity is in the episcopal rank (later in the rank of archbishop and metropolitan.). It should be noted that A. Dublyansky's spiritual and ecclesiastical ministry began not in Ukraine, but in emigration, particular in Germany.

It was established that, due to editorial experience from the first days of his priesthood, Fr. A. Dublyansky took measures to establish a publishing unit of the UAOC, which was supposed to serve as a link between the hierarchy, clergy and believers. With the blessing and support of Metropolitan Nikanor at the end of September 1952 the first edition of Ukrainian Orthodox church-religious journal "Native Church" was published. The editing of this journal was difficult. As editor-in-chief, Fr. A. Dublyansky organized authors, encouraged correspondents, edited himself, wrote articles for the journal, and supplied the corresponding printing house. Among the correspondents we meet the names of famous Ukrainian historians and cultural figures.

The scientific significance of the results of the dissertation is that it was proved for the first time that during the 1930-1940s. A. Dublyansky became one of the most productive researchers and popularizers of Ukrainian local history, studying the monuments of Volyn, updating the biographies of prominent figures of the region; it was established that A. Dublyansky was the first to publish a

popular essay on the history of Lutsk as a separate book, based on the Ukrainian-centric principle; it was discovered and confirmed that A. Dublyansky initiated the preservation of the collection of paintings of the Radziwill princes from their family castle in Olyka and their transfer to the funds of the Volyn Museum of Local Lore; it was found out that A. Dublyansky contacted O. Kosach-Kryvnyiuk during the war and insisted on recording her memories of Lesya Ukrainka. These memories were published in the newspaper "Ukrainian Voice"; all the aspects of A. Dublyansky's local history journalism in the interwar period and the years of German occupation have been described; it has been confirmed that the journal "Native Church" the publication of which was initiated and carried out by A. Dublyansky, became the semi-official newspaper of the UAOC in Western Europe, played the role of the information platform of Orthodox Ukrainian representatives in the world, served as a factor in the mobilization of believers in emigration, became a source of important information about the development of the Ukrainian Church in the diaspora; it has been proved that Metropolitan Anatoly Dublyansky became the spiritual leader of the Orthodox Ukrainian community in Western Europe during the 70-90s. XX century; the views of Metropolitan Anatoly regarding the institutionalization and autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church have been examined. The argumentation of the factors that determined the religious and national identification of A. Dublyansky was also improved and supplemented; a number of key biographical moments from A. Dublyansky's life have been specified; the most complete list of local history publications by A. Dublyansky has been currently concluded. The following statements received further development: the thought that the beginning of church-religious activity of A. Dublyansky was connected with the participation in the work of the Society named after Petro Mohyla and the council under Metropolitan Polikarp Sikorsky; the statement that it was A. Dublyansky who insisted on the creation of the Ukrainian Orthodox church-religious journal "Native Church" which later for several decades served as a unifying link between the hierarchy, clergy and flock.

Conceptual generalizations, factual material of scientific work can be used in the preparation of generalizing and reference works on the history of Ukraine, the history of the UOC, local lore publications. The work can be useful for both academic researchers and popularizers of the history of Ukraine and Volyn in particular.

Key words: Metropolitan Anatoly Dublyansky, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, diaspora, clergy, local lore heritage, public activity, church-religious activity.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Фультмес В. Покрайні записи на книгах приватної бібліотеки митрополита Анатолія (Дублянського). *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. Т. 23. Вип. 2 (20). 2018. С. 195–209.
2. Фультмес В. Єдина Помісна Православна Церква в Україні: погляд митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського). *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2018. Вип. 136 (9). С. 73–77.
3. Фультмес В. Бібліотека митрополита Анатолія (Дублянського): тематичний склад та сучасний стан. *Краєзнавство*. Науковий журнал. 2018. №3 (104). С. 82–88.
4. Фультмес В. Відомості про заснування та початки діяльності Української Автокефальної Православної Церкви у повоєнній Німеччині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. Вип. 2. Ч. 1. Тернопіль. 2018. С. 129–135.
5. Фультмес В. Митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) про розбудову й інституалізацію Української

Церкви. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 2. Філософські науки. С. 182–184.

6. Фульмес В. Спогади Анатолія Дублянського про діяльність Української Автокефальної Православної Церкви в роки німецької окупації України (1941–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 2. С. 134–141.

7. Fulmes V., archpriest. Epistolary heritage of the Metropolitan of the Western European and Paris UAOC in the Diaspora of Anatoly (Dublyansky). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha, 2020. Vol. 6. Issue 3. P. 65–70.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Фульмес В. Краєзнавчі дослідження Анатолія Дублянського. *Матеріали X Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції*. Збірник наукових праць. Житомир, 16–17 листопада 2018. С. 244–247.

9. Фульмес В. Церковно-релігійна книгозбірня митрополита Анатолія (Дублянського). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*. Науковий збірник. Випуск 65. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 27-й річниці незалежності України, 100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. 18 жовтня 2018 р., м. Ковель. С. 590–598.

10. Fulmes V. The Metropolitan of the Western Europe and Paris Anatoly (Dublyansky) in history of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in diaspora. *The Third International scientific congress of scientists of Europe*. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists "East–West" (January 11, 2019). Vienna, Austria, 2019. P. 521–526.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

11. Фульмес В., Цап М., прот. Митрополит Анатолій (Дублянський) – засновник та редактор журналу «Рідна Церква». *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії УПЦ КП*. 2014. № 2. С. 355–364.

12. Фульмес В. Митрополит Анатолій (Дублянський) – видатний ієрарх УАПЦ. *Волинський музей, історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 261–264.

13. Фульмес В. Погляди митрополита Анатолія (Дублянського) щодо майбутнього Помісної Української Православної Церкви. *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії УПЦ КП*. 2016. № 4. С. 177–184.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Стан наукового вивчення теми.....	25
1.2. Джерельна база.....	36
1.3. Теоретико-методологічні засади.....	47
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДСЬКА Й КРАЄЗНАВЧА ПРАЦЯ	59
2.1. Формування громадянської позиції.....	59
2.2. Дослідницька і краєзнавча робота.....	75
2.3. Редакторство.....	91
Висновки до розділу 2.....	109
РОЗДІЛ 3. ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ	112
3.1. Священство.....	112
3.2. Архіпастирське служіння.....	144
3.3. Бібліотека та добродійність.....	161
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- бл. пам. – блаженної пам’яті
- ВДС – Волинська духовна семінарія
- ВКМ – Волинський краєзнавчий музей
- ВПБА – Волинська православна богословська академія
- Держархів Волинської обл. – Державний архів Волинської області
- ДП, ДіПі – табір, табори переміщених осіб
- д-р – доктор
- КВ – книга вступу
- КДФ – книжково-документальний фонд
- митр. – митрополит
- митр. прот. – митрофорний протоієрей
- НТШ – Наукове товариство імені Шевченка
- о. – отець
- ОУН (р) – Організація українських націоналістів (революційна)
- ПЦУ – Православна церква України
- прот. – протоієрей
- проф. – професор
- свящ. – священник
- Товариство імені митрополита Петра Могили – Товариство прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили
- УАПЦ – Українська автокефальна православна церква
- УВАН – Українська вільна академія наук
- УВУ – Український вільний університет
- УНІ – Український науковий інститут
- УПЦ – Українська православна церква
- УПЦ Київський патріархат – Українська православна церква Київський патріархат
- УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

РПЦ – Російська православна церква

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

СУС – Спілка українських студентів

ЦПУЕ – Центральне представництво української еміграції

ВСТУП

Актуальність теми. Надання Вселенським патріархом Українській православної церкві Томосу про автокефалію підсумувало тисячолітній шлях українського православ'я до незалежності в управлінні, стало великим здобутком у процесі визволення від російського церковного і політичного імперського диктату. У кожному періоді розвитку Київської митрополії знаходилися лідери, які своєю духовною посвятою і самовідданістю вели за собою вірних, мобілізували на здобутки і розбудову Церкви. Особливо плідним і багатим на яскраві постаті церковно-релігійного життя стало ХХ ст. Імена митрополитів Василя Липківського, Миколи Борецького, Феофіла Булдовського, Іларіона Огієнка, Полікарпа Сікорського, Івана Теодоровича, Мстислава Скрипника, Никанора Абрамовича – це лише невеликий перелік видатних духовних лідерів України, які очолили церковно-визвольний рух. До цієї когорти духовних провідників українського народу справедливо можна зарахувати митрополита Анатолія Дублянського, який спочатку закарбував своє ім'я в українській культурі як краєзнавець, музейний працівник та редактор місцевих часописів, а в роки війни та в післявоєнний еміграційний період свого життя був активним діячем Української православної церкви, трудився парафіяльним священником, редактором митрополитального офіціозу, церковним адміністратором, а пізніше і єпископом УАПЦ, обіймаючи кафедру в Західній Європі.

Звернення уваги до постаті митрополита Паризького і Західноєвропейського УАПЦ в діаспорі Анатолія Дублянського, життєві шляхи якого поєднали Україну зі світом, є вкрай актуальними. Дослідження його життєвих та громадських позицій, творчого доробку й церковно-релігійної діяльності заслуговує на вивчення та популяризацію, адже становить важливу частину українського громадського життя, дає можливість акумулювати знання про зв'язок українства у світі та плідну націотворчість. Окрім цього, дослідження його діяльності дає можливість

розширити уявлення про епоху, в якій він жив і працював, а також про функціонування української діаспори.

Упродовж свого життя він зробив вагомий внесок у духовно-культурний розвиток України, зокрема Волині, а згодом українських православних громад та діаспори у країнах Західної Європи. Після відновлення української незалежності митрополит Анатолій духовно, організаційно та матеріально підтримував становлення Української церкви на Батьківщині, допомагав православним духовним школам, окремим парафіям, світським інститутам, музеям та університетам у Луцьку, Львові, Києві та інших містах. Актуальність дисертаційної роботи посилює також відсутність комплексного наукового дослідження, присвяченого діяльності митрополита Анатолія.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Наукове дослідження реалізовано в рамках планів кафедри нової та новітньої історії України (тепер – історії України та археології) Волинського національного університету імені Лесі Українки. Тема роботи також відповідає напрямам діяльності кафедри церковно-історичних та гуманітарних дисциплін Волинської православної богословської академії.

Мета дисертації полягає в комплексному дослідженні культурної, церковно-громадської, духовної та церковно-адміністративної діяльності митрополита Анатолія Дублянського на Волині в 30–40-х рр. та в країнах Західної Європи в післявоєнний період минулого століття.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- з'ясувати рівень наукової розробки теми, охарактеризувати джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження;
- простежити шляхи формування релігійної та національної ідентичності А. Дублянського;
- виявити основні напрямки та масштаби громадської й краєзнавчої діяльності Анатолія Дублянського в міжвоєнний період та роки війни;
- проаналізувати вектори редакторської роботи А. Дублянського;

- окреслити духовно-релігійні та особистісні чинники прийняття сану священника;
- визначити результативність душпастирської та церковно-адміністративної діяльності А. Дублянського, його роль у духовно-національній мобілізації православних українців-емігрантів у країнах Західної Європи
- простежити основні напрямки просвітницької та добродійної діяльності, спрямованої на відродження УАПЦ в Україні, відбудову православних храмів, відновлення функціонування духовних закладів освіти.

Об’єктом дослідження стали духовно-релігійні та культурні процеси на Волині в 1930–1940 рр. та в середовищі українських православних громад Західної Європи в другій половині ХХ ст., а **предметом** – церковно-релігійна і громадська діяльність митрополита Анатолія Дублянського.

Географічні межі дослідження охоплюють територію сучасних України, Польщі та країн Західної Європи, де пів століття митрополит Анатолій трудився серед українців-емігрантів.

Хронологічні рамки дисертації окреслені 20–90 рр. ХХ ст., це пов’язано зі специфікою пресографічних студій та біографістики. Нижня хронологічна межа дослідження зумовлена 1920-ми роками, коли формувалася громадянська позиція А. Дублянського, його національна й релігійна ідентичність. Верхня межа – 1997 р., коли митрополит відійшов у вічність. В окремих моментах автор виходив за хронологічні рамки, що пояснюється необхідністю висвітлити родинне коріння А. Дублянського та вшанування пам’яті митрополита.

Методологічна основа роботи. Теоретико-методологічну основу дослідження склали принципи історизму, об’єктивності, системності, міждисциплінарності та пресографічного підходу. Застосовано методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, логічний, описовий), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-системний) та

міждисциплінарні. Кожен із них у певній ситуації був результативним і дав змогу об'єктивно реконструювати духовний та історичний портрет митрополита. Пріоритетними були принципи об'єктивності, історизму, системності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає передовсім у розробці актуальної теми дослідження, яка не знайшла комплексного вивчення ні серед українських, ні серед зарубіжних науковців.

Новизну результатів відображають такі положення:

Уперше:

– доведено, що упродовж 1930–1940-х рр. А. Дублянський став одним із найбільш продуктивних дослідників і популяризаторів українського історичного краєзнавства, вивчаючи пам'ятки Волині, актуалізуючи біографії видатних діячів краю;

– встановлено, що А. Дублянському належить написання і видання першого популярного нарису з історії м. Луцька (в основу покладено україноцентричний принцип);

– виявлено і підтверджено, що А. Дублянський ініціював збереження колекції картин князів Радзивилів із їхнього родинного замку в Олиці та передачу їх у фонди Волинського краєзнавчого музею;

– з'ясовано, що А. Дублянський у роки війни зв'язався із О. Косач-Кривинюк та наполіг на записі нею спогадів про її рідну сестру Лесю Українку. Ці спогади були надруковані в газеті «Український голос»;

– охарактеризовано всі спектри краєзнавчої публіцистики А. Дублянського в міжвоєнний період та роки німецької окупації;

– підтверджено, що журнал «Рідна Церква», видання якого ініціював і здійснював А. Дублянський, став офіціозом УАПЦ в Західній Європі, відіграв роль інформаційної платформи православного українства у світі, слугував чинником мобілізації вірних в еміграції, був джерелом важливих відомостей про розвиток Української церкви в діаспорі;

– доведено, що митрополит Анатолій Дублянський став духовним лідером православної української спільноти в Західній Європі упродовж 70–90-х рр. ХХ ст.;

– досліджено погляди митрополита Анатолія щодо інституалізації та автокефалії УПЦ;

– до наукового обігу введено низку неопублікованих раніше джерел, що висвітлюють діяльність митрополита Анатолія та життя української діаспори.

Удосконалено та доповнено:

– аргументацію чинників, що зумовили релігійну та національну ідентифікацію А. Дублянського;

– уточнено низку вузлових моментів біографії А. Дублянського;

– укладено найбільш повний на теперішній час список краєзнавчих публікацій А. Дублянського.

Подальшого розвитку набули:

– теза, що початок церковно-релігійної діяльності А. Дублянського пов'язаний з участю в роботі Товариства імені Петра Могили та раді при митрополитові Полікарпі Сікорському;

– твердження, що саме А. Дублянський наполіг на створенні українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква», який пізніше кілька десятиліть виконував роль єднальної ланки між ієрархією, духовенством та паствою.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Концептуальні узагальнення, фактологічний матеріал наукової роботи можуть бути використані при підготовці узагальнювальних і довідкових праць з історії України, історії Церкви, української діаспори, краєзнавчих видань, а також заслуговують на їх включення як складової різноманітних курсів та спецкурсів у закладах освіти різного рівня. Робота може бути корисною як академічним дослідникам, так і популяризаторам історії України, історії Церкви, волинезнавства. Результати дослідження придатні для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри нової та новітньої історії України (тепер – кафедра історії України та археології) Волинського (Східноєвропейського) національного університету імені Лесі Українки впродовж 2016–2020 рр., а також кафедри церковно-історичних та гуманітарних дисциплін Волинської православної богословської академії та апробовані на сімнадцяти конференціях, серед яких: *міжнародні* – «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк, 15 грудня 2016 р., 25 жовтня 2017 р.), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 19 грудня 2017 р.), «Людина між Церквою і світом: від антагонізму до синергії» (Луцьк, 31 травня 2018 р.), The third international scientific congress of scientists of Europe (Vienna, 11 January 2019), «Святість людського життя: даність і перспективи» (Луцьк, 30 травня 2019 р.); *всеукраїнські* – «Християнство в глобалізованому світі: український контекст» (Дніпро, 4 квітня 2017 р.), «Мученики і сповідники землі Волинської у ХХ ст. (до 75-х роковин розстрілу нацистами волинської інтелігенції в Рівному в жовтні 1943 р.)» (Рівне, 11 жовтня 2018 р.), «Минуле і сучасне Волині і Полісся. Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії» (Ковель, 18 жовтня 2018 р.), X Волинська всеукраїнська історико-краєзнавча конференція (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.); *регіональні* – «Видатні постаті, події та пам'ятки в історії та сьогоденні релігій: світ та Україна» (Острог–Луцьк, 29 березня – 30 березня 2017 р.), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 16–17 травня 2017 р., 15–16 травня 2018 р., 14–15 травня 2019 р.), Фестиваль науки у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (історичний факультет) (Луцьк, 16 травня 2017 р., 15 травня 2018 р., 14 травня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені в тринадцяти наукових публікаціях, з яких шість – у фахових вітчизняних виданнях, які

одночасно включені до міжнародної наукометричної бази даних, одна – у зарубіжному, шість – у публікаціях, дотичних до теми дисертації.

Структура дослідження побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (465 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 270 сторінок, із яких основний текст становить 168 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення теми

Останні десятиріччя розвитку української історичної науки демонструють сталу тенденцію до зростання кількості досліджень, присвячених історії Української православної церкви. Хронологічні горизонти цих робіт широкі: від початків християнства в українських землях і до насиченого церковно-визвольними подіями ХХ ст. Минуле століття особливо привабливе для науковців, які взялися перерахувати події того часу, адже в унісон із українським визвольним рухом УПЦ в особі її єпископату, духовенства, чернецтва та вірних здійснила кілька спроб здобуття автокефалії, котра відкрила б якісно нові можливості духовно-культурного та церковного розвитку України.

Сьогодні особливий акцент науковці роблять на вивчення об'єктивної історії УПЦ, функціонування її в період німецької окупації України та початків діяльності в еміграції. Доля української діаспори та УПЦ в різних частинах світу, зокрема в повоєнній Німеччині, незважаючи на окремі публікації вчених, є малодослідженою.

У радянський період українська діаспора та УПЦ за кордоном висвітлювалися в негативному забарвленні. Причина полягала в опозиційності переважної більшості українських емігрантів до радянської ідеології.

Зі здобуттям Україною незалежності спостерігався справжній ренесанс у дослідженнях діаспори – життя й діяльності українців, які там перебували. Науковці розпочали вивчати діаспору через призму культурної, політичної, освітньої, наукової, релігійної та інших сфер буття. Щороку виходили друком праці, які відкривали суспільству невідоме або спотворене російськими і радянськими ученими минуле українського народу, із забуття поверталися постаті національних діячів, організації та культурні надбання.

Окремим напрямом наукових студій стали дослідження, присвячені видатним особистостям, діяльність яких змінила долю народу, вплинула на поступ цивілізаційних змін. Такі наукові проєкти відкривають можливість конкретизувати роль і масштабність впливу на хід історичних подій. Не стала винятком царина церковної історії в Україні. Духовні постаті та їх значення в церковному і національно-культурному житті спонукали науковців незалежної України все активніше звертатися до методу історичної біографістики та просопографії. Зважаючи на це, сучасна українська історіографія поповнюється роботами вітчизняних науковців, які вивчають діяльність православних єпископів у церковних процесах XIX–XX ст. У цьому контексті значний інтерес становить постать митрополита Української автокефальної православної церкви в еміграції Анатолія Дублянського, діяльність якого відіграла важливу роль у розвитку культури Волинського краю та становленні церковно-релігійного життя української спільноти у Федеративній Республіці Німеччині (далі – Німеччина) й інших державах.

Життєвий шлях, громадська та церковна діяльність митрополита Анатолія знайшли відображення в наукових та публіцистичних працях різного часу. Тому наявну історіографію можна умовно розділити на вітчизняну та зарубіжну.

Перші праці, які містили інформацію про митрополита А. Дублянського як активного учасника церковно-релігійного життя в українській діаспорі Німеччини і поза нею, зустрічаємо в публікаціях біографічного характеру його сучасників у різних періодичних виданнях. У часописі «Рідна Церква» за 1977 р. подано статтю прот. Д. Бурка з нагоди 25-ліття священства А. Дублянського. У ній вміщено не лише привітання імениннику, але й розкрито основні віхи його життя [218]. Згодом й інші публікації, присвячені ювілеям та знаковим подіям у житті А. Дублянського, дають можливість реконструювати основні дані його життя та діяльності [110; 395; 413]. Після смерті владики інформацію біографічного характеру доповнювали некрологи [423].

Про А. Дублянського та його участь в українському церковному відродженні у період німецької окупації писали у 1984 р. д-р Юрій Мулик-Луцик та о. Семен Савчук [386]. Зокрема, під час перебування Ю. Мулика-Луцика в Луцьку в липні 1941 р. А. Дублянський познайомив його із прот. С. Грушком. Ю. Мулик-Луцик мав доручення від митрополита Діонісія Валединського провести перемовини з архієпископом Олексієм Громадським і з'ясувати можливість повернення крем'янецького архієрея в канонічну юрисдикцію Варшави. Окрім цього, автори «Історії Української Греко-Православної церкви в Канаді» відмітили науковий доробок А. Дублянського. Зокрема, звернуто увагу на трактування ним подій церковного життя в Києві з приїздом туди єпископів Адміністрації Никанора Абрамовича та Ігоря Губи.

Відомо, що Західноєвропейська єпархія УАПЦ в діаспорі, до складу якої спочатку входив, і яку згодом очолив митрополит Анатолій, складалася з парафій у Західній Німеччині, Великобританії, Франції, Бельгії, Австрії та кількох громад у скандинавських країнах. Тому для вивчення церковної діяльності А. Дублянського цінним є «Нарис історії УАПЦ у Великій Британії», упорядкований прот. Сильвестром Богатирцем [347]. Ця праця присвячена сорокаріччю існування УАПЦ у Великій Британії, висвітлює діяльність правлячих єпископів та духовенства, церковних управлінь та православних громад у зазначений період. У ній простежуємо активну пастирську й архіпастирську діяльність спочатку священника, а згодом єпископа Анатолія.

Відомий дослідник історії УПЦ проф. І. Власовський у своєму багатотомному «Нарисі...», описуючи події періоду окупації, активно використовував працю прот. А. Дублянського «Тернистим шляхом» [119, с. 217, 228, 229, 231, 249]. Цим автор визнав його внесок у вивчення минулого українського православ'я. А. Дублянський володів інформацією з перших уст про діяльність Адміністрації Автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом Полікарпом Сікорським. Як її член він був,

до прикладу, поінформований про усі деталі відносин Адміністрації із німецькою цивільною адміністрацією.

Згаданий прот. А. Дублянський як автор біографічного нариса, присвяченого митрополиту Никанорові Абрамовичу в «Мартирології українських церков», яка вийшла друком в 1987 р. [338, с. 1067]. У цьому збірнику документів також подано бібліографію низки статей протоієрея про митрополита Діонісія Валединського, Київський собор Автокефальної православної церкви 1942 р.

З нагоди ювілею хрещення України в 1987 р. історик В. Косик із Парижа представив науковій громадськості дослідження «Тисячоліття християнства в Україні». Описуючи період творення Української церкви в роки війни, автор згадує про Адміністрацію Автокефальної церкви та її очільника – митрополита Полікарпа Сікорського. В. Косик зауважив, що після відновлення радянського панування в Україні автокефальний єпископат та частина духовенства і вірних виїхали за межі Батьківщини. В еміграції створено єпархії і парафії УАПЦ в Європі, Америці та Австралії. Ієрархом православних українців Європи названо архієпископа Паризького Анатолія Дублянського [332, с. 52].

В Україні ім'я А. Дублянського привернуло увагу науковців на початку 90-х років ХХ ст. Перші штрихи до портрета подано у періодичних виданнях. Так, у газеті «Народна трибуна» за 1991 р. Г. Марчук опублікувала статтю «Призначеного Богом не оминеш» [341], у якій окреслила біографічні віхи А. Дублянського та повідомила окремі факти з історії його родини. Наступного року, з нагоди 80-ліття А. Дублянського, у цій же газеті дослідниця опублікувала статтю «Носій правди» [340], в якій після наведення біографічних відомостей коротко охарактеризувала спогади сучасників про А. Дублянського та наголосила, яким чином на чужині він здійснював свій внесок у відродження та утвердження незалежної України.

Окремий вклад у дослідження діяльності митрополита Анатолія Дублянського здійснила Н. Пушкар. У 1996 р. вона опублікувала статтю

«Істина через півстоліття. Листування Анатолія Дублянського з Ольгою Косач-Кривинюк. Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури» [372]. У дописі проаналізовано епістолярій А. Дублянського з О. Косач-Кривинюк про перебування Лесі Українки в Луцьку. Авторка наголосила, що саме А. Дублянський був ініціатором листування та замовником спогадів.

У 2002 р. на сторінках всеукраїнської громадсько-політичної газети «Волинські губернські відомості» з'являється стаття Н. Пушкар «Від «пана редактора» до митрополита» [370]. Через дванадцять років у контексті 85-ліття діяльності ВКМ нею підготовлено серію публікацій у часописі «Monitor Wołyński». У них серед іншого згадано важливі заслуги А. Дублянського як працівника ВКМ [371].

Вагомий внесок у повернення із забуття та популяризації постаті митрополита Анатолія Дублянського, дослідження його життя та діяльності зробив директор ВКМ (1991–2019) А. Силук у своїх публікаціях «Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя» [389] та «Митрополит Анатолій Дублянський: життя, покладене на вівтар служіння української церкви і культури» [388] у книзі «Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах».

Цінні узагальнення про А. Дублянського знаходимо в науковому доробку дослідниці О. Силук. У публікаціях, базованих на матеріалах архіву А. Дублянського у ВКМ, авторка розглянула низку векторів діяльності владики. Так, у статті «Анатолій Дублянський: від музейного працівника до митрополита УАПЦ (Літопис життя та діяльності за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею)» [390] деталізовано біографію митрополита на основі переданих у Луцьк документів.

Заслуговують на увагу статті «Видавнича діяльність та основні публікації Анатолія Дублянського на еміграції» [391], «Культурно-освітня та музейна діяльність Анатолія Дублянського в 1939–1941 рр.» [392], «Митрополит Анатолій Дублянський (1912–1997) про українських

святих» [393]. У них авторка розкриває діяльність цього діяча в освітньо-культурній сфері, а також говорить про видавничу працю в еміграції. Важливим джерелознавчим дослідженням є також стаття «Фонд митрополита Анатолія Дублянського (1912–1997) Волинського краєзнавчого музею» [394], у якій здійснено опис цього фонду.

Серед праць, присвячених діяльності А. Дублянського, варто згадати статті Б. Колоска. Так, у 2002 р. автор публікує в газеті «Волинь» статтю «Зигзаги долі митрополита Анатолія Дублянського» [326], в якій коротко подає основні віхи біографії владики та інформацію про його останні роки, адже мав можливість відвідати архієрея в Новому Ульмі (Німеччина). Пізніше, у 2014 р. в статті «Лист про віхи життя» він публікує частину листування з митрополитом Анатолієм [325].

Окремої уваги заслуговують праці, в яких здійснено аналіз краєзнавчої та редакторської діяльності митрополита Анатолія Дублянського. Тут варто згадати дослідження О. Гаврилюка [175–176], А. Глинін [178], Н. Кінд-Войтюк [318–319], Ф. Рябчикової [385], Н. Сташенко [407–409]. Без сумніву, А. Дублянський відіграв важливу роль в існуванні та функціонуванні ВКМ, тому характеристика цього періоду діяльності відображена також у публікаціях Є. Ковальчук [322–323], Д. Зінька [312].

Знакові події біографії А. Дублянського знайшли відображення в повідомленнях В. Вербича [104], С. Войчика [120], В. Дмитрука [229], В. Мельник [342]. У них подано важливі деталі життєвого і творчого шляху митрополита, які дозволяють уточнити окремі епізоди біографії владики.

Серед сучасних церковних дослідників варто відзначити публікації завідувача кафедри церковно-історичних та гуманітарних дисциплін Волинської православної богословської академії, канцлера Волинської єпархії Православної церкви України прот. М. Цапа. У 2012 р. з нагоди вечора-портрета митрополита УАПЦ Анатолія Дублянського у ВКМ, приуроченому 100-літтю від дня його народження, дослідник опублікував у часописі «Волинські єпархіальні відомості» статтю, в якій окреслив основні

штрихи життєпису цього достойника [444]. Пізніше, у 2014 р. з'являється ще одна стаття – «Митрополит Анатолій (Дублянський) – великий меценат Волинської духовної семінарії», у якій автор відзначає внесок владики Анатолія у становленні древнього осередку духовної освіти – Волинської духовної семінарії, а також на той час парафій Української православної церкви Київського патріархату [442]. Про певні кадрові зміни у Волинській єпархії УПЦ Київського патріархату цього періоду знаходимо інформацію в статті зазначеного дослідника «Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату» [443].

Серед дослідників життя та діяльності митрополита А. Дублянського помітними є праці історика-архівіста В. Рожка. Першу свою публікацію про владику Анатолія «З Богом і Україною в серці» дослідник розмістив у «Народній трибуні» [380] та «Українському православному слові» [381] у 1994 р. Згодом надрукував статті «Покликаний до служіння» [384] та «Волинські владика – видатні ієрархи Української автокефальної православної церкви» [379] у книзі «Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах». До більш сучасних публікацій автора варто віднести статтю «Нові штрихи до життєпису владики Анатолія Дублянського, митрополита Паризького і Західноєвропейського УАПЦ», опубліковану у збірнику матеріалів конференції у Рівному (2015 р.) [382] та «Православному віснику» (2016 р.) [383]. В. Рожко також вів листування з митрополитом, що відкривало широкі можливості дослідження його життя та діяльності.

Зібраний матеріал про А. Дублянського став фундаментом для видання В. Рожком у 2016 р. монографії «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський» [378]. Вона – перша праця такого формату, присвячена цій постаті. Автор спробував висвітлити головні віхи життя та діяльності владики. Однак у низці моментів автор не уник надмірної емоційності у викладі, помилок, є зауваження до

наукового рівня цієї праці. Монографія містить подекуди суперечливу інформацію, яка потребувала уточнення.

Біографічні нариси та певну інформацію про діяльність митрополита Анатолія містять також енциклопедичні статті [90–91; 344].

Важливе значення у цей час мали церковні події. Чимало праць з історії православної церкви на Волині у ХХ ст. видав В. Борщевич. У його дослідженнях висвітлюються окремі періоди діяльності Адміністрації та характеристика особистих взаємин її учасників [93–95].

Окремі аспекти українського церковного життя в роки німецької окупації та на еміграції знаходимо у працях дослідників Я. Грицака [179], А. Смирнова [399; 400], Б. Зека [311], О. Буняк [96], Н. Мизак і В. Боднар [343] та ін., а також діаспорних авторів – О. Воронина [174], протопресвітера Н. Плічковського [360], О. Хомчук [436]. У деяких з них поруч із висвітленням певних подій чи процесів побіжно згадано про діяльність А. Дублянського.

Проблему релігійно-церковних трансформацій в роки Другої світової війни розглянула Н. Стоколос, яка у своєму дослідженні ґрунтовно проаналізувала конфесійну політику німецького окупаційного режиму [410].

У праці «Православна Церква в Україні: століття розділень» науковець М. Денисенко на базі архівного й опублікованого матеріалу досліджує динаміку внутрішньоцерковних подій і відносин українських церков з державами, в яких вона опинилася. Важливим тут є розділ про Православну церкву в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945), який розпочинається з аналізу автокефалії Польської православної церкви, наданої Константинополем у 1924 р., й розкриває зусилля в напрямку українізації всередині Польської церкви, а також конфронтацію проукраїнської та проросійської партій у Волинській єпархії. Автор висвітлює подібності між автокефалістами й автономістами, особливо спільну антирадянську риторіку, до якої вдавалися єпископи, а також сподівання на відновлення Церкви у звільненій Україні [182].

Українське духовне і культурне життя в таборах переміщених осіб у перші післявоєнні роки знайшло відображення в монографії В. Маруняка [339]. У ній комплексно подано головні етапи еволюції буття української еміграції в усіх галузях, включаючи її видавничу діяльність. Важливою для вивчення культурного та повсякденного життя переміщених осіб і біженців з України у Західній Німеччині (другої половини 1940-х рр.) є наукова публікація української дослідниці О. Подобєд [362]. Цінну інформацію про історію української діаспори містять навчальний посібник М. Рогози [377], книга статей, спогадів та документів про Регенсбург [374], праця Ю. Покальчука [363].

Важливими є дослідження М. Кучерепи [337], І. Ткачук [412] та О. Бляшук [92], присвячені Товариству імені Петра Могили, а також праця М. Кучерепи та В. Вісина «Волинь: 1939–1941 рр.» [336].

Вагомим внеском у дослідження української легальної періодики міжвоєнного періоду та часів німецької окупації стала книга «Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр.» І. Павлюка [352]. Автор на основі архівних матеріалів аналізує українську пресу Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, які у 1921–1939 рр. перебували в складі Польської Республіки, а в 1941–1944 рр. – у складі Генерал-губернаторства та Райхскомісаріату Україна. Досліджуючи пресу Волині, він згадує також про «Український голос» та «Горохівські вісті», редагуванням яких займався А. Дублянський. Необхідно наголосити, що проф. І. Павлюк у своїх дослідженнях називає «Український голос» та інші легальні періодичні видання періоду нацистського загарбання – «україномовною колаборантською пресою» [353, с. 23].

Аналіз публікацій на сторінках «Українського голосу», який редагував А. Дублянський, знаходимо в монографії К. Курилишина «Українське життя в умовах німецької окупації» [334]. Дослідник звернув увагу на той факт, що українська легальна преса періоду війни стала одним з інструментів інформування населення про «новий порядок» та антибільшовицької

пропаганди. Українці ж намагалися використовувати періодику для національно-державної розбудови [335].

Розглядаючи період Другої світової війни, дослідники дуже часто порушують проблему колабораціонізму. Це питання потребує розгляду в контексті діяльності А. Дублянського, оскільки у працях пропагандиста П. Шафети містяться звинувачення щодо співпраці А. Дублянського з німецьким окупаційним режимом [446–447].

Цінною також є монографія А. Колодного «Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників», яка присвячена з'ясуванню ролі особи в історії і процесах релігійного життя України, у визначенні й корегуванні його процесів, пошук ціннісних орієнтацій на українотворчі дії [324].

Питання церковної організації православних українців в еміграції торкнувся російський дослідник В. Петрушко в 1998 р. Він лише розвинув вже існуючий наратив російських емігрантських істориків про «українських розкольників» в еміграції, котрі перебували під опікою ієрархів УАПЦ [359, с. 18].

Більш виважено, однак усе ж негативну оцінку діяльності Автокефальної церкви в Україні в роки війни представив у своїй праці російський науковець із Петербурга М. Шкаровський. Він стверджував, що Адміністрація Автокефальної церкви була утворена лише за підтримки німецької окупаційної влади, яка усіяко толерувала автокефалістів на противагу автономістам [448]. М. Шкаровський увів у науковий обіг низку раніше невідомих архівних документів німецької адміністрації в царині релігійної політики в Райхскомісаріаті Україна. Ці матеріали дозволяють більш точно відтворити обставини праці А. Дублянського як члена Адміністрації Автокефальної православної церкви в Україні.

Російська дослідниця А. Вишиванюк детально проаналізувала відносини між автономною та автокефальною церквами в роки війни. Незважаючи на залучення широкої джерельної бази, авторка продовжує вважати канонічною лише Автономну церкву, а Адміністрація

Автокефальної церкви для неї – незаконне церковне утворення [106, с. 236–268].

Одним із першим серед західних дослідників характеристику українського церковного руху в роки війни дав доктор Фрідріх Геєр [456]. Дослідник перебував в Україні в період окупації і мав можливість особисто бачити розвиток автокефального та автономного церковних напрямів. Окрему увагу він приділив діяльності Адміністрації Автокефальної церкви, до складу якої входив А. Дублянський.

Російську версію розвитку церковно-визвольного руху в Україні в роки німецької окупації фактично повторив у своїй книзі канадський дослідник Д. Поспеловський. Услід за Ф. Геєром, він стверджував про репресії українського націоналістичного підпілля проти духовенства Автономної церкви, що забезпечило перехід парафій у юрисдикцію Адміністрації Автокефальної православної церкви [366].

Серед іноземних дослідників, які вивчали релігійне питання в СРСР в роки війни, необхідно назвати професора Університету Огайо Стівена Меріта Майнера. Науковець вважав, що сталінський режим використав Російську православну церкву для відновлення контролю над національними територіями, зокрема, і щодо України. І хоча ім'я А. Дублянського не згадується в праці, автор дає характеристику автокефальному напрямку православ'я в Україні в період німецької окупації [457].

Сучасний нідерландський дослідник Карел Беркгоф опублікував у 2011 р. в перекладі українською мовою монографію «Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою» [88]. Окремий розділ праці присвячено релігії і народній побожності. Автор згадав про створення Адміністрації Автокефальної православної церкви в Україні, до якої входив А. Дублянський. К. Беркгоф стверджував, що розбудова національної церкви гальмувалася низкою ментальних стереотипів населення і ніяк не була свідченням його прихильності до російської національної ідентичності.

Отже, найбільш репрезентативною з предмету дослідження виявилася вітчизняна історіографія. Вагомий внесок у вивчення життєвого шляху та діяльності митрополита Анатолія Дублянського та періоду, в якому йому випало трудитися, зробили українські діаспорні дослідники. В Україні про митрополита заговорили після 1991 р. Саме волинські науковці присвятили низку праць видатному земляку.

Російські історики залишаються на позиціях засудження діяльності Автокефальної церкви в роки війни та організації українського православ'я в еміграції. Західні ж науковці розділилися в своїй оцінці: одні прагнуть об'єктивного вивчення історії УАПЦ в роки війни та у післявоєнний період, а інші сприйняли російську рецепцію подій.

Загалом наявний історіографічний доробок свідчить про недостатню увагу істориків до постаті митрополита Анатолія Дублянського. Існуючі праці лише фрагментарно, в окремих аспектах окреслюють внесок владики в організацію та діяльність УАПЦ в Україні та в еміграції.

1.2. Джерельна база

Створення комплексного дослідження, присвяченого церковно-релігійній та громадській діяльності митрополита Анатолія Дублянського, вимагало залучення відповідних історичних джерел. Для виконання поставлених мети та завдань використано документи і матеріали архівів Волинського єпархіального управління Православної церкви України, Організації Українських Націоналістів (Українська інформаційна служба – Лондон), Українського вільного університету, Українського історико-освітнього центру Нью-Джерсі, США (Ukrainian Historical and Educational Center of NJ Archives, USA) та Державного архіву Волинської області. Дослідження доповнено документами з фондів Волинського краєзнавчого музею.

Використані джерела умовно поділяємо на документальні (офіційні документи, статuti, протоколи та ухвали з'їздів), наративні (мемуари,

епістолярна спадщина, автобіографії, наукові праці, публіцистичні матеріали та ін.), періодику та зображальні.

Неопубліковані архівні матеріали з предмету дослідження виявлено в Українському історико-освітньому центрі Нью-Джерсі (Ukrainian Historical and Educational Center of NJ Archives). Саме сюди було передано службовий архів митрополита Анатолія. Основу архіву становить переважно листування митрополита з ієрархами та духовенством УАПЦ в еміграції, а також з науковцями та представниками діаспори.

А. Дублянський певний час проживав та трудився у Луцьку. Реконструювати цей період його життя та діяльності дають можливість документи, зосереджені в Державному архіві Волинської області. Матеріали згруповано в фондах «Луцьке товариство імені Лесі Українки, 1924–1939 рр.» (ф. 190), «Луцька російська гімназія Луцького відділу благодійного товариства в Польщі, 1925, 1927–1937 рр.» (ф. 72), «Управа товариства прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, 1931–1939 рр.» (ф. 63), «Товариство «Вольт», м. Луцьк» (ф. 455), «Волинський краєзнавчий музей, 1940–1941, 1944–1997» (ф. Р–2083), «Луцький гебітскомісаріат, 1941–1944 рр.» (ф. Р–2), «Товариство «Волинь», науково-дослідна установа Інститут дослідів Волині, м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада» (ф. 3618), «Рожко Володимир Свтухович, історик-архівіст...» (ф. Р–3441).

Багатим на змістовні документи і матеріали є фонд Р–2083 «Волинський краєзнавчий музей, 1940–1941, 1944–1997». У ньому зосереджено кошториси витрат з охорони пам'яток, протоколи зборів та списки працівників. Прикметним виявляється перелік працівників музею, в якому другим у списку знаходимо прізвище А. Дублянського. Тут подано особову інформацію працівників: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, стать, національність, партійність, освіта, місце праці та ін. Річні звіти музею, починаючи з 1994 р., дають можливість прослідкувати наповнення фондів ВКМ особистими речами митрополита Анатолія, а також

відслідкувати проведення тематичних вечорів пам'яті, присвячених ушануванню видатного земляка.

У фонді 3618 «Товариство «Волинь», науково-дослідна установа Інститут дослідів Волині, м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада» зберігається листування голови товариства І. Онуфрійчука з митрополитом Анатолієм, в яких знаходимо важливу біографічну інформацію, відомості про діяльність владики.

Найбільший обсяг матеріалів, що стосуються А. Дублянського, виявлено у фонді Р-3441 «Рожко Володимир Євтухович (1940), історик-архівіст, дійсний член Інституту дослідів Волині у Вінніпезі та представник його в Україні, Почесний доктор історії Української православної церкви, публіцист, краєзнавець». Цей іменний фонд містить листування владики Анатолія з В. Рожком. З нього почерпнуто масив важливої інформації, яка допомагає доповнити пресографічний портрет митрополита Анатолія та відтворити низку важливих аспектів його діяльності.

Важливим для доповнення інформації про владику Анатолія та середовище, в якому він перебував, є листування з членом Митрополичої ради УАПЦ в Західній Європі Ю. Ковальчуком. Особливе місце займають справи, в яких відображено етапи написання на даний час єдиної монографії про митрополита Анатолія. Тут зберігаються рукописи та машинописи монографії, інтерв'ю кореспондента «Волинської правди» В. Вербича з В. Рожком до 20-річчя упокоєння в Бозі митрополита Анатолія. Змістовними є справи «Документальні та історичні джерела до монографії...», а також «Документи (статті, листи, витяги та ін.), зібрані В. Рожком для написання книги...».

Ознайомившись із матеріалами до книги та машинописом монографії, ми наголошуємо на таких важливих моментах: автор зазначав, що «праця базована на першоджерелах, виявлених в державних архівах історичної Волині, західної волинської діаспори, завдяки автору передано у фонди Держархіву Волинської області» [378, с. 3], однак у монографії зустрічаємо

інформацію та матеріали, які взяті винятково з фондів Волинського краєзнавчого музею; у переліку документів В. Рожко подав бакалаврську роботу В. Фультеса і взяв із неї окремі додатки до монографії (С. 37, 43, 44, 54, 141, 143, 214, 215, 216). Підтвердження запозичення бачимо в ракурсі фотознімків, зроблених В. Фультесом під час опрацювання фондів ВКМ. Крім цього, В. Рожко використав розширену публікацію О. Силюк, що дало йому змогу наповнити монографію інформацією про владику, якої немає в ДАВО та приватному листуванні.

У фонді 63 «Управа товариства прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, 1931–1939 рр.», окрім статутних документів товариства, протоколів засідань управи, її президії, установчих зборів, засідань правління богословської секції при товаристві та інших документів, зберігаються списки членів управи та заяви про вступ у члени товариства. Тут знаходимо прохання А. Дублянського про прийняття до Волинського українського об'єднання. Також, згідно з рішенням управи товариства від 9 жовтня 1936 р. (протокол ч. 10) серед прийнятих 97 нових членів під 23 номером зазначений А. Дублянський.

Важливим для характеристики матеріального становища сім'ї Дублянських виявився фонд 190 «Луцьке товариство імені Лесі Українки, 1924–1939 рр.», де знаходимо два прохання З. Дублянського про зменшення оплати за навчання в гімназії для його дочки Олени – сестри А. Дублянського.

Про місце навчання й зростання як особистості А. Дублянського інформацію містить наповнення фонду 72 «Луцька російська гімназія Луцького відділу благодійного товариства в Польщі, 1925, 1927–1937 рр.». Фонд 455 «Товариство «Вольт», м. Луцьк Волинського воєводства» знайомить з місцем його праці. Таку ж інформацію знаходимо у фонді Р–2 «Луцький гебітскомісаріат, 1941–1944 рр.», де серед працівників окружної управи в Луцьку зафіксовані у списках А. Дублянський та його сестра Олена.

Значний обсяг інформації, що стосується життя та діяльності владики, міститься в особовому фонді митрополита Анатолія Дублянського у ВКМ. Музейна колекція А. Дублянського складається із комплексу особистих документів, меморіальних предметів, епістолярної спадщини та друкованих видань, фотоархіву, частини бібліотечного фонду та низки матеріалів, зібраних працівниками музею і науковцями в ході науково-дослідної роботи: копії статей та газетних публікацій, архівних матеріалів, приватного і службового листування. Формування комплексу матеріалів здійснено в період листування директора музею А. Силюка із А. Дублянським у 90-х роках ХХ ст. Листовне спілкування виникло у результаті пошуку матеріалів та документів для укладання історії ВКМ. Передача матеріалів тривала з 1992 р. до смерті владики в 1997 р. та посмертної частини документів і фотографій, відібраних за життя А. Дублянським для музею. Завдяки цьому ВКМ став єдиним в Україні осередком, де зберігається найбільша колекція особистих документів та меморіальних речей А. Дублянського, вивчення якої робить можливою об'єктивну реконструкцію багатогранного життя та діяльності митрополита.

Уперше частину документів архіву владики введено в науковий обіг А. Силюком у статтях «Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя» [389], «Митрополит Анатолій Дублянський: життя, покладене на вівтар служіння української церкви та культури» [388]. А. Силюк – перший, хто опрацював цей архів та дав йому характеристику.

Церковну діяльність митрополита Анатолія розкривають документи і матеріали архіву Волинського єпархіального управління Православної церкви України. Зокрема, тут знаходимо листи єпископа Серафима Верзуна до митрополита Іоана Боднарчука, митрополита Іоана Боднарчука до митрополита Анатолія, митрополита Анатолія до ректора Волинської духовної семінарії прот. М. Бочкая та митрополита Якова Панчука. Це листування в переважній більшості містить інформацію про передачу

бібліотеки митрополита Анатолія Волинській духовній семінарії, а також інші важливі відомості церковного характеру. Згідно з указом владики Серафима № 173 від 31 жовтня 1993 р., староста Свято-Троїцького кафедрального собору С. Диль був призначений відповідальним за бібліотеку архієпископа Анатолія Дублянського, прислану з Німеччини для ВДС на ім'я єпископа Серафима. Інформативним є «Список книжок і брошур релігійного і церковного змісту з бібліотеки архієпископа Анатолія (Дублянського) в Новому Ульмі», який дає можливість встановити тематичний склад богословської частини книгозбірні А. Дублянського. Зважаючи на складне становище, в якому на той час перебувала Волинська єпархія УПЦ Київського патріархату, зокрема ВДС (зміна правлячого архієрея, відсутність належних приміщень та ін.), докладно встановити цілісність бібліотеки, яка надійшла, важко. Це зумовлено відсутністю всього комплексу документів, які б докладніше оповідали про отримання цих книг на той час. Єдиним найбільшим джерелом інформації про те, які саме книги склали основу бібліотеки митрополита та пізніше були передані духовній семінарії, є машинописний документ з рукописними правками й доповненнями «Список книжок і брошур релігійного і церковного змісту з бібліотеки архієпископа Анатолія (Дублянського) в Новому Ульмі (Німеччина)», виявлений усередині пакунків з книгами. Згодом, у додатку до листа митрополитові Якову Панчуку, владику Анатолій додав світлину зі свого портрета, виконаного бельгійцем, римо-католицьким священником о. Жос Опдебиком з нагоди його 75-ліття на замовлення парафії УАПЦ св. Архистратига Михаїла м. Генк в Бельгії (див. додаток Х). Оригінал портрета знаходиться в залі церковного будинку згаданого храму.

У 33-му фонді архіву Організації Українських Націоналістів інформаційної служби (Лондон) зберігається відеодокумент, яким зафіксовано вшанування 25-річчя смерті Степана Бандери в Мюнхені з виступом архієпископа Анатолія.

Певна важлива інформація про життя української діаспори в Німеччині зберігається в архіві Українського вільного університету, зокрема, у фондах: «Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945–2004)», «Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945–1955)», «Періодичні видання української еміграції (Німеччина) періоду (1945–1955 рр.) в бібліотеці і архіві Українського вільного університету (Мюнхен)».

Серед неопублікованих нарративних джерел варто згадати спогади митрополита Анатолія: «Два роки (спогади з часів німецької окупації Волині)» [464], «Українська православна церква в Німеччині» [465], інституалізація Української церкви [418]. Важливими є також опубліковані нарративні джерела [22; 47; 48; 49; 51; 57; 271].

Особливу цінність становить епістолярна спадщина митрополита Анатолія. Досліджуючи епістолярій владики в Україні, встановлено, що значний його масив знаходиться у Волинському краєзнавчому музеї (м. Луцьк) в іменному фонді митрополита Анатолія Дублянського. Важливим тут в першу чергу є листування між директором ВКМ (1991–2019) А. Силюком, В. Мельником, Л. Петрусь, а також листи до владики О. Косач-Кривенюк, М. Гаюка, І. Піскового, С. Костюка, Д. Степовика, А. Жуковського, А. Свідзинського, М. Бойка, Ю. Бойка-Блохина, Б. Колоска та ін. Є листи і від духовенства: митрополитів Мстислава Скрипника, Полікарпа Сікорського, Ореста Іванюка, Никанора Абрамовича, єпископів Авеля Поплавського, Іоана Древіянки та Платона Корниляка, кардинала Йосифа Сліпого та ін., священників Федора Луговенка, Бориса Хоткевича, Анфіра Остапчука, Михайла Галиці, Миколи Хуторного та ін. Значну частину епістолярної спадщини становлять вітальні листи від представників громадсько-політичних організацій та інших культурно-наукових установ, таких як: товариства «Волинь» та Інституту дослідів Волині (Вінніпег, Канада), президії секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців (Торонто, Канада), Центрального представництва української еміграції в

Німеччині, крайового представництва української еміграції у Нижній Саксонії (Ганновер, Німеччина), книжкового видавництва «Дніпрова хвиля» (Мюнхен, Німеччина), товариства «Рідна школа» і школи-інтернату (Новий Ульм, Німеччина), Українського технічно-господарського інституту (Регенсбург, Німеччина), Українського вільного університету (Мюнхен, Німеччина), Української медично-харитативної служби (Мюнхен, Німеччина), Союз українців у Великобританії та редакції газети «Українська думка» (Лондон, Великобританія), емісійного відділу УПЦ Київського патріархату (Київ, Україна) та ін. Загалом фонд нараховує 118 одиниць епістолярної спадщини митрополита Анатолія.

Іншим осередком, у якому зберігається частина епістолярію владики в Україні, є Державний архів Волинської області. Тут у фонді Р-3441 зберігаються листи митрополита Анатолія до історика-архівіста Володимира Рожка (16 листів), а також до голови товариства «Волинь» у Вінніпезі Іллі Онуфрійчука (20 листів).

Про зацікавлення духовним життям України свідчить його епістолярна спадщина, яка зберігається в поточному архіві Волинської єпархії ПЦУ. Тут знаходимо листування з архієреями Волинської єпархії: єпископом Серафимом Верзуном, митрополитом Іоаном Боднарчуком, митрополитом Яковом Панчуком, ректором Волинської духовної семінарії прот. М. Бочкаєм. Відомо також, що митрополит Анатолій вів листування з іншими єпископами та духовенством в Україні. У цьому вони неодноразово ділилися поглядами й думками щодо існування та розвитку православної церкви та духовної освіти в Україні. Коли Україна стала незалежною державою, владику Анатолій Дублянський був прихильником автокефалії Української церкви й неодноразово у своїх листах та спогадах наголошував на тому, що в Україні повинна бути своя, незалежна від Москви Українська церква.

Крім цього, значний пласт епістолярної спадщини митрополита Анатолія Дублянського зберігається в архіві Українського історичного та

освітнього центру в Нью-Джерсі (США). Тут міститься листування з митрополитами Мстиславом Скрипником, Полікарпом Сікорським, Никанором Абрамовичем, Іларіоном Огієнком, єпископами Орестом Іванюком, Варлаамом, Донатом, Борисом, Олександром та ін., священниками О. Ковальським, Д. Бурком, М. Гаюком, С. Богатирцем, І. Бачинським, П. Попелем, М. Овчаренком, С. Червонецьким, І. Гундяком, С. Шадинським, Ф. Кульчинським, а також І. Власовським, М. Мигою, Н. Полонською-Василенко, О. Сірим, С. Молчанівським, А. Жуковським, П. Плевако, Ю. Перхоровичем, С. Фостун, Г. Базалитським, В. Дідовичем, В. Пліщем та іншими видатними діячами.

Таким чином, епістолярну спадщину митрополита Анатолія Дублянського можна умовно поділити на дві частини. Перша – це група листів, яка зберігається в архівних установах України і частково досліджена та опублікована. Тексти цих листів в переважній більшості дають можливість встановити основні штрихи біографії владики. Вони містять інформацію про його народження, батьків, родинні зв'язки, освіту, середовище, в якому він зростав, розкривають його захоплення та інтереси, а також спогади про трудову та краєзнавчу діяльність у міжвоєнний період. Надзвичайно важливими тут є спогади про Волинь, зокрема, про працю у ВКМ та його функціонування в період німецької окупації. Цінну інформацію містить листування з українським духовенством, зокрема, з приводу передачі приватної бібліотеки до ВДС, дослідження якої дало можливість відобразити сферу його зацікавлень та різні етапи формування як особистості, а також дослідити коло осіб, з якими існувало спілкування та листування в еміграції. Зустрічаються листи-привітання з нагоди дня народження, річниці прийняття священничого сану чи чернецтва, ювілеїв хіротоній та інших пам'ятних подій у житті владики. Крім цього, досліджуючи епістолярну спадщину, виявлено, що частина листів, про які згадує сам митрополит Анатолій, на даний час ще не віднайдено або ж втрачено.

Друга частина епістолярної спадщини митрополита Анатолія – це група листів, яка зберігається в архівних установах США і на сьогодні малодосліджена та вводиться в науковий обіг уперше. Епістолярій відноситься до періоду життя владики Анатолія в еміграції. В переважній більшості тексти цих листів дають можливість розкрити активну діяльність владики Анатолія в еміграції та в житті УАПЦ. Важливим є листування з духовенством. Зокрема, у листах до владики Никанора Абрамовича він розповідає про своє становище в еміграції, звідки також дізнаємося про початки його священничого служіння. Крім цього, міститься інформація про стан справ на парафіях УАПЦ в Німеччині [455].

Іншу важливу групу джерел становлять праці митрополита Анатолія. До наукового доробку А. Дублянського входить історичний нарис «Луцьк», виданий у 1934 р. на основі досліджень О. Левицького «Луцкая старина», А. Мердера «Древности Луцка и его прошлое», праці М. Грушевського «Історія України-Руси» та інших загальних досліджень про Волинь [261]. Пізніше, перебуваючи в еміграції, владики Анатолій видав у 1962 р. ще дві праці: «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича» [295] та «Українські святі» [296]. Цінним є рукопис (машинопис) біографії митрополита Никанора, який ліг в основу книги «Тернистим шляхом...». У ньому зазначено, що біографія «докладно переглянута, виправлена та апробована до друку самим митрополитом Никанором» у серпні – на початку вересня 1961 р. [463].

Окремий тематичний блок дисертації становлять статті А. Дублянського у громадських та релігійних часописах України та діаспори. Його статті вдалося віднайти на сторінках газет «Наш світ», «Українська нива», «Волинське слово», «Церква і нарід», «Шлях», «Український голос», згодом «Рідна Церква», «Літопис Волині», «Народна трибуна» та інших. Дослідження цих публікацій є важливим для реконструкції цілісного інтелектуального портрета митрополита Анатолія, для дослідження еволюції його як науковця та краєзнавця.

Особливо цінним комплексним джерелом роботи вважаємо церковно-релігійний часопис «Рідна Церква» (1952–1988), засновником та редактором якого був митрополит Анатолій. Його аналіз дав можливість конкретизувати знакові моменти біографії А. Дублянського, відслідкувати деталі певних подій як з особистого життя, так і життя української діаспори, відтворити церковно-релігійну ситуацію, що склалася в українському середовищі діаспори, та визначити роль і місце митрополита Анатолія Дублянського в ній.

Частину опублікованих джерел із теми дослідження можна віднайти серед додатків до досліджень певних періодів історії УПЦ та діяльності української діаспори. Значну частину джерел із зарубіжних архівних, бібліотечних та приватних колекцій останніми роками оцифровано та розміщено на сайті електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana.org.ua» [452]. Важливим також є використання архіву української періодики онлайн «Libraria», який містить великий масив періодики міжвоєнного періоду та часу окупації [453]. У дисертації також використано електронні ресурси діаспори [310; 417; 418; 458].

Значно доповнюють дослідження велика кількість фотоматеріалів, які є важливим джерелом і зберігаються у фондах ВКМ, а також опубліковані та розміщені в інших виданнях. Ці матеріали ілюструють життя та діяльність митрополита. Серед фотоматеріалів наявні світлини із сімейного архіву родини Дублянських, а також ті, що відображають його церковно-релігійне та громадське життя. Вивчення цих матеріалів дає змогу деталізувати біографію та діяльність митрополита Анатолія. Аналіз фотоматеріалів є важливою складовою дослідження, оскільки дає можливість відтворити повсякденне життя цієї особи та зафіксувати інформацію в певний момент.

Таким чином, джерельна база дослідження є різноплановою та достатньо репрезентативною для характеристики предмету дослідження. Використання широкої палітри джерел дало можливість ґрунтовно і найбільш повно на сьогодні відтворити біографію А. Дублянського,

простежити його діяльність, визначити роль у житті українського суспільства діаспори та належно оцінити громадську й церковно-релігійну діяльність.

1.3. Теоретико-методологічні засади

Вивчення життєвого шляху, громадської і церковно-релігійної діяльності митрополита Анатолія Дублянського зумовило необхідність визначення теоретико-методологічних засад, принципів, прийомів та елементів дослідження, зумовлених специфікою його предмета і поставленими завданнями. Для вивчення біографії А. Дублянського застосовується низка традиційних принципів історичних досліджень.

Основу роботи склали принципи історизму, об'єктивності, системності, міждисциплінарності та просопографічного підходу. Керуючись принципом історизму, розглянуто матеріал у логічній і хронологічній послідовності, динаміці, взаємозв'язку та взаємозумовленості, враховуючи складові елементи історичного процесу. Завдяки цьому вдалося визначити основні етапи становлення особистості А. Дублянського та окреслити головні вектори його діяльності.

Використання оригінальних комплексів джерел, запозичених на основі верифікації інформації із окреслених для дослідження проблем, відповідає принципу науковості, який сприяв уникненню спрощеності, кон'юктурності як в оцінці суспільно-політичних процесів розвитку волинської громадськості у міжвоєнний період, радянзації краю 1939–1941 рр., так і в оцінці дослідницької краєзнавчої та редакторської роботи А. Дублянського в часи гітлерівської окупації.

Наступний принцип, яким ми керувалися у цьому дослідженні – це принцип об'єктивності. У роботі над дисертацією він був пріоритетним і вимагав застосування різнобічного аналізу джерел та історичних процесів. Це пов'язано із суперечливим характером джерельної бази, яка в окремих випадках не дає можливості досліднику сформулювати однозначну відповідь чи остаточно визначитися зі статистикою. Дотримуючись принципу

об'єктивності, ми спиралися лише на реальні факти, не викривляючи їх і не підганяючи під задалегідь створені схеми чи висновки. Перевірка фактичного матеріалу є обов'язковою умовою відтворення історичних подій. Використання недостовірної інформації призводить до фальсифікації сутності процесів та явищ, висунення помилкових теорій чи гіпотез. Ми намагалися створити історичний портрет А. Дублянського правдивим, науково об'єктивним, позбавленим суб'єктивістських перекручувань.

Використання принципу системності дало можливість дослідити роль А. Дублянського у громадському, культурному та церковно-релігійному житті міжвоєнної Волині, в період німецької окупації та серед української діаспори.

Важливим принципом вивчення історії є принцип соціального підходу. Він передбачає розгляд історичних процесів з урахуванням соціальних інтересів різних прошарків населення, форм їхнього вияву в суспільстві, у тому числі в духовній, культурній та політичній сферах, у суперечностях соціальної поведінки та традицій. Цей принцип зобов'язує співвідносити інтереси класові й вузькогрупові з загальнолюдськими, враховуючи суб'єктивний момент у практичній діяльності урядів, партій, осіб.

Принцип альтернативності визначає ступінь вірогідності здійснення тієї чи іншої події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивних реалій і можливостей. Визнання історичної альтернативності дозволяє по-новому оцінити шлях особи, побачити невикористані можливості, винести уроки на майбутнє.

Ми намагалися дотримуватися усіх ключових принципів пізнання, щоб забезпечити науковість і достовірність у висвітленні життєвого шляху А. Дублянського. У роботі над дисертацією, розробці та викладі її концепції, положень та висновків використано як загальнонаукові, так і спеціальні історичні методи дослідження. Важливо наголосити на тому, що у сучасній історичній науці переважає поліметодологія. Принаймні у ній нині паралельно існують формаційний, цивілізаційний, модернізаційний,

соціоантропологічний підходи в осмисленні минулого. Спостерігається методологічний різнобій у працях істориків. Це змушує науковців, як вважає професор Н. Яковенко, подивитися на хід історичного процесу з позиції багатоваріантності та альтернативності [451].

Методологічний комплекс сприяв формуванню цілісного образу митрополита Анатолія Дублянського на тлі суспільно-політичних процесів на Волині першої половини ХХ ст., матеріального становища та церковно-релігійної ситуації серед української еміграції в країнах Західної Європи у другій половині минулого століття.

Формування та утвердження теоретико-методологічних засад дисертації впливало із сукупності наукових методів історичного пізнання, зумовлених тенденціями наукових пошуків у сучасній українській історіографії. Постановка окреслених завдань та досягнення їх реалізації вимагало чіткості визначених вимог, переконливого методологічного осмислення й узагальнення результатів праці.

Дослідження церковно-релігійної та громадської діяльності митрополита Анатолія здійснено на двох рівнях – емпіричному та теоретичному. Перший полягав у безпосередньому вивченні наявних історичних джерел для встановлення цілісної картини життєвого шляху та подальшої їх систематизації відповідно до предмета дослідження і поставлених завдань. Ми відібрали документи і матеріали із декількох вітчизняних і зарубіжних архівів, Волинського краєзнавчого музею та поділили їх на документальні, нарративні, періодику і зображальні. Це дозволило наповнити біографію А. Дублянського окремими фактами і подіями.

На другому, теоретичному рівні, проведено аналіз отриманої інформації, розкрито певні зв'язки та закономірності, що притаманні предмету та об'єкту дослідження, сформульовані й обґрунтовані оцінки, узагальнення та відповідні висновки.

Дисертація є комплексним міждисциплінарним дослідженням, основні положення якого базуються на використанні наукових знань з історії, релігієзнавства, політології, етнографії, культурології та інших галузей. Міждисциплінарний характер дисертації, поєднання в ній політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього, релігійного аспектів зумовило комплементарний підхід до вибору методів дослідження.

При аналізі основних віх життя і діяльності А. Дублянського ми використали як універсальні – загальнонаукові, так і спеціальні методи, здатні врахувати специфіку кожного компонента та забезпечити об'єктивні й достовірні знання. Обираючи методи дослідження, ми брали до уваги їх відповідність таким критеріям: ефективність, надійність, які в сукупності забезпечили отримання потрібного результату.

Для розв'язання конкретних дослідницьких завдань, ураховуючи специфіку теми дисертаційної роботи, автор використав такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу, порівняльно-історичний, індукції та дедукції, структурно-функціонального аналізу, ретроспективний, проблемно-хронологічний, кліометрії, статистично-аналітичний та ін.

Найбільш важливими методами будь-якого наукового дослідження є аналіз і синтез. Вони є сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка, за великим рахунком, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового. Аналіз – це розкладання цілих об'єктів на елементи, подальше їх вивчення та класифікація. Він широко застосовується в історичних творах, що присвячені окремим персоналіям. Аналіз здійснювався способом умовного чи реального розчленування предмета пізнання на окремі складові частини задля поглибленого вивчення кожного з них. Це передбачає пізнавальний цикл операцій, особливо важливий на етапі вивчення джерельної бази (походження джерела, авторство і мотиви його створення, достовірність інформації тощо), дослідження структурних підрозділів проблеми, окремих фактів, явищ і подій. Так, у межах нашого дослідження виділено такі окремі складові

частини для детального вивчення, як ранні роки життя, періоди навчання, початок трудової діяльності, краєзнавча спадщина, церковно-релігійна діяльність Анатолія Дублянського. Критичного аналізу потребувала історіографія, як вітчизняна так і зарубіжна, особливо російська, яка нерідко має суб'єктивний характер через політичну заангажованість, особисті вподобання авторів, необхідність «підігнати» факти та явища під наявні наукові й політичні концепції. Неточності інколи трапляються в документальних джерелах (статистичні дані, назви населених пунктів, прізвища тощо). Тому наведена в документах інформація потребувала перевірки іншими джерелами. Лише після підтвердження ми використовували її як достовірний матеріал, обґрунтовуючи власні висновки та висуваючи гіпотези. Перевірка фактичного матеріалу, внутрішня і зовнішня критика джерел є обов'язковою умовою відтворення історичних подій, особливо біографічного матеріалу. Завдячуючи аналітичному методу, ми виявили внутрішню конструкцію об'єкта нашого дослідження. Інформацію, отриману в результаті аналізу, ми систематизували й об'єднали для створення загального уявлення про життєвий шлях митрополита Анатолія.

Однак, яким би цінним і важливим не був аналіз, він ніякою мірою не завершує наукового дослідження. Він є лише основою та матеріалом для здійснення синтезу. Якщо аналітичним методом ми виявили внутрішню конструкцію об'єкта, то застосування синтезу привело до з'єднання компонентів складного явища. Синтез полягає у поєднанні частин у єдине ціле. Використання методу аналізу та синтезу забезпечило комплексне використання джерел різного походження: архівних матеріалів, періодичних видань, публіцистичних творів, спогадів учасників культурного і релігійно-церковного руху тощо.

Використання методу аналізу і синтезу при вивченні й оцінці документів та опублікованих робіт дало змогу виявити й проаналізувати фактологічні дані різноманітного походження: у віднайдених автором

архівних матеріалах, у періодичних виданнях, у фаховій літературі, у спогадах учасників досліджуваних подій. Ідеться насамперед про архівні документи, які стосувались діяльності різних державно-політичних утворень на Волині. При аналізі періодичних видань автор врахував, що значна їх частина відображала суто національний чи партійний погляди на процеси, які відбувалися на волинській землі у міжвоєнний період, у періоди радянської і німецької окупації краю, а також у середовищі української еміграції в повоєнні часи.

Друга важлива пара загальнонаукових методів – це індукція та дедукція, які є основними засобами доказу правильності чи помилковості висунутих теорій і гіпотез. Вони дали змогу здійснити комплексне дослідження виділених об'єктів, визначити спільні ознаки й характеристики явищ та процесів, зробити оцінкові узагальнення щодо діяльності А. Дублянського загалом, обґрунтувати їхню правильність на підставі достовірних фактів. Індукція – це метод дослідження та пізнання, що пов'язаний з узагальненням результатів спостережень та експериментів, метод побудови формально-логічних конструкцій, які формують загальний висновок на базі часткового, одиничного. Метод індукції, що також широко застосовувався в роботі, дозволив на основі розгляду окремих подій і фактів сформулювати певні наукові судження. Керуючись цим інтелектуальним прийомом, ми здійснювали наукові узагальнення.

Застосування методу індукції забезпечило можливість сформулювати авторську інтерпретацію сутності діяльності А. Дублянського в окремі періоди життя, прослідкувати його вклад у духовне життя мешканців краю на різних суспільно-політичних етапах. Так, за допомогою цього методу ми з'ясували характер сприйняття Анатолієм Дублянським національної, культурної, релігійної політики Другої Речі Посполитої, Радянського Союзу, німецьких окупантів та його реакцію на різні прояви політики цих держав. Користуючись методом індукції, ми насамперед дослідили матеріальні й письмові джерела, на основі яких відтворили історичні процеси і явища,

життєвий шлях митрополита Анатолія. Накопичення достовірних фактів у процесі пізнання рано чи пізно приводить до отримання загальних суджень, встановлення певних закономірностей, узагальнень. Кінцева функція індукції в процесі пізнання – це розробка наукових теоретичних систем як сукупності фактів, поглядів, ідей, що пояснюють явища матеріального й духовного світів. За допомогою індукції, ми зуміли сформулювати висновки до окремих розділів і дисертації загалом. Використання цього методу створило умови для висвітлення досліджуваних подій і їх результатів у динаміці, взаємовпливах, причинно-наслідкових зв'язках з урахуванням обставин часу.

У свою чергу, виявлені на основі емпіричних фактів та теоретичних суджень закономірності, встановлені та розроблені теорії в подальшому виконують роль вихідної основи для нових суджень та наукових досліджень. Такий метод має назву дедукції. Він передбачає зворотний процес, коли загальні висновки екстраполюються на конкретну історичну особу, в нашому випадку – на А. Дублянського. Метод дедукції, по-перше, дозволяє використовувати вже набутий матеріал – як власний, так і чужий – у предметно-практичній пізнавальній діяльності, при вивченні конкретних явищ і фактів. Цим він значно полегшує й прискорює процес дослідження. По-друге, дедукція забезпечує процес дослідження певного історичного явища на тлі загальних історичних процесів. По-третє, дедуктивний метод дозволяє прийняти правильне практичне рішення в певній ситуації [333, с. 59]. Дедуктивний метод дав можливість із загальних висновків і теорій виявляти окремі факти, на основі яких ці судження базуються. Обидва методологічні прийоми, протилежні за значенням і застосуванням, особливо важливі при виявленні тенденцій формування життєвого кредо А. Дублянського, особистісних якостей митрополита.

Ці дві пари загальнонаукових методів (аналіз–синтез та індукція–дедукція) є головними для будь-яких історичних досліджень, вони сутнісні в науці, без їх застосування можливе лише просте збирання фактів. Означеними методами вміло й ефективно користувалися основоположники

вітчизняної історіографії, методологічний досвід яких має велику цінність, як і зміст їхніх праць.

У процесі дослідження ми використали низку інших загальнонаукових методів. Кожен із них у конкретній ситуації був результативним і дозволив об'єктивно реконструювати духовний та історичний портрет митрополита Анатолія Дублянського.

Кожна наукова галузь має у своєму розпорядженні властивий тільки їй методологічний комплекс. Однак останнім часом особливо плідним стає використання тих методів, що раніше не вважалися характерними для тієї чи іншої наукової галузі, зокрема, запозичення деяких методів із методологічного комплексу математичних наук гуманітарними науками й навпаки. Завдання вченого – вибрати у всьому великому арсеналі методів найбільш ефективні й раціональні саме для його дослідження. Або, за браком таких, створити свої.

Історичні науки мають у методологічному арсеналі власні, спеціальні методи дослідження. Реалізація поставлених мети та завдань дисертації стала можливою завдяки вибору ефективних методологічних прийомів та методів. Застосовано спеціальні історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-системний) та міждисциплінарний методи.

У ході підготовки дисертації використано проблемно-хронологічний метод, який вплинув на визначення структурної побудови дослідження, дозволив сформувати розділи за проблемним методом таким чином, щоб логічно і послідовно відобразити головні аспекти теми, при цьому дотримуючись хронологічних принципів. Застосування цього методу дозволило виокремити суспільно-політичні й соціально-економічні процеси, громадські та національно-культурні заходи, ініціативи, логічно осмислити їх проблемні аспекти, з'ясувати загальну політичну обстановку, яка впливала на формування громадянської позиції А. Дублянського.

Історико-генетичний метод дав змогу охарактеризувати особистість А. Дублянського, виявити його світоглядні погляди та систему життєвих пріоритетів й оцінити вагомість його суспільної діяльності в різних напрямках.

Історико-порівняльний метод дав змогу розкрити сутність і пояснити факти, процеси й події, які відбулися в житті А. Дублянського. Використовуючи цей метод, зіставляючи історичні події та явища, окремі фрагменти його життя, нам вдалося прослідкувати та розкрити зміст його діяльності щодо організації УАПЦ у громадах-таборах українців-емігрантів у Німеччині.

Історико-типологічний метод став ефективним інструментом у виокремленні визначальних чинників, що мали вплив на формування особистості й діяльності владики. Цей метод використано також при вивченні творчого доробку А. Дублянського та визначення етапів фахового зростання митрополита.

Історико-системний метод застосовано для розкриття особливостей функціонування й розвитку церковного життя українців в еміграції.

Серед міждисциплінарних методів використано елементи евристики, що гарантувало виявлення масиву публікацій А. Дублянського – від найперших до найпізніших, а також правильного застосування церковних термінів з їх роз'ясненнями.

Реконструкції життєвого шляху А. Дублянського сприяє метод просопографії. Він дозволяє глибоко пізнати цю особу, проникнути у пласти її духовного й інтелектуального світу, дає можливість створити «живий» портрет митрополита. Визначальним фактором досконалого просопографічного дослідження слугує наявність різнотипних джерел. Специфіка дослідження постаті А. Дублянського полягає у висвітленні його життєпису на основі віднайдених в українських і зарубіжних архівах документів, матеріалів преси відповідного часу та спогадів сучасників, які раніше не публікувалися. Такими джерелами, необхідними для дослідження,

є офіційні документи А. Дублянського (атестат, диплом, свідоцтво, паспорт, посвідчення), а також довідково-статистичні документи, біографічні дані та особистісні характеристики. Архівні та музейні фонди зберегли документи, які дають нову, конкретизують або підтверджують вже відому інформацію про А. Дублянського. Переважна більшість з них була віднайдена та оприлюднена нами вперше. Головним чином це документи, пов'язані з періодом навчання А. Дублянського у Луцькій гімназії, Віленському та Варшавському університетах, а також із місць праці. Зокрема, важливим є список працівників Волинського краєзнавчого музею, із якого ми дізнаємося важливу особову інформацію А. Дублянського – прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, стать, національність, партійність, освіта, місце праці та ін. В інших документах, зокрема листуванні голови товариства «Волинь» І. Онуфрійчука з митрополитом Анатолієм, знаходимо важливі біографічні дані, відомості про безпосередню діяльність владики. Із віднайдених документів можна визначити характерні для А. Дублянського риси: принциповість, наявність власної думки та позиції, наполегливість та непохитність у прийнятті рішень. Базовими для відтворення «живого» портрету особистості є джерела особового походження: автобіографічні матеріали, листування, мемуарні документи (щоденники, списки книг тощо). Переважна більшість документів такого типу зберігається у Державному архіві Волинської області, Волинському краєзнавчому музеї, архівах Волинського єпархіального управління Православної церкви України, Українського вільного університету, Українського історико-освітнього центру Нью-Джерсі.

Надзвичайно важливими документами, що дають інформацію про А. Дублянського, є професійні і любительські фото- та відеоматеріали. Вони відкривають нові грані характеристики людини, відображають її внутрішній стан. Завдяки інформації з різнотипних документів та різного роду джерел ми відтворили важливі сторони цілісного просопографічного портрету митрополита. Чіткість у діях, схильність до самодисципліни,

скрупульозність, твердість у переконаннях – такі характерні риси А. Дублянського.

Звертаючись до висвітлення різних сторін біографії А. Дублянського, ми не оминули увагою особистих взаємин, прикладів із буденних ситуацій, його світогляду. У дослідженні постаті А. Дублянського корисною, на наш погляд, є думка сучасної української дослідниці О. Коляструк про те, що «ігнорування таких характеристик людської історії, як світосприймання, система цінностей, способи поведінки перетворює історію на ігрову арену безособистісних абстракцій» [327, с. 175]. Не завжди А. Дублянський міг сам обирати свою долю, вона залежала від різних обставин. Гідним для наслідування є те, що він в умовах польського, радянського чи німецького панування, на еміграції зберігав і захищав свої переконання та ідеали. Зауважимо, що біографістика подає більш поглиблену інформацію про окрему особу та її суспільну роль.

Таким чином, використання загальнонаукових, історичних та міждисциплінарних методів наукової роботи уможливило різносторонній та цілісний аналіз громадської, редакторської і церковно-релігійної діяльності митрополита Анатолія Дублянського. Лише дотримання, врахування та використання сучасних методологічних принципів і поєднання різних методів дозволяє досліднику належно підійти до вирішення поставлених ним мети і завдань дослідження, а також забезпечити належний науковий рівень розкриття теми.

Висновки до розділу 1

Таким чином, аналіз наявних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволяє стверджувати про відсутність комплексного дослідження церковно-релігійної та громадської діяльності митрополита Анатолія Дублянського. Постать владики Анатолія не стала об'єктом спеціального наукового проєкту. В історіографії питання існують лише окремі публікації у періодичних виданнях та збірниках, які містять відомості

про певні аспекти життя та діяльності досліджуваної особи. В монографічній літературі постать митрополита лише згадується в контексті національно-церковних процесів на Волині та в Україні міжвоєнного періоду, часу німецької окупації, життя української еміграції в Німеччині та за її межами.

Це дослідження побудовано на широкому масиві джерельного матеріалу, який репрезентований архівними та опублікованими джерелами. Використання документів і матеріалів архіву Волинського єпархіального управління Православної церкви України, архіву Організації Українських Націоналістів інформаційної служби (Лондон), архіву Українського вільного університету, Державного архіву Волинської області, Українського історико-освітнього центру Нью-Джерсі, США (Ukrainian Historical and Educational Center of NJ Archives, USA), документальних фондів Волинського краєзнавчого музею дало можливість найбільш повно реконструювати біографію митрополита Анатолія Дублянського, простежити формування його світогляду, краєзнавчу та церковно-релігійну діяльність, а також визначити роль владики у житті української діаспори.

Методологія дослідження теми дисертації зумовила структуру роботи й логіку викладу матеріалу. Використання загальнонаукових, історичних та міждисциплінарних методів наукової роботи уможливило різносторонньо та цілісно проаналізувати церковно-релігійну і громадську діяльність митрополита Анатолія Дублянського. Лише дотримання, врахування та використання сучасних методологічних принципів і поєднання різних методів дозволили належно підійти до вирішення поставлених мети і завдань дослідження, а також забезпечили належний науковий рівень розкриття теми. Завдяки широкому використанню в процесі дослідження низки методів та принципів наукового пізнання церковно-релігійна та культурно освітня діяльність митрополита Анатолія Дублянського стала предметом комплексного історичного аналізу.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКА Й КРАЄЗНАВЧА ПРАЦЯ

2.1. Формування громадянської позиції

Життєвий шлях А. Дублянського доцільно умовно поділити на два періоди, які визначалися місцем проживання й зіставлялися з етапами розвитку особистості.

Перший період (1912–1944) – український. Це дитячі та юнацькі роки, родинне виховання, здобуття початкової та вищої освіти, дослідницька та краєзнавча діяльність, праця у Волинському краєзнавчому музеї, редакторство.

Другий період (1944–1997) – європейський, переселенський – переміщення до Західної Німеччини: становлення в емігрантських умовах, активна діяльність у житті УАПЦ, священниче служіння, редакторська праця над часописом «Рідна Церква», архіпастирське служіння на кафедрі.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності А. Дублянського була громадська та краєзнавча праця на Волині, яка проявлялася в культурно-освітній галузі. Аналізуючи віхи життя А. Дублянського, доцільно зупинитися на факторах, які відіграли визначальну роль у формуванні його суспільних поглядів та мали безпосередній вплив на його громадянську позицію.

Анатолій Захарович Дублянський народився 11 листопада 1912 р. на хуторі Перетоки поблизу станції Олика, що на Волині, в українській патріархальній релігійній родині в період панування тут Російської імперії. Щодо дати та місця народження А. Дублянського зустрічаються певні розбіжності. У матуральному свідоцтві та університетському дипломі датою його народження зазначено 29 жовтня 1912 р., а місцем народження – Олика. Пізніше А. Дублянський пояснював, що ця дата народження була зазначена за старим стилем, згодом в усіх інших документах зазначалося за новим – 11 листопада 1912 р. Про місце свого народження він згадував: «Коли мене

записали до гімназії і питали тоді про місце народження, я подав: станція Олика. Хоч насправді такої місцевості, як станція Олика, не було, але мої батьки не згадували, говорячи про місце мого народження, «Перетоки», хоч тато туди їздив, а говорив, що їхав до Олики, але я знав, що, крім станції Олика, є ще містечко Олика за 9 км. від станції тієї ж назви. Тому я ще додавав до назви слово «станція». Вчителька слово «станція» пропускала, а діти, почувши «станція», сміялись. Так і пішло в усіх шкільних документах слово Олика» [137; 90, с. 23].

О. Цинкаловський про населений пункт Перетоки в праці «Стара Волинь і Волинське Полісся» подав таку інформацію: «Перетоки, фільварок (хутір, колонія) – Дубенський повіт, Олицька волость, 7 домів і 76 жителів» [445, с. 226]. Знаходився він за 4 км від станції Олика і за стільки ж – від с. Ромашківщина (сьогодні – с. Ромашківка Луцького району). Тепер такого хутора не існує, його виключено з обліку даних у зв'язку з переселенням жителів. За адміністративним і церковним поділом Перетоки належали до с. Ромашківщина.

Його батько Захарій Семенович Дублянський походив із Крем'янця, був іконописцем та різьбярем. Маючи великий хист до малярства, З. Дублянський з ранніх років навчався цього мистецтва в місцевого кременецького художника. Вдосконалюючись у своїй роботі, він подорожував селами Волинської губернії, брав замовлення на розписування церков, малював ікони, хоругви, різьбив і золотив іконостаси та кіоти. А. Дублянський пізніше згадував: «Мій тато Захарій Семенович Дублянський, мешканець міста Крем'янця, як іконописець і різьбяр був у різних місцевостях Волині» [203, арк. 4; 91, с. 465].

Мати А. Дублянського Неоніла Іларіонівна Швед родом з міста Новозибків, що на Чернігівщині. Це поселення виникло на початку XVIII ст. на землях історичної української Стародубщини. Нині – це містечко Брянської області Російської Федерації. Батько Неоніли Дублянської Іларіон Швед працював митником у м. Радивилів, яке знаходилося на російсько-

австрійському кордоні, пізніше – у лісництві Дубенського повіту. Його дружина Марія Щербинська була родом з Волині. Вийшовши на пенсію, І. Швед придбав земельну ділянку на хуторі Перетоки. Згадку про це знаходимо в спогадах А. Дублянського: «...У Перетоках мій дід, батько моєї мами Іларіон Швед, коли після служби як службовець в м. Радивиліві на кордоні з Австро-Угорщиною як митний урядовець, а пізніше в одному з лісництв на Волині, перейшов у стан спочинку, купив біля станції Олика дві десятини землі, побудував там дім і поселився по сусідству з родиною Онуфрійчуків. Там 1909 р. одружився з його донькою, а моєю мамою мій тато Захарій Семенович Дублянський...» [203, арк. 4].

Подружжя Захарія та Неоніли Дублянських мало троє дітей. Старший син Володимир (1910 р. н.) помер немовлям. Середнім був Анатолій (1912 р. н.), наймолодшою – дочка Олена (1922 р. н.).

Через три дні після народження, 14 листопада 1912 р., над новонародженим було здійснене таїнство хрещення, яке звершив священник Павло Міцкевич – настоятель парафії с. Ромашківщина. Хрещеними батьками малого Анатолія стали Григорій Швед і Марія Клембещук. А. Дублянський згадував, що в метриках хрещення була відсутня рубрика «місце народження», а подавалася лише назва парафії. Як уже зазначалося, згідно з церковним поділом Перетоки належали до с. Ромашківщина, тому його хрещення зафіксоване в церковних книгах парафії цього села [132; 137; 166; 171; 390, с. 207].

Важливу роль у формуванні світогляду А. Дублянського відіграло родинне виховання в християнському дусі. Сім'я Дублянських була православною: відвідувала богослужіння в храмі та навчала своїх дітей любові до Бога. У праці М. Теодоровича про Волинську духовну семінарію знаходимо відомості про те, що рід Дублянських у Кременці славився кількома священниками [411, с. 978]. Характеризуючи своїх батьків, А. Дублянський зазначав, що вони були людьми скромними, глибоко релігійними, чесними і завжди дбали про своїх дітей: «...не раз відривали з

уст їжу, щоб нас обоє, особливо мене вивести в люди, щоб ми здобули знання потрібне до життя, а не жили так бідно, як вони...» [203, арк. 18] (див. додаток Б).

На початку 1914 р. сім'я Дублянських купила будинок у Луцьку на вулиці Торунській, 21 (район сучасної вул. Щепкіна) та мала намір переселитися. Проте Перша світова війна зруйнувала всі плани. Волинська губернія увійшла до складу Київського військового округу і стала прифронтовою з перших днів війни. Її західні повіти перетворилися на полігон для випробовування зброї, тактики і стратегії ведення бойових дій на довгі чотири роки. Населення змушене було залишати свої домівки або пристосовуватися до реалій фронтової смуги [226, с. 76]. Багато сіл та хуторів було знищено. Мешканці Переток були виселені, тому З. Дублянський у 1915 р. разом зі своєю сім'єю переїхав на Полтавщину в с. Головач, з якого була родом хресна мати А. Дублянського – М. Клембещук.

Відсутність належних побутових умов для проживання і роботи та низка інших причин змусили сім'ю Дублянських залишити це село та податися в м. Луганськ. Коли вони перебували в біженстві, турбота з утримання родини лягла на плечі З. Дублянського. У Луганську він влаштувався маляром на паровозобудівний завод Гартмана. Крім цієї роботи, він продовжував виготовляти на замовлення церковні речі, за що отримував певні кошти для проживання. Більше інформації, яка б детальніше розповідала про період біженства сім'ї Дублянських, не було знайдено.

У серпні 1918 р. під час правління гетьмана Павла Скоропадського і окупації України Німеччиною родина Дублянських залишила Луганщину й повернулася до Луцька, де оселилася в будинку, купленому напередодні війни. А. Дублянський пізніше згадував, що він був одноповерховий («партеровий») і знаходився «...на лівій стороні передостанній перед Сапалаївкою. Нижче від нього був ще тільки один малий будиночок, дах якого доторкався до городу за нашим домом. Це був старий дім.

Двоповерховий будинок був на правій стороні приблизно в середній частині цієї вулиці... Там перед будинком були ще кущі великі бузку і жасмину» [203, арк. 4]. Так родина Дублянських розпочала обживатися в новому будинку, у якому, як зазначав А. Дублянський, він проживав із серпня 1918 р. до кінця січня 1944 р. [203, арк. 6] (див. додаток Д).

Повернувшись до Луцька, З. Дублянський продовжив займатися улюбленою справою. А. Дублянський згадує, що його батько у 1920-х роках розписував церкви на Поліссі, на Ковельщині та в Камінь-Каширському повіті, у с. Смержва та інших населених пунктах, де він перебував разом з батьком «як учень гімназії» [203, арк. 4]. Згодом, у 1930-х роках, за свідченнями А. Дублянського, він вже не брав великих підрядів, а переважно малював хоругви, окремі ікони, різьбив дівочі ікони, різьбив і золотив райські (царські) врата, а ще раніше різьбив цілі іконостаси [203, арк. 18]. Серед перерахованих місцевостей, де трудився його батько, згадано також села Лище та Воротнів Луцького району Волинської області, назви інших сіл А. Дублянському було важко пригадати.

Характеристику роботи З. Дублянського подано в спогадах «На прощання», у яких згадано про церкву в с. Ромашківщина: «...церква була розмальована в українському стилі. Розмальовував її наш славетний маляр-іконописець Дублянський. Пам'ятаю, він з Луцька ішов пішки до нас, хоч була віддаль 30 кілометрів. Ніс на плечах у мішку все своє малярське приладдя... По цілій Волині малював ікони до церков за дуже малу плату...» [105, с. 114].

Особливо цінною вважаємо роботу батька А. Дублянського, яку він доклав для оздоблення Свято-Троїцького кафедрального собору м. Луцька. У спогадах зазначено, що відновлював ікону входу Ісуса Христа в Єрусалим, яка знаходилася зліва в храмі, а також зображення деяких святих, що були вгорі на апсиді. Крім цього, його пензлю належить виносна дівоча ікона Божої Матері та Нерукотворний Спас на центральній брамі [203, арк. 8]. Пізніше, у роки німецької окупації Луцька, А. Дублянський згадував, що під

час перебування полонених червоноармійців у нижньому храмі Свято-Троїцького собору було пошкоджено іконостас та його ікони, «які потім домальював мій тато» [136; 389, с. 432]. У 90-х рр. ХХ ст. при реставрації бічних кіотів у нижньому храмі собору реставратори, знявши елементи різьби, які прикрашали кіот, знайшли на колоні напис олівцем, який підтверджував, що це було виконано З. Дублянським.

На жаль, залишилося дуже мало згадок про матір А. Дублянського Неонілу. Проте збережені свідчення характеризують її як добру матір та вірну дружину [203, арк. 8, 18].

Велике значення у формуванні громадянської позиції А. Дублянського відіграли заклади освіти. Середню освіту він здобув у Луцькій російській гімназії, про що свідчить атестат зрілості, виданий йому кураторієм Волинського шкільного округу 4 червня 1930 р. [121] (див. додаток Г). У деяких листах зазначено, що А. Дублянський початком навчання в Луцькій російській гімназії вважає 1922 р. Він стверджує, що його родина, особливо по матері, була зрусифікована, і через це його віддали на навчання до російської гімназії, «...в якій я вчився з 1922 р. до червня 1930 р., коли закінчив здавши матуру» [203, арк. 17]. Однак у його власній автобіографії [169] та атестаті зрілості [121] подається дата 1921 р. Це пояснюється тим, що через погіршення здоров'я А. Дублянський, пишучи спогади у листах, міг помилково зазначити не той рік. У гімназії А. Дублянський навчався посередньо, мав добрі оцінки із релігії (Закону Божого), історії та малюнків, а з інших предметів – «достаточні». Через слабке здоров'я він не любив гімнастики, а у вчительки історії М. Міляшевич мав кличку «тішайший» [137]. Юнак намагався якомога більше дізнатися про історичні події своєї Батьківщини, тому завдяки його зацікавленості минулим України та Волині зі стін гімназії він вийшов уже свідомим українцем. А. Дублянський згадує, що його національна українська свідомість почала зароджуватися ще з п'ятого класу. Причиною цьому було зацікавлення історією Волині як частини України, а також всією історією України, яке щораз зростало і

зміцнювало його національну свідомість (див. додаток В). Окрім цього, значний вплив на формування особистості А. Дублянського та його національної свідомості справляло «...читання «Кобзаря», «Історії України» М. Грушевського і українських газет, з яких найперше газета «Українська громада», що виходила в Луцьку, а пізніше й інших» [203, арк. 17]. Часопис «Українська громада» видавався у Луцьку в 1926–1928 рр. Як зазначає І. Павлюк, на сторінках газети часто публікувалися твори на історичну тематику, друкувався історичний календар, на першій сторінці – портрети визначних українських діячів. Особливої уваги заслуговують публікації на церковні теми [352, с. 72]. Таким чином, саме на час навчання у школі й припадає становлення особистості та національної свідомості А. Дублянського.

Після завершення навчання в Луцькій російській гімназії А. Дублянський мав намір продовжити здобувати науку в закладі вищої освіти. Маючи певні успіхи у вивченні Закону Божого (згідно з атестатом зрілості – релігії), викладач гімназії та настоятель Покровської церкви священник Олександр Обіговський радив батькам відправити сина вивчати теологію до Варшави. Але А. Дублянський все ж таки обрав історію: «...я молодий, недосвідчений і неодружений не мав відваги студіювати богословіє, щоб потім стати священником на селі і при тому займатися господарчими справами, рішив піти студіювати мій другий предмет улюблений – історію» [203, арк. 17]. Для продовження навчання потрібні були певні кошти, тому, зважаючи на складне матеріальне становище в сім'ї Дублянських, він змушений був влаштуватися на роботу.

Трудовий шлях А. Дублянський розпочав після завершення навчання в Луцькій російській гімназії. З 4 листопада 1930 р. до 4 вересня 1931 р. він працював канцеляристом у шкільному інспектораті Луцька [169]. Свідectво про працю, видане 24 вересня 1931 р. шкільним інспектором, характеризує А. Дублянського як працівника сумлінного, пильного, пунктуального та акуратного. У цьому документі також висловлюються слова подяки за

сумлінну працю та зазначається, що робота завершується через навчання [158].

Як відомо, у 1919 р. в м. Вільно (сучасний Вільнюс, Литва) відновив роботу Віленський університет імені Стефана Баторія, який став значним науковим осередком у Східній Європі. Сюди на навчання потягнулися українські хлопці та дівчата з Галичини, Волині, Холмщини і Полісся. У жовтні 1931 р. А. Дублянський розпочав навчання на гуманітарному факультеті цього університету, здобуваючи фах історика. Студенти Віленського університету, користуючись автономією, мали можливість створювати тут різного роду спілки, гуртки та товариства. Для захисту національних прав та інтересів була створена в 1928 р. Спілка українських студентів (СУС). Під час свого навчання А. Дублянський входив до неї [313]. Згодом він працював завідувачем університетської бібліотеки [169]. У вільний від навчання час завжди знайомився з історичними та культурними пам'ятками міста, часто відвідував університетський Археологічний музей, у якому зберігалось чимало матеріалів, зокрема, із розкопок на Волині. Особливо цікавою була університетська публічна бібліотека, яка славилася великою джерельною базою української тематики. У ній було чимало стародруків зі Львова, Почаєва та інших міст України, а також ціла низка історичних раритетів. Згодом, згадуючи місто своєї юності й роки університетських студій, А. Дублянський відзначав, що воно не було чужим українцям у ті роки, бо тут існувало православне братство, що мало зв'язки з братствами у Львові, Луцьку та іншими, а також існували школи, у яких навчалася українська молодь [407, с. 127].

Саме в студентські роки А. Дублянський розпочав свою наукову практику: брав участь у різних наукових заходах, виголошував доповіді, писав статті церковно-історичного та краєзнавчого характеру в різні часописи. У 1932 р. у Віленському університеті імені Стефана Баторія українці Польщі долучилися до відзначення трьохсотліття з дня народження Івана Мазепи. Свою першу доповідь А. Дублянський присвятив цьому

видатному гетьманові та виголосив її для учасників СУС у Вільні, а пізніше, на прохання гостей-білорусів, переклавши доповідь на білоруську мову, подав її у вигляді статті в місцеву білоруську газету «Беларуская крiніца». Згадуючи про цю подію, А. Дублянський стверджував, що «це фактично був мій перший вступ до журналістики» [138; 344, с. 13].

У червні 1933 р. А. Дублянський змушений був перервати навчання у Віленському університеті. Причиною цього, як зазначено в автобіографії, були «матеріальні труднощі» [169]. Дійсно, сім'я Дублянських мала хитке фінансове становище. Робота батька іконописцем не завжди приносила достатньо коштів, мати ніде не працювала. Молодша сестра Олена вступила до Луцької української гімназії, навчання в якій було платним. Про такий стан справ свідчать прохання, які З. Дублянський писав до управи Товариства ім. Лесі України про зменшення оплати за навчання для своєї дочки: «...Знаходжуся в дуже тяжкому матеріальному положенні. Маю 66 літ. З огляду на старість трачу можливість праці, якої тепер маю дуже мало. Зимою взагалі мій цілий місячний заробіток ніколи не перевищує суми 20–30 зл. В таких умовах немає жодної можливості платити цілу суму за навчання моєї доньки. Крім цього, маю ще борги з огляду на позичку грошей на оплату за навчання в минулому році. Бажаю одначе конечно дати середню освіту своїй донці, прошу ласкаво не відмовити моєму прохання» [188, арк. 7]; «...положення моє матеріальне в порівнянні з минулими місяцями погіршилося, бо взагалі зимою, я, як церковний маляр, праці майже не маю...» [188, арк. 20].

Під час перерви в навчанні А. Дублянський з 1 липня 1934 р. по 27 серпня 1934 р., а потім з 28 жовтня 1936 р. по 5 січня 1937 р. працював у «Товаристві Вольт» на посаді «відрядного працівника по запису показників лічильника» в абонентів цієї спілки [161]. Фірма надавала послуги підприємствам, навчальним закладам, населенню міста з під'єднання їхніх будівель та помешкань до електромережі, встановлювала лічильники, контролювала споживання електроенергії, її працівники здійснювали

технагляд і ремонт обладнання [189, арк. 1–19]. Підтвердженням роботи А. Дублянського в цій організації є посвідчення № 13, видане 09. 01. 1937 р. і завірене директором спілки «Товариство Вольт» [161].

Окрім цього, упродовж 1933–1936 рр. для А. Дублянського в нагоді стали ретельно зібрані в університетській бібліотеці матеріали, які послужили ґрунтовною основою для публікацій молодого дослідника на сторінках періодичних видань Волині. У цей час він допомагав Володимирі Островському – журналістові, громадському діячеві й педагогу, який після переїзду до Луцька був редактором часописів «Наш світ», «Нарід», «Нова доба», а також Сергію Вишневіському – громадському діячеві, журналістові, редактору газети «Українська громада» та «Волинська неділя» [169].

Важливий вплив на формування особистості А. Дублянського мала православна церква і низка церковно-громадських та освітніх організацій краю. Як відомо, міжвоєнний період у житті православної церкви на Волині був насичений досить важливими, а інколи драматичними подіями. У цей час особливо гострими були проблеми соборноправності церкви, її українізація і надання їй національного характеру, залучення світських елементів до управління церковними справами. Український рух у православній церкві в Польщі виріс на ґрунті історичного досвіду, коли РПЦ була інструментом денационалізації українців. Український церковно-громадський рух на Волині з моменту свого виникнення відразу зайняв опозиційний характер щодо ієрархії, оскільки керівництво православної церкви стояло на проросійських позиціях і мало намір підпорядкувати собі все церковне життя [337, с. 30].

Певну характеристику релігійної атмосфери того часу містять спогади А. Дублянського, зокрема про відзначення Водохреща у Луцьку 19 січня 1919 р. та наступних роках [47, с. 8–9]. Він згадує, що це було перше Водохреще, яке він відзначав у Луцьку після повернення із біженства. У спогадах А. Дублянський зазначає, що традиційно кожного року від головного собору Святої Трійці виходила церковна процесія, яка рухалася центральною вулицею міста до братської церкви Воздвиження Чесного

Хреста та Покровської церкви. До цієї процесії долучалися парафіяни зазначених церков. Об'єднана хресна процесія рухалася Домініканською вулицею в напрямку до р. Стир, де згодом був звершений великий чин освячення води. «У процесіях, окрім духовенства, завжди брала участь велика маса людей із самого Луцька та його околиць. Ці маси людей заповнювали ввесь простір цієї вулиці та горбки по обох боках її. З лівого боку вище стояв великий будинок в'язниці, через вікна якої на цю урочистість дивилися в'язні. На другому березі Стиру, де були луки, стояли також люди, що прибули з Гнідави і Рованців, обох підлуцьких сіл», – згадував А. Дублянський [47, с. 8–9]. Він зазначав, що під час водосвяття в другій половині 20-х рр. ХХ ст. участь також брала «гонорова компанія» з польського війська місцевого 24-го полку піхоти зі своїм оркестром. Надзвичайне патріотичне враження на А. Дублянського та інших присутніх справила подія, коли після прибуття до Луцька в 1932 р. владики Полікарпа Сікорського, який з того часу кожного року очолював церковний хід на Водохреще, військовий оркестр виконував український церковний гімн «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». А. Дублянський припускає, що ініціатива виконання цього церковного піснеспіву виходила від самого владики Полікарпа і мала важливе значення для національного й патріотичного виховання мешканців міста – учасників торжества. Однак у наступних роках польська влада дозволяла оркестру виконувати тільки гімн «Як славний наш Господь в Сіоні». Такого формату святкування Водохреща в Луцьку продовжувалися до приходу «совєтів» у 1939 р. Напередодні Водохреща в 1940 р. делегація від собору звернулася до міської управи з проханням про отримання дозволу на проведення хресного ходу традиційним шляхом. Однак влада дозволу не надала. Як свідчить А. Дублянський, до цієї делегації входив також його батько. Не отримавши дозволу на проведення хресного ходу, чин великого освячення води був звершений на території перед Свято-Троїцьким собором [47, с. 8–9].

Як бачимо, А. Дублянський активно долучався до церковно-релігійних подій у Луцьку, які, своєю чергою, мали вагомий вплив на формування його духовного життя. Зокрема, він позиціонував себе як парафіянин Свято-Троїцького собору, хоча часто відвідував богослужіння в братській церкві Воздвиження Чесного Хреста, настоятелем якої на той час був відомий прот. Павло Пащевський, бував у Покровській церкві, «...у якій зберігався старовинний образ Божої Матері з XIII–XIV століття» [47, с. 9], а також у церкві Олександра Невського (сьогодні – церква Великомученика Юрія Переможця на вул. Стрілецькій) [140].

Активну роль у розбудові національного православ'я у Волинському воєводстві відігравали українські церковно-громадські та освітні організації. Незважаючи на складну релігійну та політичну ситуацію, з 1929 р. простежується активізація діяльності православних братств на національному ґрунті. Зокрема, після отримання в 1931 р. юридичного статусу згідно з декретом міністра релігійних віросповідань і народної освіти офіційно змогло діяти Луцьке Чеснохресне братство [92, с. 88].

Вагомий внесок в оздоровлення духовного життя Волинського краю у 1930-х рр. зробило «Товариство прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили», яке більш відоме під скороченою назвою «Товариство імені митрополита Петра Могили» [337, с. 30]. У другому параграфі його «Статуту» визначалася основна мета: «Поширення та поглиблення у свідомості населення православної віри, її добро та охорона, вивчення питань, що стоять перед православ'ям, прагненням до унормування православного життя в Польщі» [337, с. 32]. У Статуті також передбачалося, що для реалізації завдань Товариство буде організовувати багатолюдні зібрання, академії, концерти, видавати і розповсюджувати книги, брошури, часописи, засновувати школи, бібліотеки, музеї, підтримувати релігійно-освітні інституції [337, с. 32].

До складу Товариства входили майже всі групи української еліти. Аналізуючи документи, які відображають діяльність Товариства, можна

також прослідкувати його кількісний склад. Так, уже в 1936 р. кількість учасників Товариства сягала 945 осіб. Згідно з протоколом № 10 спільного засідання його управи і ревізійної комісії від 9 жовтня 1936 р., до складу Товариства було зараховано 97 осіб [183, арк. 73–74]. У списку затвердження декларацій нових членів Товариства під номером 23 був зареєстрований Анатоль (Анатолій) Дублянський [183, арк. 75]. Хоча пізніше у своїх спогадах він стверджував, що не належав до цього Товариства.

9 жовтня 1934 р. владика Полікарп скликав збори богословів, які стали першим організаційним кроком щодо утворення богословської секції при Товаристві імені митрополита Петра Могили в Луцьку [186, арк. 1–2]. Перші офіційні згадки про секцію знаходимо у фондах Державного архіву Волинської області на сторінках протоколу загальних зборів секції при Товаристві від 7 лютого 1935 р. [185].

Учасниками зборів були і священники, і миряни, у переважній більшості з богословською освітою. Загальна кількість присутніх становила 50 осіб. Під час зборів було обговорено та вирішено багато питань з розвитку богослів'я, обрано керівників секції. На посаду голови призначено О. Мількова, його заступником – Ю. Константинова, скарбником – В. Новоселецького. Також затверджено статут секції, у якому йшлося про обрання членів та мету діяльності. Так, серед головних завдань секції було визначено «поширення і поглиблення богословської освіти серед православного духовенства шляхом публічних виступів, видавництва літератури, виховання дітей та молоді» [185, арк. 5]. Найголовнішу увагу керівництво богословської секції зосереджувало «на заснуванні та впровадженні видавництва» [412, с. 158].

Про важливість української церковної преси, зокрема волинської, наголошує дослідник В. Борщевич: «Волинь 20–30-х років зробила вагомий внесок у життя Української церкви, розвинувши ряд церковних видань з оригінальним змістом» [95, с. 105].

Враховуючи той факт, що край залишався чи не єдиним з українських територій у складі Другої Речі Посполитої, де існувала україномовна церковна періодика, значення її ще більше зростало. Статті з історії УПЦ, дописи з парафій, рецензії, огляди, інформації виховували віруючих у душі українського православ'я, здійснювали велику духовно-просвітницьку роботу [95, с. 105]. «Сам факт існування української православної преси на Волині, – пише В. Борщевич, – зміцнював авторитет національного православ'я, стверджував готовність православних українців мати власну Помісну Церкву» [95, с. 105].

До важливих видань, які ініціювали український національно-церковний рух у 30-х рр., науковець відносить неперіодичний орган Товариства імені митрополита Петра Могили журнал «За соборність», який видавався у 1932–1935 рр. На його сторінках розміщувалася інформація про діяльність Товариства (у рубриках «З життя Товариства ім. митрополита Петра Могили», «Літопис життя Товариства ім. митрополита Петра Могили», «Богословська Секція при Товаристві ім. митрополита Петра Могили») та відомості про перебіг церковного руху на Волині (у рубриці «Матеріали до історії українського церковного руху»).

У 1937–1939 рр. Товариство розпочало видання нового журналу – «Шлях», тематичне спрямування якого було подібне до журналу «За соборність» [92, с. 89]. У переважній більшості статті в ньому писалися тими ж авторами, що і в попередньому. Однак серед нових імен авторів журналу «Шлях» ми знаходимо А. Дублянського. Про них ми згадаємо в наступному підрозділі нашої праці.

Як відомо, у 20–30-х рр. ХХ ст. Варшава зосередила в собі головні ініціативи й реалізацію українського політичного, громадського, православного та мистецького життя не лише Волині й Галичини, але й емігрантів з Великої України. Важливим науковим осередком тут залишався Варшавський університет імені Юзефа Пілсудського. В університеті функціонував теологічний факультет з відділом православного богослів'я,

кафедра української мови, виходили українські часописи, книги, існували українські організації. У цьому університеті після трирічної перерви у вересні 1936 р. А. Дублянський продовжив навчання. Тут він спеціалізувався з історії України в професора Мирона Кордуби – учня Михайла Грушевського. Проф. М. Кордуба був автором численних праць з історії давньої і середньовічної України, Хмельниччини, української історіографії. Відомий учений запропонував своєму студентові Анатолію виконати дослідження на тему: «Участь князя Данила Галицького та його сина Романа в боротьбі за спадщину Бабенбергів». А. Дублянський опрацьовував документи в архівах, бібліотеках князів Замойських і Красінських, де зберігалися давні грамоти, акти, листи та інша документація. Ця кропітка праця під керівництвом наукового керівника була визнана як магістерська робота, що дало можливість 30 червня 1938 р. отримати диплом магістра філософії в галузі історії [127] (див. додаток Г).

Завдяки організаторським здібностям проф. О. Лотоцького у Варшаві в 1930 р. було створено Український науковий інститут (УНІ). Його утворення санкціонувала Рада міністрів Польщі як науково-дослідну установу [367, с. 357]. Згідно з його статутом, сформульованим О. Лотоцьким та узгодженим із Міністерством освіти, головними завданнями УНІ було дослідження історії України, економічного і культурного життя українського народу, підготовка наукових працівників з проблем українознавства [367, с. 357]. Відразу інститут розгорнув активну наукову діяльність.

Про завдання цієї наукової установи, що видавала праці з філології, історії, права, педагогіки, філософії та інших галузей наук, А. Дублянський повідомляв волинянам на сторінках газети «Українська нива»: «Українське громадянство Волині, яке мусять цікавити культурні справи, повинно не тільки знати про існування і діяльність Українського наукового інституту у Варшаві, але також у міру можливості передплачувати видання цього Інституту, в першу чергу – видання творів Тараса Шевченка. Що ж до українських культурно-освітніх організацій, то тільки доказом бездіяльності

може бути факт, що в їхній бібліотеці не знайдено видань Інституту» [407, с. 127].

Упродовж 1937–1938 рр. А. Дублянський інформував про українське життя у Варшаві на сторінках пресового органу українських угодівців краю «Волинське слово». Матеріали він підписував криптонімом А. Д. та ін. Зокрема, на сторінках газети публікувалися його статті про новий журнал «Запоріжжя» – орган української студентської корпорації, членом якої він був під час варшавського навчання [173]. Спочатку корпорацію очолював Петро Холодний (молодший), а після нього – Богдан Кентржинський з Рівного [169]. А. Дублянський писав про засідання секцій УНІ, про виставки мистецького гуртка «Спокій», урочисті академії на честь Тараса Шевченка, Лесі Українки, організовані Союзом українок-емігранток, про панахиди в пам'ять С. Петлюри, проф. В. Біднова та ін. [407, с. 128].

Після здобуття А. Дублянським магістерського ступеня проф. М. Кордуба запропонував йому написати кандидатську працю на тему «Адам Кисіль з Брусилова». Він погодився і розпочав працювати над дослідженням за стипендіальної підтримки УНІ, однак завершити наукову роботу перешкодила Друга світова війна [169].

Таким чином, реконструкція на основі широкого кола документів і матеріалів першого періоду життєвого шляху А. Дублянського дає підстави стверджувати, що формуванню світогляду, громадянської позиції та національної свідомості Анатолія Захаровича сприяло його родинне виховання, різноманітні соціокультурні та політичні події, що мали місце в Україні в міжвоєнний час. Важливу роль у самовизначенні та становленні А. Дублянського як ідейної особистості відіграли заклади освіти, які пробудили і виховали в нього інтерес до історії України та Волині. Важливою складовою творення ідентичності постаті А. Дублянського була також його участь у гуртках і товариствах під час навчання в Луцьку, Вільні та Варшаві, співпраця з українськими угодівцями Волині, співробітництво як

журналіста-початківця з легальними українськими виданнями Волинського воєводства.

2.2. Дослідницька і краєзнавча робота

Дослідницьку і краєзнавчу діяльність А. Дублянський розпочав під час навчання у Віленському університеті імені Стефана Баторія. Тут він готував доповіді та писав статті церковно-історичного та краєзнавчого характеру, які друкувалися в різних часописах. А. Дублянський залишив багато публікацій на сторінках таких періодичних видань як «Наш світ», «Українська нива», «Волинське слово», «Церква і нарід», «Шлях», «Український голос», згодом «Рідна Церква», «Літопис Волині», «Народна трибуна» та інших. Свої повідомлення, матеріали та статті він підписував криптонімами «А. Д.», «А. З.», «Д-ський», «А. Дублянський», згодом «свщ. (прот.) А. Д.» та ін. [427, с. 245].

Після евристичної роботи здійснено спробу укласти бібліографію публікацій А. Дублянського як один із засобів дослідження його життєвого і творчого шляху (див. додаток Ц). Укладений покажчик засвідчив широке коло зацікавлень їх автора, а також дозволив констатувати внесок митрополита Анатолія у розвиток краєзнавства та історію діаспори.

Відомо, що під час навчання у Вільні, А. Дублянський виявив у відділі рукописів університетської бібліотеки невідомі науковцям універсали гетьмана Івана Мазепи, датовані 6 вересня 1699 р. та 2 травня 1705 р. Про цю знахідку дослідник повідомив читачам часопису «Наш світ», публікуючи тексти цих історичних документів, які були цінними за змістом і написані староукраїнською мовою [254].

Важливою в краєзнавчому доробку А. Дублянського стала стаття «Замок князів Острозьких». У ній він зосередив увагу читачів на значенні славетного роду в долі України. Він здійснив опис стану збереження цієї пам'ятки історії, подаючи відомості не як безсторонній спостерігач, а як небайдужа людина, яка долучилася душею до історії рідного краю, тим

самим допомагаючи і читачам відчутти подих століть. Він розумів, що «слава князів Острозьких, цього великого і заслуженого для нашої нації, не загинула. Про це свідчить не тільки писана історія, але й замки та церкви, що були збудовані цими князями, особливо на Волині. До найбільших і найцікавіших будівель князів Острозьких належить замок в Острозі, який був резиденцією цього роду. Навіть частково зруйнований, він, ще й досі захоплює таїною чар минулого, спогадами про події, які сталися в його мурах» [255, с. 11–12].

Статтю із назвою-закликом «Пізнаймо Волинь» [265, с. 3; 388, с. 704], у якій розглянуто пам'ятки старовини, що збереглися в Любомлі, Ковелі, Дубровиці, Володимирі, Зимному, Луцьку, Рівному, Острозі, Дермані, Дубні, Кременці, Почаєві, Вишневці, А. Дублянський опублікував у часописі «Українська нива» 23 липня 1936 р. Автор звертався до читачів: «Цікавитися Волиню повинні не тільки ті, що мешкають за її межами, але передусім самі волиняки» [265, с. 3]. Згодом назва цієї статті започаткувала однойменну рубрику, в якій розміщувалися й інші краєзнавчі праці дослідника, такі як «Рівне» [263], «Олика» [262] та «Кременець» [264], які відображали славні події та імена з історії Волині й були адресовані найширшим колам.

А. Дублянський прагнув дати читачам ґрунтовну інформацію з історії рідного краю. На сторінках періодики він публікував не лише волинезнавчі матеріали, а й розробив план та напрямки екскурсій територією Волині. Дослідник зазначав, що в Північній Волині збереглися давні вишиванки, пісні, зразки старовинних предметів побуту і звичаї – усе, що сприяє збиранню етнографічного матеріалу як свідка багатой матеріальної і духовної культури населення краю. Тут, насамперед у селах, збереглися також старі дерев'яні церкви, які дозволяють вивчати особливості української сакральної архітектури. А. Дублянський вважав, що з міських населених пунктів першочергової уваги заслуговують Любомль і Ковель. Читачам він також рекомендував відвідати село Колодяжне, де зберігся родинний маєток

Косачів, а в Сарненському повіті – містечко Дубровицю, колишню столицю Дубровицького князівства [318, с. 56].

У південній частині воєводства, на думку А. Дублянського, особливої уваги заслуговує місто Володимир – столиця Волині княжих часів, яка багата пам'ятками церковної архітектури. Серед них особливо виділяються церква Святого Василія, закладена самим Володимиром Великим, та собор Успіння Божої Матері, збудований у XII ст. за часів князя Мстислава Ізяславовича (звідки й відома нині назва – Мстиславів храм). Окрім того, у цьому місті знаходяться руїни ще однієї православної церкви – пам'ятки XI ст. Водночас А. Дублянський радив відвідати с. Зимне поблизу Володимира, де зберігся Святогірський Успенський Ставропігійний монастир, заснований, за переказами, близько 1000 року Володимиром Великим [176, с. 173].

Для тих, хто мав намір подорожувати по Волині, А. Дублянський рекомендував відвідати й місто Рівне, де збереглися залишки замку князів Любомирських [263, с. 3]. Дослідник наголошував, що варто побувати у місті Острог – колишній резиденції князів Острозьких. На його думку, не можна обминути містечко Олику, де знаходиться замок князів Радзивілів та визначна барокова пам'ятка архітектури XVII ст. – колегіальний костел Святої Трійці [262, с. 4]. Дослідник звернув увагу на цікаву церковну споруду в селі Межиріччі Острозькому, де поєднані форми візантійського й готичного стилів. У розроблених екскурсійних маршрутах рекомендувалося оглянути монастир у Дермані, руїни замку в Дубні, гору королеви Бони, православні та католицькі пам'ятки міста Кременця. А. Дублянський відзначав, що цікавим є не лише Кременець, а й увесь Кременецький повіт. Зокрема, у містечку Вишнівець збереглися залишки колишньої резиденції князів Вишневецьких та давня церква [176, с. 173].

У червні 1934 р. А. Дублянський видав історичний нарис «Луцьк» [259], джерельною основою для написання якого стали дослідження О. Левицького «Луцкая старина», А. Мердера «Древности Луцка и его прошлое», праця М. Грушевського «Історія України-Руси» та інші загальні

роботи про Волинь. У ньому молодий науковець проаналізував історію появи міста, подав перекази та легенди про виникнення його назви. Він писав: «Одні твердять, що Луцьк заложив якийсь Лука, інші назву Луцьк виводять від ріки Стир, що біля міста zakresлює лук, але найправдоподібнішим, здається, буде її походження від слов'янського племені лучан, що колись замешкували цю околицю» [259, с. 8]. Кожну нову історичну звістку про славне місто А. Дублянський також фіксує на сторінках часопису «Українська нива». Переказує легенду, що назва міста виникла від імені хлопчика – Луцько. Ця публікація дослідника вирізняється образним словом, художністю оповіді. Уже початкова фраза: «Було це дуже давно» – налаштовує читача на розповідь про незвичайну подію. Він пише: «Країна дулібів – Волинь – жила тоді, як у казці. Одягнена кучерявими дубовими лісами, що ховали її багату, родючу землю перед сильним вогнем Сварога, вона цвіла, мов чарівний острів, пишалася й квітла під ясним промінням золотого сонця. Усього було в дулібів доволі. Повно тут звіра, риби, ягід і бджіл, бо все мало свого опікуна: річка – русалок і водяників, а ліси – лісовиків. Багатство Волині часто було принадою для непрошених гостей. Так раз напали на дулібів злі дикі обри, що прийшли з далеких степів, але волиняки їх перемогли. Щоб краще боротися проти чужинців, дуліби почали закладати городища, де жили вони родинами в більшій кількості, приносячи жертви Перунові, Сварогові і Велесові. Городища будували дуліби в місцях мало доступних над річками і оточували їх високим частоколом. Більше городище мало владу над кількома меншими, і знову всі слухали свого царя, що жив у місті Волині» [407, с. 128].

Легенда розповідає про східнослов'янське плем'я дулібів, що, як і бужани та волиняни, жило на території Волині. Автор ознайомив читачів із віруваннями та світоглядом праукраїнців у дохристиянські часи – поклоніння багатьом богам; показав віру в духів природи: водяників, русалок, лісовиків; звернув увагу на особливості господарської діяльності, вказуючи, що населення краю займалося землеробством, скотарством, бджільництвом,

рибальством. Наші предки могли себе й захистити, зводячи городища. Знали дуліби і торгівлю. «Через їхню землю проходило аж три широких торговельних шляхи, якими араби і візантійці прямували зі Сходу на Захід. Лад і спокій панував між родинами дулібів, лише одне більше городище Перемиль над Стиром не мало щастя» [407, с. 128]. Легенда оповідає, чому так сталося і який вихід знайшли перемиляни. Цей нарис А. Дублянського цікавий для читачів нашого часу і користується популярністю в краєзнавців.

Із 1 січня 1937 р. газета «Українська нива» виходила під назвою «Волинське слово». А. Дублянський вів із цим часописом активну співпрацю від першого номера, у якому з'явилася його стаття «Коли святкували Новий рік у старі часи». Рубрика «Пізнаймо Волинь» була і в новому виданні, звідки читачі змогли довідатися про столицю й міста князівства Погорина, назва якого утворилась від річки Горинь, про літописні міста Дорогобуж і Пересопницю [244, с. 4]. Звертаючись до сучасників, автор із боєм констатував: «Серед місцевих людей ще живе традиція великого минулого своїх місцевостей, що пройшло через історію, як метеор. Волинь же взагалі забула про їхнє минуле» [244, с. 4]. Цікавими були його статті про братську школу в Луцьку в XVII ст. [240, с. 3] та «Люстрація Волинського Воеводства 1628 року. Причинок до історії Луцька» [407, с. 128].

У 1936–1938 рр. кілька краєзнавчих досліджень А. Дублянського друкувалися в журналі «Церква і нарід», що виходив у Кременці. Викликають зацікавлення статті «Православні церкви в старому Луцьку» [266] та «Князь Володимир Василькович» [258]. У першій праці дослідник розповідає про найстарішу в Луцьку святиню – церкву Іоана Богослова, яка була певний час княжою церквою. Він також звертає увагу волинян на те, що в Луцьку найбільше було споруджено православних церков у період після прийняття християнства. Продовжилося будівництво православних храмів під час князювання Любарта. У статті наводиться показовий факт, що православна єпископія існувала в Луцьку з XIII ст. [175, с. 55]. Дотримуючись хронологічного викладу, дослідник описував кожен знану за

писемними джерелами святиню міста, хоч це було нелегко, адже про час спорудження багатьох із них відомостей не залишилося. Дослідник стверджує: «Ще в кінці XVII ст. було в Луцьку біля 15 церков і 2 монастирі. Згодом пожежа, а особливо релігійна боротьба між уніатами і православними, жахливо вплинула на існування луцьких церков. У кінці XVIII ст. було в Луцьку тільки 4 церкви, а до наших часів збереглося лише 2 і то в дуже зміненому вигляді» [266, с. 359]. Краєзнавець повідомляв про історичну долю цих пам'яток, насамперед Покровської церкви, що була збудована за часів Вітовта. Перша історична згадка про неї датується, як зазначає автор, 1589 р., і в ній йшлося про те, що церква вже потребувала ремонту. А. Дублянський звернув увагу на «великий образ Божої Матері у візантійському стилі, що міститься з лівої сторони в кіюті. Цьому образу нараховують більше як 400 літ», – наголошує він [266, с. 360]. Як відомо, у Покровській церкві найголовнішою храмовою іконою була «Волинська Богоматір», яку фахівці датують XIII – початком XIV ст., періодом, від якого збереглися в Україні лише поодинокі пам'ятки. Сьогодні ця реліквія зберігається у Національному художньому музеї України в Києві, а точна її копія – в Музеї волинської ікони у Луцьку.

Важливою для духовного життя лучан була церква Воздвиження Чесного Хреста як свідок славного минулого Луцького братства, а також як храм, де вперше в Луцьку почала відправлятися служба Божа українською мовою. Дослідник нагадує: «Крім згадок, що в цьому місті було багато церков, ніхто майже не знає, які це були святині і де стояли. Ніхто собі не уявляє, скільки красувалось колись чудових православних церков, до яких спішило з молитвою численне православне населення Луцька. Цілком інша картина стане нам перед очима, коли пізнаємо бодай коротку історію луцьких церковних православних храмів... Збережені церкви старого Луцька повинні бути для нас дуже дорогими, про розбудову і красу яких мусить старатися місцеве православне населення» [266, с. 361].

У 1938 р. в часописі «Церква і нарід» з'явилась стаття А. Дублянського «Князь Володимир Василькович» [258, с. 988–990]. У ній детально змальовано образ князя, подано його біографію, здійснено аналіз зовнішньої політики Галицько-Волинської держави другої половини XIII ст., описано боротьбу з литовцями в 1271–1272 рр. Автор розповів про турботу князя Володимира Васильковича щодо будівництва монастиря Святих Апостолів у Володимирі, церкви Святого Юрія в Любомлі, храмів Святого Петра в Бересті та Благовіщення Пресвятої Богородиці в Кам'янці-Литовському, про оздоблення храму Святого Дмитрія у Володимирі тощо [176, с. 174].

Варто відзначити, що історико-краєзнавчі публікації А. Дублянського були насичені унікальним джерельним матеріалом, відомостями з архівів та цитуваннями раритетних видань. Вони закликали пізнавати й оберігати пам'ятки минулого. Стаття А. Дублянського «Гетьман князь Іван Мазепа (у 250-ту річницю обрання його на Гетьманський Уряд)» [407, с. 129], що була опублікована в газеті «Волинське слово», пробуджувала в українців національну пам'ять, повертала державницькі устремління. Оцінюючи роль гетьмана в українському державотворенні, автор висловлює сподівання: «Та хоч ідея гетьмана Мазепа про державну незалежність не здійснилася, проте його значення в історії України є дуже велике, як символ збройної боротьби з Москвою, як державника, як одного з найкращих провідників, що не тільки ставили мету, але й намагалися її здійснювати, відкидаючи особисті інтереси й особисті вигоди. Надійде час, коли ця Матір ушанує гідно пам'ять свого Великого сина» [407, с. 129].

Як уже зазначалося, із 1937 р., а особливо плідно після закінчення в червні 1938 р. навчання у Варшавському університеті, А. Дублянський співпрацював із луцьким релігійно-громадським часописом «Шлях», на сторінках якого «волинська тема» не переривалася. У журналі в 1939 р. з'явилося кілька статей дослідника-краєзнавця: «Опис іконостасу Братської церкви в Луцьку з 1814 р. (Причинок до історії Братської Церкви)» [260], «Два волинські церковні маляри на переломі XVII і XVIII ст.» (Студія

присвячена Іову Кондзелевичу та Івану Назаревичу) [241]; «Дещо про різні записки на старих церковних книгах» [243], «Цікавий документ з 1619 р. до історії Луцького Братства» [269].

Цінною є публікація А. Дублянського «Дещо про різні записки в старих церковних книгах», у якій автор вказує на особливості записів, зроблених на сторінках давніх рукописних богослужбових книг і першодруків з XV–XVIII ст. Одні записи належали до самої книги та її власника, інші – прояв бажань читача виявити свої думки на папері [243, с. 1–3]. Особливість записів полягала у тому, що їх розтягували на кілька сторінок, оскільки текст писався на вільних полях по кілька слів. Здійснювалося це для того, щоб запис не могли знищити, вириваючи сторінку. А. Дублянський акцентує увагу на тому, що записи хоч і були виконані слов'янською мовою, однак читалися вони українською вимовою. Автор наводить приклади записів. Так, на полях рукописного Євангелія XVI ст. з храму Св. Михайла села Більчині зберігся такий запис: «Хто би мел сию Євангелію от престола і храма отдалити, анафема і анафрамати і на страшному суде перед правдивим судиєю будет термень мети і ответ ме дати. Амінъ» [243, с. 2]. На сторінках рукописного Апостола XVI ст., який належав церкві с. Теремно біля Луцька, був напис: «Року 1645 сію книгу рекомую святей Апостол подал раб Божий Тимофей Максимович-Войтович Торговицький к церкви святой Пресвятой Рождества на честь і похвалу Господа Бога в Троїце Єдиному вечними часи. Аби не била отделена от святой Пречистой. А хто би ся отважил отдалити а любо продати, да будет проклят от святых отец триста і осмдесят» [243, с. 2]. Рукописний Октоїх першої половини XVII ст. містив такий запис: «Сію книгу глаголемою Шестобник отметив раб Божий Тимофій Сентюрський со женою своєю Федорою і чади своїми за отпущеніє грехов своих до храма Св. архистратига Михайла до веси Черниці» [243, с. 3]. На полях рукописного церковного співаника 1741 р. з церкви с. Борохів біля Луцька був напис українською мовою: «Од раба Божія Василя Червенського мешанина купив чи за золотих 13 на польську монету за власною своєю працу

Синове своєму на ім'я Сомоил, а хто би єи мав украсти да будет проклят» [243, с. 3].

Таким чином, публікації А. Дублянського слід розглядати в тісному зв'язку з епохою, у якій він жив і творив. Його статті виходили у час «зміцнення польськості на Волині» з метою усвідомлення волинянами, «що Волинь – це українська земля й що українці автохтонні мешканці її» [407, с. 129]. Його статті були покликані пробуджувати національну свідомість, повернути імена видатних діячів, що своєю діяльністю служили рідному народові, а також відображали сферу наукових інтересів та зацікавлень її автора.

Новим етапом у збереженні історичної пам'яті про матеріальну та духовну культуру стало створення музейних інституцій, які згодом були знані своїми колекціями [322, с. 2]. Як відомо, історія заснування Волинського краєзнавчого музею сягає 1920-х рр., коли в середовищі інтелігенції Західної Волині виникла думка про необхідність організації музейних закладів на теренах тодішнього Волинського воєводства Другої Речі Посполитої. У вересні 1928 р. Волинським товариством краєзнавців та опіки над пам'ятками старовини в Луцьку була організована рільничо-промислова виставка, яка демонструвала творчий доробок 62 народних майстрів Волині та Полісся. Ця виставка показала високий художній рівень і самобутність культури корінного населення краю. Підвівши підсумки дискусії музейного будівництва на Волині, узгодивши погляди щодо комплексного профілю майбутнього музею, це товариство вирішило організувати музей у Луцьку. Для майбутнього музею було придбано частину експонатів виставки 1928 р. [323, с. 72–73]. Музей відкрито 16 червня 1929 р. у воєводському центрі. Він отримав назву – Волинський музей. Дослідниця Є. Ковальчук у своїй праці подає інформацію про цю подію з польського часопису «Przegląd Wołyński» («Волинський огляд») за 23 червня 1929 р.: «Волинський музей за своїм змістом є строго регіональний і має завдання не лише збирати різноманітні зразки пам'яток, але й поширювати знання про

пам'ятки культури і мистецтва і любов до них, досліджувати терени Волині, її природу, пам'ятки історії, етнографії» [323, с. 73]. У відкритті Волинського музею взяв участь президент Речі Посполитої І. Мосціцький. Музей освячено 28 червня 1929 р., що підтверджується відповідними записами в пам'ятній книзі музею за 1929 р. Перша експозиція була розміщена в приміщенні по вул. Ягелонській, 91 (сьогодні вул. Лесі Українки), а в 1933 р. музей одержав на орендних умовах чотири кімнати в будинку по вул. Сенкевича, 31 (сьогодні вул. Богдана Хмельницького) [323, с. 73].

Зацікавлення музейною справою в А. Дублянського прослідковується ще під час навчання в Луцькій гімназії. «Пам'ятаю, – згадує він, – як я радо відвідував уже тоді музей у Луцьку, що знаходився спочатку в одному з будинків на Замковій площі біля замку Любарта» [135]. У цей час він також захоплювався колекціонуванням монет. Йому вдалося зібрати багато польських, російських та римських монет, що, на його думку, могли бути зі скарбу, віднайденого в 20-х рр. ХХ ст. в селі Борочичі на Волині. Про долю своєї колекції А. Дублянський пізніше згадував у листі до А. Силюка. Згідно з його свідченнями, коли він разом із батьками та сестрою Оленою перебував уночі на великодній службі у Свято-Троїцькому соборі, їхній будинок обікрали злодії, які й забрали ці монети. Згодом злодіїв вдалося знайти, вони повернули чотири монети, але засуджені так і не були, бо, за свідченнями однієї жінки, нібито перебували в неї, а самі монети придбали на базарі. Іншу частину монет зі своєї колекції А. Дублянський змушений був продати в 1937 р. під час навчання у Варшаві, бо «будучи там на третьому курсі університету, мені забракло грошей на хліб», – пояснював він [135].

Своє зацікавлення нумізматикою А. Дублянський підтвердив публікацією в журналі «Наш світ», у якій здійснив опис грецьких, римських, візантійських та інших монет, які під час розкопок знаходили на Волині, адже були тут в обігу від найдавніших часів. Дослідник також описує перші давньоруські гроші, що з'явилися за часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, подає детальну інформацію про грошові одиниці включно до

XIX ст., які використовувалися в розрахунках на Волині, поки російська влада не запровадила свої. Невелика за обсягом стаття охоплювала значний матеріал, а також демонструвала уміння молодого дослідника вивчати, систематизувати й описувати конкретні явища [242, с. 10–12].

З 1 липня 1938 р. А. Дублянський розпочинає працювати у Волинському краєзнавчому музеї (ВКМ). Спочатку він трудився над науковою інвентаризацією історичних архівних матеріалів, складаючи каталог архіву Єло-Малинських (з 1 липня 1938 р. по 17 вересня 1939 р.) [148]. Під час цієї роботи він мав відпустку на місяць: їздив улітку 1939 р. до Варшави й вивчав матеріали про Адама Киселя в бібліотеці Замойських [152] (див. додаток Г). Однак початок війни перервав це дослідження. Докторську роботу, над якою він працював тривалий час, так і не вдалося завершити [169].

Важливу інформацію про працю А. Дублянського у ВКМ та його діяльність містять його листи А. Дублянського до А. Силюка. Він згадує, що Луцький музей на той час знаходився по вул. Сенкевича (сучасна Богдана Хмельницького) і належав до Волинського товариства приятелів наук. А. Дублянський розповідав про те, що спочатку йому довелося бути позаштатним працівником і отримувати зарплату 100 злотих. Це була невелика сума, але він був задоволений, оскільки іншу роботу було складно знайти. «Моя праця полягала в розробці актів роду Єло-Малинських з XVI–XVIII століть і каталогізація їх. Праця ця для мене була дуже цікавою, і я її радо виконував. Мене ж вони потребували, бо ці поляки, як директор і його заступник, походили з корінної Польщі і навіть наших букв не знали. А поляк з Луцька старшого віку знав нашу мову, але був археологом і нічим іншим не цікавився. Це були люди інтелігентні, й відносини між ними були коректні. Ніколи між ними ніяких суперечок не було, а коли мені треба було виїхати до Варшави для шукання матеріалів до моєї докторської праці, я дістав місячну відпустку. Так було до вересня 1939 року» [135]. Починаючи з 15 грудня 1939 р. до 22 червня 1941 р. А. Дублянський працював у ВКМ в Луцьку на

посаді старшого наукового працівника відділу історії та одночасно виконував обов'язки заступника директора музею з наукової частини [148; 195, арк. 7].

Працюючи над каталогуванням експонатів, А. Дублянський інколи проводив екскурсії. Так, одного разу музей відвідала група агрономів, для якої на прохання директора він провів екскурсію. Після її закінчення, один із гостей запитав, де знаходиться кабінет директора, і попрямував туди. Через кілька хвилин А. Дублянського викликали до директора. Виявилося, що то був член управління Товариства войовничих безбожників Києва, і він звинуватив А. Дублянського, що той не веде антирелігійної пропаганди, а також звернув увагу на те, що в музеї немає жодних антирелігійних експонатів. Пізніше в журналі «Безбожник» вийшла стаття «У Волинському музеї», у якій повторювалися всі звинувачення щодо А. Дублянського [135; 389, с. 425].

Друга світова війна внесла свої корективи в діяльність Волинського краєзнавчого музею: «У перших днях вересня 1939 р., одразу після вибуху Другої світової війни, оба молоді поляки, директор і його заступник (Ян Фітцке і Юліан Нець) десь зникли. В музеї залишились лише поляк археолог (Зигмунд Леський), я і сторож. З приходом радянської влади спочатку ніхто долею музею не цікавився», – згадував А. Дублянський [135]. Постановою Раднаркому УРСР від 8 травня 1940 р. «Про організацію державних музеїв і бібліотек у Західних областях України» було передбачено організувати «державний обласний краєзнавчий музей в м. Луцьку з такими відділами: краєзнавчий, історичний, етнографічний, археологічний, надавши йому приміщення колишнього Луцького музею» [371, с. 4]. Адміністративно музей підпорядковувався Волинському обласному відділу народної освіти. Директором було призначено спочатку якогось «українця з Дніпропетровська», як пише у спогадах А. Дублянський, а далі В. Смовжа. Заступником із наукової роботи став А. Дублянський, старшим науковим співробітником – З. Леський; молодшим науковим співробітником був

О. Мардкович. Оскільки музейна колекція була невеликою, директор був і головним хранителем музею [371, с. 4].

У своїх листах А. Дублянський згадує про передані йому від археолога З. Леського малюнки, які належали Т. Шевченкові та були виконані олівцем. А. Дублянський, оцінюючи папір та характер творів, стверджував, що вони виконані досить майстерно, та припускав, що дійсно могли належати Т. Шевченкові. Ці малюнки він передав директорові В. Смовжу. Подальша їхня доля невідома. Як стверджує А. Дублянський, коли вони разом із З. Леським запитали В. Смовжа перед переведенням на іншу працю про ці малюнки, то останній вдавав, ніби не знав, про що йде мова. А. Дублянський припускав, що ці малюнки В. Смовж або продав, або обміняв на інші експонати [135].

Будучи працівником Волинського музею, напочатку 40-х рр. ХХ ст. Анатолій Захарович відвідав Львівський історичний музей, а також побував у музеї Івана Франка. Важливим під час його роботи у ВКМ були ініційовані ним дві поїздки-експедиції. Перша – до замку Радзивілів в Олиці. Разом з директором та двома іншими особами пізньої осені 1940 р. вони здійснили огляд замку, та забрали до музею портрети й інші речі [203, арк. 4]. Крім цього, їм вдалося також відшукати багато книг, які були складені в одній кімнаті. Частина з цих видань була латинською мовою. Тут А. Дублянський знайшов також інкунабули, однак можливості їх забрати в той час не було. Повернувшись навесні до замку за цими книгами, зрозуміли, що вони зникли. Командир війська, який там був, заявив, що, зважаючи на холодну зиму, «наші хлопці» попалили ці книги. Так, на думку краєзнавця, загинули цінні скарби, що були в різний час друковані латинською мовою [104, с. 11; 135; 203, арк. 4].

Друга експедиція була здійснена до с. Перемиль, розташованого за 6 км від Берестечка. Тут, на місці городища, де стояв замок князя Данила, А. Дублянський запропонував зробити розкопки, які дали багатий матеріал з

кераміки, скляних браслетів і стріл для лука, що згодом поповнили музейні колекції [135].

Дослідниця О. Силюк стверджує, що на підставі «Акту прийому» від 26 серпня 1940 р. та «Книги надходжень» за 29 жовтня 1940 р. у 1939–1940 рр. до ВКМ із родинного замку князів Радзивілів з Олики було передано 333 предмети. Серед них полотна відомих європейських художників XVII – початку XX ст., які склали основу збірок Художнього музею в Луцьку – відділу Волинського краєзнавчого музею. Дослідниця до них відносить: Хусепе де Рібера (Іспанія, XVII ст.), Алессандро Маньяско (Італія, XVII ст.), Ніколя Пуссена (Франція, XVII ст.), Жака Куртуа Бургіньона (Франція, XVII ст.), Франса Снейдерса (Фландрія, XVII ст.), Арі Шеффера (Франція, XVIII ст.), Елізабет Віже-Лебрен (Франція, XVIII ст.), Йозефа Грассі (Австрія, XVIII ст.), Франца Вінтерхальтера (Німеччина, XVIII ст.), Йозефа Нейгебауера (Австрія, XVIII ст.), Януарія Суходольського (Польща, XVIII ст.), Юзефа Брандта (Польща, XVIII ст.), Леопольда Лефлера (Польща, XVIII ст.), Влодзімежа Тетмаєра-Пшерву (Польща, XIX ст.), Юліана Фалата (Польща, XVIII ст.) та ін. [392, с. 296]. Дослідник Д. Зінько також зазначає, що А. Дублянському вдалося вберегти цілу портретну галерею магнатського роду Радзивілів з Олики, яка сьогодні є частиною експозиції «Галерея історичних портретів кінця XVI – початку XX ст.» [312, с. 103].

Таким чином, саме А. Дублянський був ініціатором наукових поїздок-експедицій, які дали можливість дослідити історичні пам'ятки та укомплектувати фонди музею. Поштовхом до цього могла стати згадка про Перемиль як місто, історія якого сягала часів князя Любарта, а також давня легенда, яка 1936 р. була розміщена на сторінках «Української ниви».

Постать А. Дублянського в період радянської влади викликала зацікавлення у відповідних органів, які з підозрою ставилися до місцевого населення, зокрема інтелігенції. Для ознайомлення з радянськими музеями керівництво музею вирішило відрядити його до Києва. У той час для відвідин областей України, що лежали на схід від колишнього польсько-радянського

кордону, необхідно було мати перепустку від НКВС. А. Дублянський згадував: «...Я пішов по такий пропуск, здав анкету, і мені сказали прийти за тиждень. Коли я прийшов, мене в НКВД запитали про моє прізвище. Коли подав моє прізвище якийсь енкаведист пошукав у паперах і грізно сказав мені «ухадіте» і додав «відповідь дамо Вашому директору» [135]. У музеї директор повідомив йому, що телефонограмою з НКВС у видачі дозволу відмовлено. У спогадах він продовжує: «Після цього випадку я вже став дуже боятися і лише за німецької окупації довідався, що НКВД запитувало в музеї, чи я дуже потрібний у праці в музеї. Діставши відповідь від директора, що так, НКВД мене лишило в спокої і лише одна працівниця музею за німецької окупації сказала мені, що її НКВД зобов'язало слідкувати за мною і доносити про все, що говорю» [135].

У 1939–1940 рр., продовжуючи свою працю у ВКМ на посаді старшого наукового співробітника і заступника директора, А. Дублянський одночасно викладав історію в середній школі № 2 [149; 370, с. 10]. Пропрацювавши рік за сумісництвом, на вимогу директора музею він відмовився від учителювання і з червня по липень 1940 р. повністю працював тільки в музеї [169].

Відомо, що функціонування музею в час німецько-радянської війни деякий час залишалося невизначеним, а відновити його вдалося дещо пізніше. Коли в Луцьк увійшла німецька армія, А. Дублянський час від часу заходив у музей. Одного разу він побачив розбиту вітрину, з якої пропало кілька візантійських золотих монет. Для того, щоб уберегти експозиції, він «на вхідних дверях до музею почепив шнурок, прикріпивши сургучем, на якому поставив печатку XVIII ст. з гербом, подібним до німецького» [135]. На запитання військових, хто це почепив, Анатолій Захарович відповідав, що це зробили німецькі урядовці в час його відсутності. У такий спосіб йому вдалося вберегти експозицію від розкрадання. Також А. Дублянський пригадував, що одного разу якомусь військовому німцеві захотілося мати з музею перстень XV–XVI ст. За це він давав хрест-енколпійон. Його як

працівника музею просили висловити свою думку з приводу обміну. «Я не погоджувався, бо кожна річ в музеї мала свою вартість, особливо тоді, коли вона була знайдена в Луцьку, що власне було з тим перснем», – відповів краєзнавець [464]. Однак, отримавши погрози, директор змушений був погодитися на цей обмін. Пізніше А. Дублянський також згадував: німці довідалися про те, що в музеї зберігаються дві картини, які під час війни 1939 р. потрапили з Варшави до Олики (замку Радзивіла), а згодом 1940 р. були передані до Луцького музею, забрали їх в 1943 р. [464].

Таким чином, деякі з експонатів, які знаходилися у ВКМ, були втрачені. Досліджуючи втрати та збитки, завдані музею у період війни, С. Кот та О. Ошуркевич підрахували, що в період німецької окупації з ВКМ зникло 4094 експонати [311, с. 276]. Згодом А. Дублянський з'являвся в музеї рідше, оскільки входив до комісії, яка займалася перейменуванням вулиць. За його рекомендацією директором музею було призначено В. Чубинського [135].

Наступним місцем роботи А. Дублянського була обласна управа, куди він був запрошений на посаду заступника начальника відділу позашкільної освіти [153]. Однак із приходом німецької цивільної влади гебітскомісар розігнав це управління, залишивши тільки інспектора народних шкіл. Тоді А. Дублянський перейшов до нововідкритої гімназії на посаду викладача історії в старших класах. Ця гімназія існувала лише два місяці (жовтень і листопад 1941 р.) [130], після чого німці її закрили [169]. Пізніше, наприкінці 1941 р., А. Дублянський був запрошений В. Постригачем на роботу до редакції газети «Український голос», на що погодився.

Таким чином, краєзнавчі публікації А. Дублянського на сторінках часописів зробили певний внесок в історію краєзнавства та повернули із глибин минулого історію рідної Волині, зокрема м. Луцька, а також імена видатних українських діячів, які своєю діяльністю прислужилися рідному народу. Своєю працею в царині краєзнавчих досліджень Анатолій Захарович дав поштовх для досліджень наступним поколінням істориків-краєзнавців.

Завдяки результативній і плідній праці у ВКМ А. Дублянському вдалося зберегти вже наявні на час той час фондові колекції музею та доповнити їх новими унікальними експонатами й пам'ятками.

2.3. Редакторство

Німецький окупаційний режим, захопивши територію Волині, відразу почав упроваджувати «новий порядок». Однією з характерних особливостей цього режиму стала масова пропаганда, спрямована на різні категорії населення загарбаних територій. Організація різних агітаційних засобів була підготовлена завчасно. Підтвердження цього знаходимо в Г. Герінга, який твердив, що нацистська влада володіла добре налагодженим пропагандистським апаратом, який «мав наймодерніші засоби техніки, усі організаційні умови, людей та матеріал» [385, с. 125]. Тому на захоплених українських територіях почали з'являтися україномовні газети як засіб наймасовішого та найефективнішого способу поширення пропагандистської інформації, різних розпоряджень та звернень окупаційної влади до населення.

У цей час в Луцьку з'явилося кілька нових періодичних видань, які перебували під пильним контролем німецької цензури. Серед них – газета «Український голос», яка видавалася впродовж 1941–1944 рр. 17 вересня 1941 р. вийшов перший номер, у якому зазначалося: «...даємо в руки українського громадянства Луччини наш «Український Голос». Поряд з інформацією про те, що діється в нас, редакція ставить собі за завдання знайомити українського читача з найновішими світовими подіями та з тими духовними течіями, які формують сьогодні нове обличчя Європи...» [107, с. 3]. З цим часописом пов'язаний певний період життя та діяльності А. Дублянського. У спогадах він залишив цінні відомості щодо функціонування газети. Так, А. Дублянський згадує, що на місце головного редактора було запропоновано три кандидатури: О. Пителя, В. Моргаєвського та В. Постригача. Саме останній і став редактором газети.

В. Постригача він характеризує як «людину дуже порядну, чесну, український патріот, прямолінійний, соборник, відкритий... досить здібний журналіст і поет» [464]. На його запрошення А. Дублянський прийшов на роботу до редакції.

Зважаючи на те, що всі посади в редакції були зайняті, окрім редактора господарського відділу, то А. Дублянський був призначений на цю посаду. Статті на господарську тематику писав другий працівник, а сам А. Дублянський їх перевіряв та виконував іншу роботу. Фах історика та досвід роботи в музеї дали можливість на сторінках газети розміщувати публікації історичної тематики, дописи з культурного життя краю, огляди тогочасного становища українських земель тощо. Він також згадує, що девізом газети були слова Т. Шевченка: «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля», які знаходилися на першій сторінці в правому верхньому кутку газети [464].

А. Дублянський зазначає, що спочатку цензура не була строгою і багато матеріалів пропускатися до друку, а згодом контроль за публікаціями став жорсткішим. Через конфлікт В. Постригача з цензором гебітскомісар Лінднер звільнив його з посади редактора та призначив А. Дублянського [136]. Як свідчить А. Дублянський, конфлікт виник внаслідок намагання В. Постригача надрукувати в газеті статтю, присвячену роковинам Акта Злуки 22 січня [464]. А. Дублянський відмовлявся очолити редакцію, однак через погрози Лінднера в'язницею змушений був погодитися. Тому можна прослідкувати, що у випуску газети за 29 січня 1942 р. головним редактором вже зазначений А. Дублянський, а не В. Постригач. Перший номер, відредагованої саме А. Дублянським, вийшов у річницю Крут. Цій річниці він присвятив передову статтю «Крути – символ боротьби з большевизмом» [219, с. 1–2].

Підсумовуючи рік своєї праці, редакція часопису «Український голос» звітувала: «Наша преса несе нові кличі в маси, пояснює їх значення для сучасного й майбутнього, виховує українські маси в дусі нових поглядів та

ідей. Редакція «Українського голосу», виконуючи ці завдання, які лежать перед українською пресою, переходячи в другий рік свого існування, надалі буде їх притримуватися, подаючи відомості з фронту, зі світу, зі звільненої України та працюючи далі над знищенням большевизму й відбудовою своєї країни в новій, побудованій на справедливих засадах Європі» [376, с. 1–2].

Як зазначає дослідник І. Павлюк, газета «Український голос» мала виразно пронимецьке та антирадянське спрямування [352, с. 187]. Відомо, що до редакції надходили підготовлені матеріали із пресової агенції Дойче Нахріхтен Бюро (ДНБ). А. Дублянський стверджує, що 1942 р. нічим особливим у редакції не відзначався: «Редагування часопису ставало нудною справою, бо довший час через ціле літо нічого майже свого не можна було видрукувати» [464]. Він також згадував, що із цензором завжди виникали протиріччя, пов'язані з вимогами друкувати пропагандистські статті [136]. Цензори пропускали до друку тільки пропагандистські матеріали, а інші усували: переглядаючи статті та замітки, цензор викреслював небажане і під кожним матеріалом ставив свій підпис [464].

Як відомо, під кінець 1941-го – на початку 1942 р. нацисти почали активно переслідувати членів ОУН обох течій, посилили цензуру в газетах, забороняючи друкувати культурно-просвітницькі твори, поряд із цим нищили цвіт української інтелігенції. Так, у лютому 1942 р. в Бабиному Яру розстріляли головного редактора київського «Українського слова» І. Рогача і О. Телігу, яка очолювала в Києві журнал «Літаври» (літературно-мистецький додаток до «Українського слова») та Спілку українських письменників. У. Самчук відреагував на це статтею «Так було – так буде» у «Волині» від 20 березня 1942 р., де в доволі різкій формі опонував нацистам. «Любимо землю наших предків, горимо бажанням для неї жити, хочемо для неї працювати... Песимісти протягом двох років не переродять нас, а що найголовніше – не винищать тих мільйонів і мільйонів дуже цупких людей, які, коли треба, увійдуть і під землю, щоб тільки не бути зметеними з поверхні планети», – йшлося в статті [177].

Відразу після цієї публікації У. Самчука ув'язнили, весь наклад газети (21 тисяча примірників) конфіскували та знищили як антинімецький. За кілька тижнів Самчука, за клопотанням друга дитинства німця Германа Блюме, звільнили, але без права обіймати посаду редактора «Волині» [177]. Як свідчить А. Дублянський, загострилася цензура особливо після цієї події. До редакції приїжджав представник з Рейхскомісаріату та заявив, «...щоб ніяких і подібних їм статей не було, бо за це грозить розстріл» [464].

Дослідник А. Жив'юк поділяє функціонування легальної преси на окупованих територіях на два основні періоди – перший: з кінця літа – початку осені 1941 до весни 1942 р. (відносно безцензурний); другий – з весни 1942 р. до початку 1944 р. (повної залежності від німецьких офіційних чинників) [352, с. 15]. Цим пояснюється зміна характеру інформаційного наповнення «Українського голосу»: з другої половини 1942 р. матеріалів місцевої тематики в пресі стає менше, а з другої половини 1943 р. – більше друкуються військові огляди, пропагандистські замітки тощо.

Сам редактор А. Дублянський залишив на сторінках «Українського голосу» багато розвідок історичного та краєзнавчого характеру, хоч пізніше і стверджував: «Я себе не вважаю якимось науковцем, бо мої краєзнавчі статті – це компіляція і популярні» [136; 203, арк. 6]. Уже в перших числах газети з'явилася його стаття «Охороняймо пам'ятки старовини» [261, с. 5]. У ній містився їхній короткий опис, історія та сучасний стан, а також лунав заклик до збереження визначних пам'яток Волині. Найбільшу увагу дослідник приділив пам'яткам міста Луцька. Серед них виділені замок Любарта-Димитрія, Братська церква XVII ст., руїни вірменської церкви з XV–XVI ст., житлові будинки XVII–XVIII ст. на ринку і Троїцькій вулиці тощо. Описуючи «княжу столицю» місто Володимир, автор привертає увагу читачів до собору, який був збудований князем Мстиславом у XII ст., церкви Св. Василя XV ст., Святогірського Зимненського Успенського монастиря. Не залишив без уваги автор і руїни замку XVII ст. в Любешеві та князів Острозьких у Дубні, муровані будинки XVII–XVIII ст. в Берестечку,

пам'ятки Острога та Олики, помешкання, у якому жила Леся Українка в Колодяжному. У статті дано достойну оцінку церковній архітектурі Волині, зокрема відзначено церкви в селах Суходоли на Володимирщині, Машів на Любомльщині, Смирин на Ковельщині та інші. Підкреслено велику історичну роль церкви на Козацьких Могилах під Берестечком у селі Пляшева, у якій, згідно з переказами, Богдан Хмельницький «молився в ній перед битвою» [261, с. 5]. А. Дублянський звертає також увагу на численні археологічні пам'ятки Волині: городища, старі оборонні вали, старі кладовища, кургани, а також на пам'ятки Першої світової війни, визвольних змагань 1917–1920 рр.

Таким чином, можемо стверджувати, що публікація «Охороняйте пам'ятки старовини» – це результат старанної праці А. Дублянського як історика та музейного працівника. Очевидно, ознайомлення з пам'ятками волинської давнини, їхній занедбаний стан і спонукали автора до написання статті.

Працюючи журналістом «Українського голосу», А. Дублянський неодноразово знайомив читачів з історією та пам'ятками Луцька. У статті «Дещо про нові назви вулиць у Луцьку» він розповідає про походження назв вулиць міста. Як уже згадувалося, під час роботи в музеї він був запрошений до комісії, яка займалася роботою з перейменування вулиць, тому обізнаність автора в цій сфері не викликає сумніву [135]. Інша публікація – «Замок Любарта в Луцьку» [256, с. 3] – присвячена славній пам'ятці міста. Автор подає історію побудови замку, характеризує його оборонне значення та архітектурний стиль, відзначає знаменні події в історії існування замку. Важливою є також публікація «Коли засновано Луцьк» [5, с. 7], в якій автор розкриває історію заснування міста. Він відзначає археологічні матеріали, які підтверджують заселення цієї території з давніх часів, на знахідки з VIII–X ст. між Красним і Гнідавою. Також зазначено, що в княжі часи Луцьк був другим за значенням містом краю після Володимира. Подаючи літописну згадку – 1085 р., автор припускає, що в X ст. Луцьк уже міг існувати як місто.

Належну увагу приділено також питанню про походження назви населеного пункту, розкриваючи з цього приводу кілька версій.

Стаття «Модест Левицький» [6, с. 4] присвячена визначній постаті волинського краю – письменникові, професору української мови і відомому лікареві. У публікації автор не приховує свого захоплення роботою і життям М. Левицького, який, переїхавши до Луцька в 1927 р., до самої смерті працював учителем в українській гімназії. Твори М. Левицького, які він розпочав писати ще 90-ті роки XIX ст., вирізнялися неабиякою м'якістю. Чимало книг він написав для дітей. Досить вдалими є також переклади з французької мови. Читачі газети дізнаються й про те, як М. Левицький заснував у Луцьку гурток бандуристів, що свідчило про всебічну розвиненість цієї особистості.

У часописі від 12 березня 1942 р. вийшла стаття А. Дублянського «До перебування Тараса Шевченка на Волині» [2, с. 4]. Дослідниця Ф. Рябчикова стверджує, що ця публікація була покликана пробудити серед волинян шану до безсмертного поета, а також гордість за рідну землю, особливо під час нацистського панування, коли місцеве населення сприймалось окупаційною владою як меншовартісне [385, с. 127]. У матеріалі йдеться про те, що 10 грудня 1845 р. Тарас Шевченко став членом Археографічної комісії, під час якої відвідав міста Почаїв та Дубно. А. Дублянський припускає, що, можливо, звідти поет поїхав до Ковеля через Луцьк. У селі Вербка біля Ковеля Тарас Григорович змалював малу старовинну церкву, під якою поховано московського емігранта А. Курбського. У селі Секунь поет теж намалював сільську церкву. У статті вказано, що збереглися малюнки Почаївської Лаври, церкви села Вербка, альбом із піснями та ін. У листуванні з А. Силуком А. Дублянський згадує, що перед війною працівник музею археолог З. Леський передав йому кілька малюнків олівцем Тараса Шевченка. А. Дублянський, у свою чергу, віддав їх новопризначеному директору В. Смовжу, який у 1941 р. перед переходом на посаду директора

іншого музею заперечив це [135]. Можливо, саме цей випадок став приводом для написання статті в «Українському голосі».

Як відомо, з приходом нацистів роботу ВКМ було на деякий час призупинено, однак згодом, 6 листопада 1941 р., на сторінках газети опубліковано повідомлення про його відкриття «після проведеної реорганізації» [113, с. 6] з проханнями «підтримати добровільними внесками цю наукову інституцію на Волині» та, за можливістю, передавати пам'ятки минувшини. На початку 1942 р. А. Дублянський опублікував статтю «Волинський музей у Луцьку» [220, с. 4]. Автор знайомить читачів з роботою та фондами закладу, а також розповідає про те, що музей володіє чудовими етнографічними колекціями, відзначає велику кількість матеріалів історико-мистецького та археологічного відділів. Великою цінністю відділу рукописів стали два зшитки з українськими народними піснями, які записані Лесею Українкою та її сестрою Ольгою. У публікації можна простежити тепле ставлення автора до музею. Це підтверджується тим, що робота в ньому для автора була цікавою і залишала чимало хороших спогадів.

Значний інтерес для сучасних дослідників викликає публікація на сторінках газети «Український голос» спогадів Ольги Косач-Кривинюк «Перебування Лесі Українки в Луцьку» [329–331]. Листи А. Дублянського до А. Силюка, Ольги Косач-Кривинюк до А. Дублянського, які зберігаються у фондах ВКМ, а також публікації часопису та спогади, які залишив А. Дублянський, дають можливість відтворити історію написання вказаних вище мемуарів. Цю проблему детально дослідила працівниця музею Н. Пушкар. Проаналізувавши зазначені епістолярні документи, вона дійшла висновку, що саме А. Дублянський ініціював листування і був замовником спогадів «Перебування Лесі Українки в Луцьку». Завдяки йому ці ж спогади вперше вміщено в «Українському голосі» [372, с. 28–29].

8 жовтня 1942 р. у часописі надруковано повідомлення за підписом А. Д. «Дім, в якому жила Леся Українка в Луцьку» [1, с. 4]. Тут йшлося про те, що за допомогою сестри поетеси Ольги Петрівни Косач-Кривинюк

вдалося точно встановити дім, у якому зимою 1890–1891 рр. жила родина Косачів разом з Лесею Українкою. Питання про місце розташування будинку Косачів зацікавило А. Дублянського ще перед початком німецько-радянської війни. Підтвердження цього знаходимо в листуванні з А. Силюком, у якому він згадує, що на прохання однієї вчительки директор музею дав завдання розшукати місце помешкання Лесі Українки в Луцьку. Тоді А. Дублянському вдалося відшукати далеких родичів родини Косачів та одного чоловіка, який постачав батькові Лесі Українки різні товари. Цей чоловік на той час уже був досить похилого віку, тому лише повідомив, що в Косача були діти, але він про них нічого не знає. Більше нічого довідатися не вдалося [135]. Тож А. Дублянський поставив перед собою завдання розшукати сестер Лесі Українки і з'ясувати історію її перебування в Луцьку. Працюючи редактором газети «Український голос», він звернувся з листом до О. Косач-Кривинюк за київською адресою, у якому висловив прохання написати спогади про перебування Лесі Українки в Луцьку [135]. У відповідь на це Ольга Петрівна в листі від 18 вересня 1942 р. писала: «З найбільшою охотою зроблю і одно і друге, о що ви просите» [372, с. 28–29]. Н. Пушкар вважає, що «друге», – ймовірно, плани помешкань родини Косачів у Луцьку [372, с. 28–29]. Також сестра поетеси повідомляла, що працює саме над «Хронологією життя та творчості Лесі Українки і споминами про неї та її оточення» і, вибравши з написаного найважливіше і найцікавіше на коротку газетну замітку, пришле для «Українського голосу». Дослідниця Н. Пушкар зазначає, що у жовтні 1942 р. О. Косач-Кривинюк виконала обіцянку – надіслала рукопис до Луцька А. Дублянському разом зі своїм листом. У кінці рукопису була зазначена дата «X.1942 р.» [372, с. 28–29].

Ці спогади були надруковані лише в грудні 1942 р. Річ у тім, що публікації спогадів перешкоджала німецька цензура. У листі до А. Силюка та у своїх спогадах А. Дублянський зазначає, що «з Цуппігерем (цензором відділу пропаганди) мав не раз сутички за небажання... друкувати щось з ДНБ і за відмову його пропустити наш матеріал. Зокрема, за статтю Ольги

Косач-Кривинюк про перебування Лесі Українки в Луцьку, яку, нарешті, по моїх довгих намаганнях, дозволили друкувати» [136; 464]. Таким чином, спогади про волинську поетесу вперше побачили світ саме на сторінках «Українського голосу» за великої наполегливості її редактора А. Дублянського, а згодом були передруковані ще в кількох газетах.

Багато статей А. Дублянського, надрукованих в «Українському голосі», торкаються питань вітчизняної історії. Це загальнопізнавальні, популярні нариси, у яких автор доводить до читачів деякі факти з минулого українського народу, його культури, звичаїв. У статті «Назви «Русь» і «Україна» А. Дублянський, ґрунтовно розкриваючи тему, викладає свою думку щодо правонаступництва Київської Русі: «Ніяких прав до Київської держави чи Галицько-Волинської вони (росіяни) не мають і не можуть мати, бо творцем цих держав були предки сучасних українців» [7, с. 2].

У статті «Київ», яка містила зображення Софійського собору та була опублікована в номері за 22 січня 1942 р., А. Дублянський висвітлює історію столиці від заснування до 1941 р. [221]. «Українськими Термопілями» називає автор бій під Крутами. У цій публікації чітко простежуються його антирадянські погляди. Говорячи про значення бою, автор відзначає, що це «один з перших боїв між відродженою нацією й темними силами, ім'я яким большевизм» [219, с. 1–2].

Під час різдвяних свят 1942 р. вийшла стаття «Українські колядки», у якій А. Дублянський розповідає про походження звичаю та назви обрядових співанок, описує дохристиянське значення обряду, відзначає різдвяні традиції, які збереглися в українській обрядовості ще з давніх часів. Своєрідним лейтмотивом публікації служать слова автора: «Народ, що не шанує своїх традицій, не вартий нічого» [222, с. 3–4]. Цікаву інформацію містить стаття «Як творились українські прізвища» [223–224], у якій ідеться про історію виникнення прізвищ на українських землях, подається характеристика трьох основних груп їх утворень: від власних імен, від назв місцевостей, від інших слів.

Таким чином, аналіз публікацій А. Дублянського в «Українському голосі» характеризує позиції автора як історика, вказує на підсумок плідної діяльності як музейного працівника та громадського діяча.

На сторінках часопису «Український голос» розглядалася і церковна тематика. Як відомо, УАПЦ в першій половині ХХ ст. пройшла складний етап відродження [432, с. 135]. Однак із втратою української державності та загарбанням більшості українських земель більшовицькою Росією, УАПЦ зазнала гонінь та ліквідації. Із нападом гітлерівської Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. в українського народу з'явилися надії на відродження політичної, культурної і релігійної свободи. Сподівання, що нововідроджувану УАПЦ очолить в Україні найстарший за віком і стажем ієрарх на українських землях архієпископ Олексій Громадський розвіялися у зв'язку з його москвофільським поглядами [343, с. 57]. 18 серпня 1941 р. архієпископ Олексій скликав таємно від українського громадянства Собор у Почаєві за участю трьох інших ієрархів, на якому православному церкву в Україні було проголошено далі канонічно залежною від Московської патріархії на правах автономії [343, с. 58]. Тож церковно-громадський актив почав шукати інших шляхів щодо втілення ідеї відродження УАПЦ. Подальший поступ на цьому шляху був пов'язаний з діяльністю єпископів Полікарпа Сікорського та Мстислава Скрипника [343, с. 58]. Таким чином, рішення Почаївського Собору призвело до церковного розколу в Україні в перші місяці німецької окупації, внаслідок чого постали дві церкви – Автономна і Автокефальна [338, с. 677; 93, с. 47–48].

А. Дублянський згадував, що «...в цей час розпочалася боротьба між українцями і москвофільською течією в Церкві... В Луцьку біля митрополита Полікарпа (тоді ще архієпископа Луцького і Ковельського) зібрався український церковний актив. Трибуною української православної думки був «Український голос». В одній із статей була гостра критика єпископів-автономістів. На думку редактора, це могло підірвати взагалі питання релігійності, особливо серед мас на Сході, де панував атеїзм і безбожництво.

Архієпископу Полікарпові донесли звістку про те, що статтю відхилили. Після дискусій, стаття була все-таки надрукована. Це була остання стаття на церковні теми в «Українському Голосі», бо прийшла з Берліна заборона друкувати взагалі що-небудь на церковні теми, крім звичайної хроніки» [464]. На запрошення владики Полікарпа А. Дублянський став членом розширеної церковної ради при Свято-Троїцькому кафедральному соборі м. Луцька [203, арк. 18].

Українська православна громадськість зреагувала на рішення архієпископа Олексія залишатися в залежності від Московської патріархії проханням до архієпископа Полікарпа очолити УАПЦ на звільнених від більшовиків землях, будучи її адміністратором. На цій посаді його офіційно затвердив митрополит Діонісій Валединський декретом від 24.XII.1941 р. Головним завданням у той час було створити ієрархію УПЦ. Православних українців у цьому питанні підтримав архієпископ Поліський і Пінський Олександр Іноземцев, який, подібно до владики Полікарпа, не підпорядковувався Московській патріархії під час більшовицької окупації. Перших єпископів було висвячено на Соборі в Пінську на початку лютого 1942 р. [338, с. 684].

А. Дублянський згадував, що повернувся до церковних справ, бо 1942 р. для УПЦ став історичним. На його думку, вагу подій, що відбулися тоді в Українській церкві, може спочатку не всі оцінили належно, проте за короткий час побачили, що висвячення української ієрархії спочатку в Пінську, а потім у Києві і Луцьку було подією надзвичайної ваги: «Відродилася канонічна Українська церква, що для подальшого розвитку боротьби нашого народу за своє визволення мало величезне значення» [464]. З приводу цього часопис «Український голос» від 19 лютого 1942 р. подав наступну інформацію: «Служби Божі з участю нововисвячених єпископів-українців правилися по-українськи. Промови-обітничі їхні виголошені були також українською мовою. Подорож владики Адміністратора Полікарпа до Пінська, хіротонізація там трьох нових єпископів св. Автокефальної

Православної Української Церкви, постанови св. єпископських Соборів – це події історичної ваги в церковному житті» [315, с. 3].

Відомо, що протягом літа 1942 р. УАПЦ швидко зростала по всій Україні, незважаючи на перешкоди з боку автономістів і дедалі частіші німецькі утиски. На осінь виникла необхідність скликати Собор єпископів для обговорення загального стану церкви і проблем окремих єпархій, а також для координації подальшої діяльності. Собор було призначено на 4–8 жовтня в Луцьку. Однак німецька влада заборонила його проведення, і єпископи, які вже зібралися в Луцьку, мали обговорювати всі актуальні церковні справи неофіційно. А. Дублянський згадував: «Це була радісна історична подія. Прибуло понад 10 єпископів. Німці не дали дозволу формально цьому собору відбутися. Коли Владика Полікарп їх повідомив, що відкласти Собор не може з формальних (технічних) причин, німці заявили, що не визнають жодних ухвал Собору (це найкращий доказ негативного ставлення до УАПЦ)» [464].

Собор усе ж таки відбувся. Соборні засідання проходили в Свято-Троїцькому кафедральному храмі. А. Дублянський відзначає, що під час всенічної відправи людей не було багато, натомість під час літургії наступного дня «собор був переповнений». Згадує він також про те, що під час цих богослужінь титул митрополита отримали владика Олександр та Полікарп. Окрім них, він також перераховує учасників Собору: це були архієпископи Михаїл, Геннадій, Никанор, Ігор, єпископи Платон, Мстислав, В'ячеслав. На Соборі, крім різних ухвал, обговорювали можливість об'єднання Автокефальної і Автономної православних церков в Україні в одну УПЦ. Першоієрархом цієї церкви мав стати митрополит Діонісій як місцеблюститель Київського митрополичого престолу. Керівництво церквою в Україні мало належати Синоду УПЦ. На думку А. Дублянського, це було б дуже мудре рішення, яке б свідчило про перемогу українського напряму [464]. Він зазначає, що розбрат серед православних в Україні був явищем негативним і дуже неприємно відбивався на житті церкви: «Нічого кращого не могло здійснитися як шукати шляхів поєднання, маючи на увазі створення

незалежної від Москви Української Православної Церкви (знаю цікавий випадок, як в одній родині батько був єпископом автономної церкви, а син священником автокефальної)» [464].

Найважливішим рішенням Собору в Луцьку стало відправлення до митрополита Олексія делегації в складі архієпископа Никанора і єпископа Мстислава для переговорів про можливе усунення церковного розколу. Їхня місія закінчилася успіхом: 8 жовтня три ієрархи підписали в Почаєві Акт поєднання Автокефальної і Автономної церков. Однак проти цього Акта рішуче виступила група єпископів Автономної церкви. Зі свого боку німецька влада також заявила, що вона не визнає підписаної в Почаєві угоди [338, с. 729; 97–98]. Нацистська Німеччина бачила в об'єднанні церков загрозу.

А. Дублянський згадував: «Для налагодження справ об'єднання, конкретно для переговорів були делеговані: владика Никанор і Мстислав до митрополита Олексія... Після деяких переговорів митрополит Олексій погодився на деякі українські пропозиції. Негайно після цього пресовий відділ канцелярії владики митрополита Полікарпа видав повідомлення, яке я негайно дав для цензури Цупіггеру, сподіваючись, що він напевне пропустить. На жаль, Цупіггер як видно був проінформований про церковні справи: репрезентував офіційний німецький погляд на ці справи – не бажання, щоб це об'єднання звершилося і таким чином постала одна сильна Православна Українська церква, відповів мені, що цього повідомлення пропустити не може, бо з того об'єднання невідомо що вийде. Погодився один митрополит Олексій, а решта єпископів була проти цього. По лінії німецьких бажань чинила більшість єпископів автономістів – росіяни і русофіли, які заявили протест проти об'єднання з Українською Автокефальною Церквою. Так з цього об'єднання нічого не вийшло. Правда пізніше було умовлено..., що обі церкви між собою не будуть провадити боротьби, хоч відхід парафій від митрополита Олексія відбувався постійно і стан Української Православної Церкви збільшувався» [464].

Важливим завданням, яке постало перед православною церквою, було підвищення професійного рівня її духовенства. У той час, коли німецька влада заборонила відкриття середніх і вищих духовних закладів освіти, цю проблему вдалося вирішити відкриттям у червні 1942 р. при Адміністрації УАПЦ в Луцьку шестимісячних пастирських і дяківських курсів, які готували священників та псаломщиків [306; 94, с. 46]. Оголошення про ці курси були розміщені на сторінках часопису «Український голос» [350, с. 4]. А. Дублянський згадував: «Кадри духовенства Української Автокефальної Православної Церкви збільшувалися завдяки курсам, які відбувалися в Луцьку в 1942 р. Кілька десятків курсантів чи навіть більше вивчала богословські дисципліни в будинках школи, побіч палати Владика. Із курсантів був організований другий хор у Соборі. Ці молоді ентузіасти займали потім парафії, де провадили корисну працю» [464].

У спогадах про роки окупації А. Дублянський пише також про заклади освіти: «...Важливих ударів у 1942 р. зазнало також українське шкільництво. В Луцьку українську гімназію по двох місяцях навчання німці замкнули з дня 1 грудня 1941 р. Лишалася ще учительна семінарія і музична школа. Ці дві школи також були замкнуті, але в 1942 р. вдалося ще влаштувати матуральні курси, що проіснували окремих час і дали випуск матуратів, одиночний в Луцьку за німецької окупації. Кілька місяців існували курси крою і шиття, на яких без відома німців вчилася українська мова і історія України, яку викладав я. Викладання тут було важке, бо дівчата були з різним рівнем освіти. Отже високих вимог ставити до них не можна було. На вимогу німецької влади в Україні існували тільки чотирьохкласні народні школи...» [464].

Таким чином, редагування А. Дублянським часопису «Український голос» мало багато позитиву для української церкви, адже на його сторінках знаходимо чимало статей та повідомлень про українське православне життя в окупованій нацистами Україні, діяльність церковних рад на Волині, приєднання парафій, наявність богослужбових книг, молитовників,

церковних календарів, відкриття пастирських і дяківських курсів, архіпастирських звернень та інших подій із життя УАПЦ.

У липні-серпні 1942 р. А. Дублянському вдалося відвідати Київ. Цю подію він вважав однією з найголовніших у своєму житті. Вперше в Києві він побував разом з батьками під час повернення з евакуації в 1918 р. за часів гетьманування П. Скоропадського. Як уже зазначалося, за радянської влади дирекція ВКМ в Луцьку, де на той час він працював, хотіла відрядити його до Києва з робочим візитом для ознайомлення з музеями, однак це не вдалося зробити через те, що НКВС не дало перепустки [135]. У час німецької окупації для того, щоб відвідати Київ, перепустки були непотрібні, проблему створювала тільки справа переїзду. Завдяки одному з працівників редакції А. Дублянському вдалося дістати від німецького транспортного офіцера дозвіл на переїзд [464]. Пробув А. Дублянський у Києві неповних три дні. За цей час він намагався якомога більше відвідати історичних місць. Зокрема, він згадує про відвідини Золотих воріт, Софійського собору, площі з пам'ятником Богданові Хмельницькому, Володимирського собору, Трапезної церкви Михайлівського Золотоверхого монастиря, Хрещатика, будинку Центральної Ради, оперного театру, університету, Володимирської гірки, фунікулером спустився на Поділ, побував в Андріївській церкві.

Про відвідини останньої він згадував: «Був там на всенічній. Відправляв Владика Мстислав у співслужінні двох священників і дияконів. Таку відправу не можна забути. Чув я добрі церковні хори: митрополичий у Варшаві, архієрейський у Вільні, але такого хору як у Андріївському Соборі, щоб так чудово співав, не чув. Це й не дивно. Співали співаки київської опери під диригуванням (з дяком) Сніжевича. Був там ще аматорський хор на лівому кліросі, що мелодіями наслідував справжній хор. Церква була переповнена» [464]. Найбільше вразило А. Дублянського те, що в місті він майже ніде не чув української мови, а почув її серед киян саме в церкві [464]. Це дало можливість пізніше в одній зі своїх праць стверджувати, що

Андріївський собор став духовним центром православних українців у Києві [295, с. 36].

А. Дублянський також відвідав редакцію часопису «Нове українське слово» (1941–1943). Він зазначає, що зустрічався не з її головним редактором – ректором Київського університету К. Штепою, «який відзначався служителем перу німцям і ненавидів українців» [464] і згодом зробив газету колабораціоністською та восени 1943 р. емігрував за кордон, а з адміністратором цього часопису, з яким був знайомий із Луцька. «Розмова була коротка і попрощався з ним скоро (пізніше я довідався, що німці цього пана розстріляли)...» – згадував А. Дублянський [464]. Про що саме вони спілкувалися, він не залишив відомостей.

Перебуваючи в Києві, А. Дублянський мав намір відвідати Ольгу Косач-Кривенюк, однак не застав її: «Я вже ніяк не пригадую, хто мені дав адресу Ольги Косач-Кривенюк. Будучи раз в Києві десь в 1943 р. я хотів її відвідати, але її не було вдома...» [389, с. 425]. Однак не вдається встановити, чи відвідував А. Дублянський Київ у 1943 р. Швидше за все, це було у 1942-му р., а вказана дата є помилкою, зважаючи на те, що спогади було написано аж у 1991 р.

Повернувшись до Луцька, А. Дублянський продовжив редагування часопису «Український голос». Цією справою він займався аж до кінця січня 1944 р., коли залишив Луцьк перед приходом більшовиків. Окрім «Українського голосу», А. Дублянський також редагував газету «Горохівські вісті» – пресовий орган Горохівського гебітскомісаріату. Вона виходила раз на тиждень упродовж березня–вересня 1943 р. на чотирьох сторінках і містила багато німецьких пропагандистських матеріалів. Незважаючи на це, дослідник І. Павлюк відзначає, що пронимецькі «Горохівські вісті» – цілком високопрофесійне видання з точки зору подачі інформації та аналітичних матеріалів [352, с. 229]. А. Дублянський згадував, що «Горохівські вісті» перестали виходити після того як «Український голос» почав виходити двічі

на тиждень і представники німецької влади наполягали видавати лише цю газету.

Відомо, що у 1943 р. німецька влада агітувала людей виїжджати на роботу до Німеччини. Агітаційна кампанія стартувала взимку 1942 р., виїзд спершу був на добровільних умовах, а вже в 1943 р. – став обов'язком. А. Дублянський у спогадах розповідав, як відбувалася ця агітація в Луцьку, та згадував, що в жовтні–листопаді 1943 р. він разом із редакторами інших газет та шефами райцентрів (разом 10–12 осіб) мав можливість побувати в Німеччині та побачити там життя українців. Три екскурсії до Німеччини влаштував Генеральний комісаріат у Луцьку. Детальний опис цієї подорожі містять його спогади. Крім цього, свої враження, подібно до інших редакторів газет, А. Дублянський розмістив на сторінках газети «Український голос» у серії рубрик «З подорожнього нотатника» [3–4; 245–253].

Згодом через редагування газети «Український голос» А. Дублянський отримав чимало критики та звинувачень у співпраці з німецьким окупаційним режимом. Їх ми, зокрема, знаходимо у публікації [446] та книзі нарисів, статей і памфлетів П. Шафети «Люди і каїни» [447]. У памфлеті під назвою «Митри... на каїнах», особливу увагу приділено постаті А. Дублянського, духовність та діяльність якого П. Шафета піддає критиці, особливо за його редагування «Українського голосу». Після ознайомлення з усіма номерами газети він стверджує, що «ніякого там українського голосу і близько не було чути. Був тільки голос окупанта, голос зрадника» [446, с. 3; 447, с. 49]. Крім цього, автор негативно висловлювався про УАПЦ (називав її «так звана»), а також критикував інших її ієрархів [446, с. 3; 447, с. 49].

Спробу отримати пояснення цієї теми зробив Б. Колосок у листуванні з А. Дублянським. На його думку, важливим було те, щоб існувала власна оцінка А. Дублянського тодішніх подій. Як зазначалося вище, не маючи роботи, на запрошення В. Постригача він погодився працювати в редакції газети «Український голос». Однак німецька влада згодом почала втручатися

у справі редакції, і через конфлікт В. Постригач був звільнений, а на його посаду призначено А. Дублянського. Він погодився на редакторство, боячись арешту. Зазначає, що «цей тягар треба було тягнути до кінця, бо часто доводилося друкувати те, з чим не був згідний, і писати те, про що не думав» [325, с. 260–261]. «Я не був ніяким сторонником гітлеризму, нічого не мав спільного з гестапо. Газета, яку довелося видавати, була така сама, як інші українські газети в час німецької окупації. І коли пізніше комуністична пропаганда нападала на мене й писала всяку брехню, то лише, що з самого початку перебування на еміграції працював для нашої Церкви», – стверджував А. Дублянський [325, с. 260–261]. На його думку, гітлерівська пропаганда не була страшною, бо їй ніхто не вірив, а статті, що друкувалися в газеті від агенції «Дойче Нахріхтен Бюро», люди називали «дурною німецькою брехнею». Він заперечує також інші закиди в його сторону: говорить, що ніколи не був п'яницею, походив з релігійної родини, завжди вірив у Бога, мав найкращі оцінки із Закону Божого і навіть для продовження навчання обирав між історію та богослів'ям. «Моя праця на церковному полі в часі еміграції – це доказ моєї глибокої релігійності», – писав він [325, с. 261].

Як бачимо, А. Дублянський заперечив колаборацію з німецьким окупаційним режимом і прийняв редагування вимушено. Погоджуємося з думкою К. Курилишина, який стверджує що на початок Другої світової війни українці не мали власної держави, а дії більшості тих, хто легально працював під німецькою окупацією, не були спрямовані проти власного народу та батьківщини. Тому характеризувати поведінку деяких українців терміном «колабораціонізм», в основі якого передбачають державну зраду, не можна [334, с. 24]. Стає зрозумілим, що публікації, в яких звинувачували А. Дублянського, – це була комуністична пропаганда, направлена проти УАПЦ, її ієрархів, духовенства та мирян.

Таким чином, на період німецької окупації припадає робота А. Дублянського як редактора часопису «Український голос». Паралельно

редагував «Горохівські вісті». Це дало можливість набути певний досвід, який став доброю основою для заснування та редагування в майбутньому журналу «Рідна Церква», про що йтиметься в наступному розділі дисертації. Публікації на сторінках «Українського голосу» стали результатом його активної діяльності як історика та музейного працівника. Посада редактора дозволяла А. Дублянському відвідувати різні місця Волині та України та зустрічатися із видатними українськими духовними, політичними та культурними діячами. Анатолій Захарович також брав активну участь у житті УАПЦ, основні події якої прагнув висвітлювати на сторінках «Українського голосу». Згодом, за редагування цієї газети А. Дублянський отримав звинувачення у співпраці з німецьким окупаційним режимом. Він заперечив колаборацію з нацистами (прийняв редагування вимушено), а публікації, в яких звинувачували А. Дублянського, – це комуністична пропаганда, направлена проти УАПЦ, її ієрархів, духовенства та мирян. Спогади про цей період життя, які він залишив, стали цінним джерелом для вивчення періоду німецької окупації України, зокрема Волині.

Висновки до розділу 2

Таким чином, опрацювавши значний першоджерельний матеріал, вдалося встановити, що А. Дублянський народився 11 листопада 1912 р. на хуторі Перетоки поблизу станції Олика на Волині. Формування його особистості відбувалося на зламі кількох історичних епох. Його світогляд, громадянська позиція та національна свідомість стали результатом родинного виховання, різноманітних соціокультурних та політичних подій на Волині в міжвоєнний час. Важливу роль у самовизначенні та становленні А. Дублянського як ідейної особи відіграли заклади освіти, під час навчання в яких у юнака зародився інтерес до історії України та Волині.

Важливою складовою формування ідентичності постаті А. Дублянського була також його участь у гуртках та товариствах під час навчання в Луцьку, Вільні та Варшаві. Упродовж навчання в Луцькій

російській гімназії на формування національної свідомості Анатолія Захаровича мали вплив книги Т. Шевченка «Кобзар» та М. Грушевського «Історія України-Руси», а також часопис «Українська громада», на сторінках якого містилися публікації краєзнавчої та церковної тематики. У час перебування у Віленському університеті імені Стефана Баторія А. Дублянський був членом Спілки українських студентів, яка мала на меті захист національних прав та інтересів українських студентів. У Варшавському університеті імені Юзефа Пілсудського Анатолій Захарович належав до української студентської корпорації «Запоріжжя». Проявляючи інтерес до історичних пам'яток та ретельно працюючи в бібліотеках, збираючи цікавий матеріал, розпочав писати наукові розвідки.

Пізніше ці краєзнавчі публікації А. Дублянського на сторінках часописів зробили помітний внесок у розвиток краєзнавства, вони сприяли поверненню із глибин минулого невідомих чи призабутих сторінок історії рідної Волині, зокрема м. Луцька, а також імена видатних українських діячів, які своєю діяльністю прислужилися рідному народу. Праця Анатолія Захаровича на ниві краєзнавчих досліджень стала взірцем для наступних поколінь істориків.

Трудовий шлях А. Дублянський розпочав після закінчення Луцької російської гімназії, працюючи в 1930–1931 рр. канцеляристом у шкільному інспектораті в Луцьку. На особливу увагу заслуговує період його роботи у Волинському краєзнавчому музеї. Завдяки результативній і плідній діяльності тут А. Дублянському вдалося зберегти наявні на той час фондіві колекції музею та доповнити їх новими унікальними експонатами й пам'ятками, зокрема, після проведення експедиції до замку Радзивіла в Олиці та с. Перемиль біля Берестечка, які він ініціював.

У період німецької окупації А. Дублянський стає співробітником редакції часопису «Український голос», пізніше – його редактором. Упродовж 1943 р. Анатолій Захарович паралельно редагує інший часопис – «Горохівські вісті». На сторінках «Українського голосу» А. Дублянський

умістив цілу низку краєзнавчих статей, матеріалів та повідомлень. Такий результат став можливим завдяки його наполегливості, активної діяльності як історика-патріота та музейного працівника. Згодом за редагування цієї газети А. Дублянський отримав звинувачення у співпраці з німецьким окупаційним режимом. Він повністю заперечив це і стверджував, що прийняв редагування вимушено, а звинувачення – це комуністична пропаганда, спрямована проти УАПЦ, її ієрархів, духовенства та мирян.

А. Дублянський позиціонував себе православним християнином, був парафіянином Свято-Троїцького собору м. Луцька, відвідував богослужіння в братській церкві Воздвиження Чесного Хреста, Покровській церкві та церкві Олександра Невського. Ці обставини мотивували брати активну участь у житті УАПЦ. Основні події з періоду її становлення та розвитку А. Дублянський прагнув висвітлювати на сторінках «Українського голосу». Тут знаходимо чимало статей та повідомлень про українське православне життя в окупованій нацистами Україні, діяльність церковних рад на Волині, приєднання парафій, наявність богослужбових книг, молитовників, церковних календарів, відкриття пастирських і дяківських курсів, архіпастирських звернень та інших подій із життя УАПЦ.

Особливості українського духовного і культурного буття Луцька, Волині і всієї України Анатолій Захарович ретельно зафіксував у спогадах, які стали важливим історичним джерелом про події періоду нацистської окупації.

РОЗДІЛ 3

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ

3.1. Священство

Вагомою частиною життя А. Дублянського стала пастирська й архіпастирська та церковно-адміністративна діяльність. Її можна розділити на два періоди. Перший період (1951–1981 рр.) – це час трудів у сані священника. Після смерті дружини (1978 р.) він прийняв чернечий постриг у 1981 р. Тоді розпочався другий період його церковно-релігійної діяльності – у єпископському сані, який тривав аж до смерті в 1997 р. Варто відзначити, що духовне й церковно-адміністративне служіння А. Дублянського розпочалася не в Україні, а в еміграції, зокрема в Німеччині.

Зближення А. Дублянського, а згодом і тісна співпраця із православною церковною ієрархією припала на період німецько-радянської війни. Як відомо, українські землі стали однією з арен Другої світової війни. Установлений на Волині після 17 вересня 1939 р. сталінський режим запровадив систему тотального терору. Початок воєнних дій між Німеччиною і Радянським Союзом та німецька окупація дали українцям надію на відродження політичної, культурної та релігійної свободи. Як зазначає дослідник М. Денисенко, «...історія свідчить про привітне ставлення українців до німецької армії, яке завжди поєднувалося з гострим засудженням «червоної Москви» [182, с. 125]. Тому відновлення церковного життя на всій території України стало опосередкованим наслідком відступу радянських військ.

Політику німецької окупаційної влади на території України щодо церковних інституцій історики умовно поділяють на три періоди. На їхню думку, перший період охоплює 1941–1942 рр. і характеризується лібералізацією релігійного життя, нейтралітетом німецької влади в міжцерковних конфронтаціях і втручанням у релігійне життя в разі політичної загрози. Другий період (1942–1943 рр.) характеризується

контролем релігійного життя, втручанням у міжцерковні суперечки, активні спроби залучення Церкви до пропагандистської підтримки окупаційного режиму та війни Німеччини проти СРСР. На третій період (1943–1944 рр.) припадає посилення тиску на релігійні інституції заради експлуатації соціально-економічного потенціалу України [181, с. 18–25].

Дослідниця Н. Стоколос підкреслює, що на окупованих землях України німецька політика щодо церковно-релігійного життя орієнтувалася на виконання таких завдань: підтримка розвитку мінімального релігійного руху як ворожого більшовизму; встановлення жорсткого контролю за діяльністю релігійних організацій; сприяння зовнішній і внутрішній руйнації традиційних церковних структур для запобігання консолідації їхніх лідерів; недопущення створення уніфікованих конфесій; максимальне використання релігійних об'єднань в інтересах Німеччини й подальша примусова зміна християнської віри на нехристиянську [410, с. 149].

Як відомо, 1942 р. став знаковим для УПЦ. Після створення Адміністрації Автокефальної православної церкви в Україні здобуто єпископат, який був висвячений згідно з канонами Вселенської православної церкви. Проте відродження УАПЦ, подібно як і політичного та культурного життя, тривало недовго. Установленням жорсткого режиму окупації закінчилася коротка історія національного відродження в Україні. Таким чином, трагічний досвід окупації дав можливість українцям та іншим народам, які проживали на території України, зробити висновок про абсолютну ворожість і антигуманний характер нацизму [179, с. 419].

У 1944 р. Україна знову була окупована радянськими військами: УАПЦ заборонено, храми закрито, духовенство переслідувалося. З відступом німецької армії більшість єпископів УАПЦ й Автономної церкви виїхали на Захід. У 1944 р. архієреї та духовенство УАПЦ емігрували спочатку до митрополита Діонісія Валединського у Варшаву, а пізніше до Західної Європи [182, с. 124; 96, с. 383].

Про еміграцію духовенства УАПЦ з України А. Дублянський дізнався від владики Полікарпа Сікорського під час богослужіння у нижньому храмі Свято-Троїцького кафедрального собору в Луцьку, адже він входив до розширеної церковної ради [426, с. 130; 444, с. 3]. У своєму листі про це він писав: «...я тоді брав участь в її нарадах аж до виїзду митрополита Полікарпа з Луцька 14 січня 1944 р., про що мене повідомив сам Владика на всенічній 13 січня у нижньому соборі. Це була моя остання зустріч з митрополитом, бо в Німеччині я мав з ним лише переписку» [203, арк. 18].

З 11 березня по 8 квітня 1944 р., перебуваючи у Варшаві, єпископат УАПЦ у складі митрополита Полікарпа Сікорського, архієпископа Никанора Абрамовича, єпископів Ігоря Губи, Геннадія Шиприкевича, Мстислава Скрипника, Сильвестра Гаєвського, Платона Артемюка, В'ячеслава Лісницького, Сергія Охотенка провів перший еміграційний Собор, у ході роботи якого було прийнято «Тимчасове положення про управління Святої Української Автокефальної Православної Церкви». Згідно з цим Положенням, найвищим органом церкви до Всеукраїнського Помісного Собору став Собор єпископів. Також було створено Священний синод як виконавчий орган Собору єпископів [295, с. 54]. Після завершення Собору 25 квітня 1944 р. єпископат звернувся до вірних із соборним архіпастирським посланням: «Тепер маємо на чужині кілька мільйонів утікачів з України, котрі воліли відійти з Батьківщини й поневіритися в тяжких умовах еміграції, бо свідомі вони були того, що коли б зісталися на місці, то їх чекало страшне рабство, знущання, а в кращому випадкові смерть. Хіба це все не свідчить, що люди, після 25 літ більшовицької дійсності, не вірять більш совіцькій владі й уважають похід більшовиків на Україну новою ворожою навалою. Разом з вірними покинули рідну землю духовенство та єпископат» [338, с. 766–767]. Собор закликав бути мужніми і триматися своєї віри в умовах нового наступу «безбожників-більшовиків», згуртуватися навколо «...своєї української церкви, що цементом духовної єдності злучила б в одно весь український народ», не вірити безбожній більшовицькій пропаганді про

забезпечення релігійної свободи, а всіма засобами інформувати світову спільноту про загрозу, якою є комунізм для християнської культури [399, с. 184].

27 квітня 1944 р. ієрархи УАПЦ звернулися до Константинопольського патріарха Веніаміна I та інших предстоятелів помісних церков із повідомленнями про відновлення діяльності української православної ієрархії і просили «...тимчасово перейняти духовну опіку над паствою, що опинилася в межах Вашої Церкви...» [27, с. 9], однак прохання було проігнороване. Автокефальні парафії, які були на території України, після приєднання до Радянського Союзу були поглинуті Московським Патріархатом [182, с. 124]. Це була спроба ієрархії УАПЦ в еміграції налагодити відносини з Константинополем. Ці відносини передбачали визнання автокефалії Української церкви. Не отримавши відповіді, ієрархія УАПЦ засвідчила, що надалі перебуває в межах канонічної юрисдикції Автокефальної православної церкви митрополита Діонісія.

Через продовження воєнних дій єпископат УАПЦ змушений був залишити Варшаву і через Криницю та Братиславу переміститися до Німеччини, на території якої в час закінчення Другої світової війни перебувала велика кількість українців. Усі вони опинилися в таборах для переміщених осіб – Ді-Пі (з англ. Displaced Persons, DP – переміщені особи) [360, с. 106]. Ці табори були створені на території Німеччини американськими, англійськими та французькими військовими адміністраціями [74].

Центральне представництво української еміграції (ЦПЕУ) [75], організоване в листопаді 1945 р., повідомляло, що наприкінці 1946 р. на території Західної Німеччини перебувало 177 тис. українців, зокрема в американській зоні – 104 тис., в англійській – 54 тис., у французькій – 19 тис., найбільше українців проживало в Баварії [377, с. 88]. В. Маруняк у своїй праці вказує, що на території Німеччини серед українців перебувало 12 єпископів УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом Сікорським, із них

вісім – в американській, два – в англійській та один – у французькій окупаційних зонах [339, с. 310].

Прибувши до Німеччини, православні єпископи зіткнулися з певними проблемами: крім того, що вони були розкидані групами по таборах різних населених пунктів, влада не допускала їх до виконання архіпастирських обов'язків і визнавала лише одну православну юрисдикцію на своїй території – російську, на чолі якої стояв митрополит Берлінський і Германський Серафим Ляде. Винятком була українська парафія святого Архістратиґа Михаїла в Берліні, яка була під опікою митрополита Варшавського Діонісія [119, с. 275].

Після капітуляції Німеччини 8 травня 1945 р. ситуація змінилася. В американській, англійській та французькій окупаційних зонах єпископат УАПЦ разом з духовенством отримав можливість провадити церковно-релігійну діяльність серед православних українців. Організаційним періодом для УАПЦ в Німеччині стала друга половина 1945 – початок 1946 рр.

16 липня 1945 р. митрополит Полікарп провів у Банд Кіссенгені нараду з єпископами Михаїлом Хорошим, Мстиславом Скрипником, Платоном Артемюком і В'ячеславом Лісницьким. Під час цієї наради було ухвалено й надалі вважати, що єпископат УАПЦ перебуває в еміграції як «організоване ієрархічне тіло УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом» [402, с. 2]. Свою подальшу діяльність УАПЦ в еміграції й надалі базувала на рішеннях Собору єпископів у Варшаві, який відбувся з 11 березня по 8 квітня 1944 р.

Тим часом у таборах для переміщених осіб православні українці розпочали активну діяльність щодо відновлення церковного та культурного життя: будувалися прості та невибагливі табірні церкви в різного роду приміщеннях (кімнати, зали, колишні казарми), храми облаштовувалися іконостасами, церковними атрибутами та іншими необхідними речами для звершення Богослужінь, засновувалися церковні хори, відкривалися недільні школи. У деяких містах православні українці для проведення Богослужінь орендували храми інших конфесій [174, с. 118; 239, с. 6].

Дослідник І. Власовський зазначає, що організація церковного життя православних українців відбувалася знизу: «Впорядковували церкви для Богослужень миряни там, де знаходився поміж них український православний священник; іноді виписували священника з другої місцевости чи з якого табору» [119, с. 278]. На відміну від католиків, православним було важче організувати богослужіння, оскільки ті першими отримували приміщення від німецького духовенства. Серед причин, які пояснюють недостатньо активну участь у релігійному житті ієрархів УАПЦ на початковому етапі становлення церковного життя в еміграції, дослідник А. Смирнов виділяє такі обставини: давався взнаки «недостатній рівень освіти православних єпископів, які часто [до висвяти] були світськими особами або малоосвіченими священниками»; єпископат «не був готовий до церковної діяльності в еміграції і тишив себе ілюзіями повернення до України» [399, с. 186]. Окрім цього, причиною було нерівномірне розміщення єпископату по території Німеччини, відсутність комунікації та заборона вільного пересування між зонами.

Як відомо, 14–17 березня 1946 р. в Еслінгені біля Штуттгарта відбувся перший у Німеччині Собор єпископів УАПЦ. Крім затвердження складу управлінського апарату, було розподілено територію Західної Європи для духовної опіки й управління парафіями [362, с. 59]. Таким чином, здійснено кроки щодо структурування діяльності церкви в нових умовах.

Незважаючи на зазначені обставини, протягом 1945 р. постають парафії в Аугсбурзі (Свято-Покровська), Регенбурзі (Свято-Покровська), Ландсгуті (Свято-Михайлівська), Інгольштадті (Свято-Покровська), Байроті (святого князя Володимира), Новому Ульмі (Свято-Покровська; Свято-Михайлівська), Ганновері (Преображенська), Есені (великомученика Димитрія Солунського), Фолькенберзі (Богоявленська), Корігені, Карлсруе та інших місцевостях окупаційних зон [13, с. 10]. Наприклад, про заснування таборового Свято-Покровського храму в Аугсбурзі свідчить антимінс, який зберігається у Волинській православній богословській академії в колекції

давніх антимінсів. На ньому зазначено, що виданий він архієпископом Ігорем Губою для таборової Покровської церкви 20 грудня 1945 р. [426, с. 131]. Це дає підстави стверджувати, що з того часу розпочалося звершення богослужінь у зазначеній парафії. А. Дублянський у спогадах зазначає, що вже до 1947 р. в Німеччині нараховувалося понад 60 православних парафій.

До числа перших релігійних громад УАПЦ, створених у Німеччині в цей час, увійшла Свято-Покровська парафія в Мюнхені, заснована в 1945 р. Багато зусиль для заснування церкви доклав її настоятель прот. Паладій Дубицький. Він на сторінках журналу «Рідна Церква» залишив невелику статтю про історію заснування та діяльність парафії в перші роки її становлення [238, с. 8–10]. З цієї публікації дізнаємося, що, отримавши половину приміщення на першому поверсі по вулиці Дахавштрассе, 9 у Мюнхені, активні українці розпочали там облаштовувати свою церкву, у якій уже з серпня 1945 р. розпочалися регулярні Богослужіння. Оскільки Мюнхен став центром українського життя в Баварії, парафіяни Свято-Покровського храму звернулися до митрополита Полікарпа з проханням про призначення єпископа на їхню парафію. Згідно з рішенням Собору єпископів УАПЦ до Мюнхена прибув архієпископ Михаїл Хороший. Таким чином, Мюнхен став місцем перебування архієпископа УАПЦ з юрисдикційною владою над українськими православними парафіями, а храм Святої Покрови – кафедральним. У 1946 р. при парафії розпочало діяльність Братство Святої Покрови [238, с. 8–10]. Це був гарний приклад для наслідування, тому згодом при інших парафіях також виникали братства, які провадили велику культурно-освітню та іншу діяльність. Відзначимо, що їхня діяльність регламентувалася статутами [465].

Таким чином, релігійне життя переміщених осіб у таборах стало набувати організаційних форм: засновувалися храми, духовенство УАПЦ, крім Богослужінь, займалося вихованням та навчанням дітей у таборових школах, викладаючи Закон Божий, проводилися різного роду національні, культурні, наукові та екуменічні заходи.

Родина Дублянських також змушена була виїхати. Батьки Анатолія Захаровича із сестрою залишили Луцьк та перебралися до родичів у Кременець, де проживали до смерті. Сам же А. Дублянський виїхав на Захід. Він не залишив пояснень, чому саме емігрував. На наш погляд, серед причин такого рішення можна розглядати редакторство газети «Український голос».

У кінці січня 1944 р. А. Дублянський залишив Україну [426, с. 130]. В автобіографії він детально описує маршрут, який подолав [169]. Проїжджаючи Володимир, Замостя, Львів, Тернопіль, Проскурів, прибув до Ярмолинець, де «ще зредагував одне число газети» [169]. Відомостей про те, яка саме це була газета, він не залишив. На нашу думку, це був ще один і, мабуть, останній номер «Українського голосу» за 30 січня 1944 р. Пізніше через Галич він переїхав до Львова і Самбора. Про перебування А. Дублянського в цьому місті вказує посвідка про його членство в Українському допомоговому комітеті в Самборі [150]. Згодом перебрався до Перемишля та Кракова, а звідти переїхав до Австрії [203, арк. 18]. Там він влаштувався на роботу в будівельну фірму «Еріх Вальде» [162]. Будучи працівником цієї фірми, переїхав до Відня й оселився в селі Зейрінг, «де працював на будівництві бараків у Ваккерсдорфі з серпня 1944 р. до квітня 1945 р.» [169]. Після переїзду фірми до Баварії він зупинився в м. Фурт-ін-Вальд і затримався в селі Пентінг біля міста Нойонгбург-ін-Вальд. Після закінчення війни 8 травня 1945 р. переїхав до Швандорфа, а ще пізніше – до Регенсбурга, де поселився в оселі Ганггоферзідльонг [169; 203, арк. 18]. Так розпочався еміграційний період життя А. Дублянського.

Прибувши в Німеччину, А. Дублянський активно долучився до діяльності УАПЦ, яка організувалася тут після закінчення війни у всіх громадах-таборах українців-емігрантів [444, с. 3]. Перебуваючи в Регенсбурзі, він розпочав працю в місцевій газеті «Слово», яка виходила в 1945–1946 рр. Її видавцем була торговельна спілка «Українське мистецтво» [168]. Пізніше працював у видавництві місцевого бюлетеня. У 1946 р. після

Великодня його обрали секретарем парафіяльної ради місцевої громади УАПЦ [374, с. 223], настоятелем якої був свящ. В. Шевчук.

2–3 червня 1946 р. в Новому Ульмі відбувся перший з'їзд українських журналістів в еміграції, на якому обговорювалися актуальні питання їх діяльності та їхня роль у житті української діаспори. З'їзд створив професійну організацію – Спільку українських журналістів на еміграції (СУЖ), затвердив статут та обрав керівні органи. Її головою став С. Баран. Серед 97 учасників цього з'їзду був А. Дублянський [142], який, як відомо, мав редакторський досвід, оскільки напередодні еміграції певний час редагував газети «Український голос» та «Горохівські вісті», про що мовилося детально.

Улітку того ж року при медичному огляді американцями переселенців у таборах для переміщених осіб у А. Дублянського виявили туберкульоз. Він був відправлений на лікування в санаторій у м. Амберг [160; 164]. Тут він допомагав організовувати богослужіння, а для звершення треб запрошував священників з Регенсбурга. Пізніше у санаторії він знайшов хворого священника Олександра Семеновича і при ньому став дяком. Саме цей душпастир надихав А. Дублянського на прийняття священства та духовно готував до цього. Від нього отримав у подарунок Біблію з дарчим записом: «Дорогому у Христі братові, моєму найбільшому співпрацівникові на ниві Христовій пану Анатолію Дублянському на молитовний спомин. Протоієрей Олександр Семенович. Санаторій м. Амберг. 8 XII. 1949 р. Б.» [431, с. 197].

Підтвердженням активної участі в церковно-релігійному житті діаспори А. Дублянського, зокрема в таборі м. Амберг, слугує документ, виданий Церковним управлінням УАПЦ 8 вересня 1948 р., який містить примітку: «на руки п. Дублянському». У ньому йдеться, що згідно з проханням українських вірян санаторію в Амберзі, резолюцією преосвященнішого єпископа Володимира (Малецького) прот. О. Семенович «затверджений на становищі душпастиря православних українців м. Амберга та його околиць, на якому о. Семенович перебував від 6 жовтня 1947 р.»

[459]. Фактично це був указ про призначення на парафію, тому надання такого важливого документа А. Дублянському як довірній особі, яка представляла інтереси вірян, на наш погляд, свідчить про його авторитет серед громади та управлінських структур УАПЦ.

Вдається встановити, що за три роки перебування в санаторії не було жодної сфери не тільки церковного, але й світського життя, у якій А. Дублянський не брав би участі. Він всюди зарекомендував себе невтомним працівником на користь УАПЦ. Крім обов'язків дяка, завідував бібліотекою, яка знаходилася в санаторії, був активним членом Українського комітету [154], писав статті до газет. Уже згаданий прот. О. Семенович характеризував А. Дублянського як людину глибоко релігійну, культурну, привітну, якій симпатизувало оточення. «Пан магістр А. Дублянський – це людина найкращих товариських прикмет, гарячий та непохитний український патріот і діяч. У своїй невтомній праці завжди старається поборювати всякі труднощі й перешкоди, що стоять на дорозі для здійснення наших мрій, що освячені благородною кров'ю і мучеництвом» [151]. Він також зазначає, що перебування А. Дублянського в санаторії назавжди залишиться світлою сторінкою в житті і спогадах «братів-скитальців» [151].

Окрім лікування в санаторії, А. Дублянський також перебував у «перевишкільному осередку Люттензее біля Міттенвальда в Альпах», де брав участь у курсах секретарів [159]. За свою «щиру віддану працю на хвалу Божу й користь УАПЦ на далекій чужині, на тяжкій еміграції» він був нагороджений похвальним листом єпископа УАПЦ Володимира Малецького [155], а ще пізніше – благословенною грамотою [122].

У липні 1951 р., повернувшись до Люттензе, А. Дублянський познайомився зі своєю майбутньою дружиною Євгенією Більо. Вона народилася 31 січня 1910 р. в містечку Нижанковичі на Галичині, у купецькій родині Петра й Анни Більо. Її родина переїхала до міста Добромиля, де вона здобула освіту. До Німеччини виїхала разом із родиною своєї сестри, яка

пізніше переселилася в Канаду, а Євгенія через хворобу легенів залишилася в Німеччині.

Починаючи з 1946 р. чимало українців виїждять із Німеччини. Причиною цієї еміграції були табірні злидні, економічна розруха повоєнних років, безробіття та ін. Це змусило українців шукати кращої долі в інших країнах. Розпочалася хвиля переселення спочатку до Англії, Бельгії та Франції, а ще пізніше – за океан: у США, Канаду, Австралію, Аргентину, Бразилію та інші країни. З Німеччини виїхала також частина духовенства.

Цінними є спогади А. Дублянського, які дають можливість реконструювати становище української діаспори в Німеччині того часу. Він зазначає, що кульмінаційного пункту еміграція українців з Німеччини досягає в 1949–1951 рр. Анатолій Захарович розповідає, що з єпископату УАПЦ до США виїхали владика Геннадій та Володимир, до Канади – Платон, до Австралії – Сильвестр. Залишив Німеччину також владика Полікарп, який у квітні 1950 р. виїхав до Франції, а владика Михаїл – до Бельгії. А. Дублянський свідчить, що з переїздом владика Полікарпа до Франції на певний час туди перенеслося центральне управління УАПЦ. У Німеччині залишився лише владика Никанор, який у 1951 р. проходив комісію на виїзд до Австралії, однак через виявлену хворобу серця, не зміг виїхати [465].

А. Дублянський наводить також статистику українських парафій та священників УАПЦ. Як уже зазначалося, він стверджує, що станом на літо 1947 р. в Німеччині нараховувалося понад 60 православних парафій. Згодом, після посилення еміграції та ліквідації, об'єднання деяких таборів переміщених осіб кількість парафій дещо зменшилася. Уже станом на кінець 1948 р. він згадує про існування 51 парафії, 103 священників і 18 дияконів. Незважаючи на еміграцію, А. Дублянський підкреслює що церковне життя УАПЦ в Німеччині хоч і «перестало бути сильним ключем, але не завмерло» [465], оскільки в 1951 р. там було 44 парафії та 27 священників.

Незважаючи на зазначені вище фактори, А. Дублянський також стверджує, що 1946–1949 рр. були часом найбільшої діяльності УАПЦ в Німеччині. Окрім звичайного парафіяльного життя, влаштування храмів, урочистих богослужінь, він акцентує увагу на значній видавничій діяльності. У цей час виходили періодичні органи, з'являлася богослужбова література, було видано два катехізиси та коротку історію православної церкви, ряд церковних календарів та ін., у 1948 р. – два томи богословського журналу-збірника «Богословський вісник».

Відомо, що з благословення Священного синоду єпископів УАПЦ від 24 серпня 1946 р. в Мюнхені було засновано Богословсько-педагогічну академію (з 1948 р. – Богословська академія УАПЦ) як традиційну вищу духовну школу українського народу для виховання високоосвічених душпастирів і проповідників Слова Божого, а також виховання висококваліфікованих педагогів для українських шкіл в еміграції [114, с. 3]. Вона відіграла важливу роль у житті української діаспори Німеччини. Рішенням Синоду було затверджено її керівний склад: ректором призначено проф. П. Коваліва, тимчасово виконуючим обов'язки декана богословського факультету – професора Я. Моралевича (згідно зі статутом цю посаду мала займати духовна особа), деканом педагогічного факультету – професора В. Петрова; урядуючим куратором Академії був архієпископ Михаїл, почесним куратором – митрополит Полікарп [321, с. 12].

А. Дублянський відзначав, що Богословська академія УАПЦ в Мюнхені, за порівняно короткий час свого існування, в 1946–1950 рр. стала центром української православної богословської науки й видала ряд цінних підручників з різних дисциплін. Він згадує, що в 1949/1950 навчальному академічному році відбувся перший випуск студентів. При академії існувало Товариство студентів-богословів, яке видавало свій орган «Богослов», а сама академія видала шість номерів свого органу «Бюлетень Богословської Академії УАПЦ». Після значної еміграції у 1950 р. Німеччину також

залишила велика кількість професорів академії, тому поступово її діяльність призупиняється [465].

25–26 серпня 1947 р. в Ашаффенбурзі з ініціативи групи «прихильників київських канонів 1921 р.» відбувся так званий «перший церковний з'їзд УАПЦ», у роботі якого взяло участь 67 осіб. На ньому від УАПЦ відділилася частина вірян, створивши соборноправницький рух («УАПЦ, оформлена в 1921 р.»), який очолив архієпископ Григорій Огійчук. Українська спільнота засудила розкол в УАПЦ і визнала його як шкідливе явище. Собор єпископів УАПЦ в Ашаффенбурзі від 23 жовтня 1947 р. теж ухвалив вважати згаданий з'їзд «незаконним зборищем» і звільнити всіх його учасників від займаних у структурі УАПЦ посад. Ці дії негативно впливали на стан церкви в діаспорі [459].

Перебуваючи в еміграції, А. Дублянському вдалося встановити листування з владикою Никанором, а згодом з іншими єпископами та духовенством УАПЦ. Аналізуючи перші листи А. Дублянського до митрополита Никанора, бачимо, що багато уваги приділялося питанню зазначеного вище розколу, розглядалися шляхи його вирішення та подолання розділення в УАПЦ. Пізніше А. Дублянський, будучи у священничому сані, навіть увійшов до ініціативної комісії в справі об'єднання православних українців у Німеччині [361, с. 11; 459]. Крім цього, він у листах порушує низку інших актуальних питань діяльності УАПЦ в діаспорі, зокрема: роботи Богословського інституту, функціонування друкованого органу, проведення дяківських курсів і забезпечення ними парафій та ін. Ці питання свідчать про конструктивну позицію А. Дублянського щодо розвитку УАПЦ в еміграції.

Зважаючи на таку активність у церковному житті, владика Никанор у листах до А. Дублянського, подаючи детальний опис тодішньої УАПЦ та розповідаючи про її «загрозливий стан», пропонував йому стати єпископом. У листі знаходимо: «Я неодноразово писав нашому предстоятелю владиці Митрополиту Полікарпу про Вашу особу, яка цілком була б підходящою до високої цілі зміцнення кермування Нашої Рідної Церкви. Владика

митрополит цілком зі мною погодився і офіційно доручив мені запропонувати Вам віддати себе на служіння Богові й Україні в ролі Єпископа Нашої Церкви... Отже, дорогий Анатоль Захарович, підкріпіть свою волю палкою молитвою і висловіть мені свою офіційну згоду, після чого я стану з владикою митрополитом обмірковувати, як слово в чин перевести... Я вірю, що і Ви у своїм серці відшукаєте настрій мужності і свідомості святого Обов'язку» [134].

В іншому листі до владики Никанора дізнаємося, що А. Дублянський підтверджував своє бажання стати священником: «Я вправді твердо рішив решту свого життя віддати на служіння Богові як духовна особа, бо думаю, що тоді зміг би більше принести користі для нашої бездоленої Церкви, ніж світська особа. Цей свій замір я думав перевести в життя, найперше одружившись, а далі через підготовлення себе вивченням головних духовних дисциплін, а також через знайдення собі перед висвятою якоїсь праці, яка дала б можливість мені набути необхідні для священника речі: підрясник, ризи і т.д.» [459]. Таким чином, він ділився своїми планами, описував важкий матеріальний стан, нарікав на безробіття, недоїдання, хвороби, а також висловлював бажання організувати видання церковного журналу та редагувати його.

11 жовтня 1951 р. А. Дублянський одружився з Є. Більо [163; 341, с. 3] (див. додаток Е), про що повідомив архієпископа Никанора. Владика Никанор розчарувався, що Українська церква в особі А. Дублянського втратила архіпастиря, однак мав бажання рукоположити його у священничий сан, що, на його думку, мало статись якнайшвидше. Архієпископ Никанор також закликав до церковного оформлення шлюбу. Зважаючи на такий стан справи, 3 грудня 1951 р. А. Дублянський написав на ім'я архієпископа Никанора прохання про дозвіл на вінчання з Є. Більо «у винятковому порядку під час посту» [157], на яке отримав схвальну резолюцію: «Дозволяю. Арх. Никанор». Незважаючи на те, що Є. Більо була греко-католицького віросповідання, 7 грудня 1951 р. в Покровській церкві в

Мюнхені при переселенському таборі Функ-Касерне у православному храмі прот. О. Семенович звершив над подружжям таїнство вінчання. Як згадував А. Дублянський, тоді «в якості співака» був сам владика Никанор [203, арк. 18].

Згодом, після належної підготовки, 8 грудня 1951 р. А. Дублянський прийняв священничий сан: митрополит Никанор у церкві переселенського табору Функ-Касерне в Мюнхені висвятив його на диякона, а 9 грудня – на священника [167; 169]. Таким чином, на наш погляд, рішення стати душпастирем А. Дублянський прийняв у результаті тривалого спілкування з прот. О. Семеновичем, листування з владикою Никанором, та особистого бажання потрудитися на благо Церкви Христової, укріплення УАПЦ в діаспорі, а також внаслідок інших факторів.

Важливим є питання духовної освіти А. Дублянського. Як відомо, після закінчення гімназії він продовжив навчання у закладах вищої освіти вивчаючи історію. Можна припускати, що завершив дяківські курси. Однак не вдається віднайти будь-які офіційні документи, які б це підтверджували. На наш погляд, духовну освіту А. Дублянський здобув завдяки самостійному вивченню низки богословсько-літургічних дисциплін. Варто відзначити, що він мав добрі оцінки з релігії (Закону Божого) в гімназії, зростав у християнській родині, виконував обов'язки дяка при прот. О. Семеновичу, який акцентував на «прегарному ознайомленні» з порядком богослужінь та допомагав у підготовці до прийняття сану [151].

Першу свою літургію о. Анатолій відслужив 13 грудня 1951 р. [428, с. 262], потім «...дістав призначення на парафію в Ляндсгуті» [129; 203, арк. 26]. Зважаючи на те, що за нею був закріплений священник, о. Анатолій згодом перебрався до місцевості Дешінг біля Інгольштадта, де проходив службову практику. Наприкінці 1952 р. він знову повернувся до Ляндсгута у статусі настоятеля місцевої парафії на честь Святого Михаїла (див. додатки И, К). Крім цього, він також обслуговував парафії в Регенсбурзі [110, с. 8], Амберзі та осередку Пассаув [218, с. 9]. У 1962 р. був призначений

настоятелем місцевої громади в Інгольштадті [342, с. 5], а у травні 1970 р. – парафії Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Новому Ульмі, на якій трудився до кінця своїх днів (див. додатки Ж, Л). Отець Анатолій Дублянський після священничої хіротонії на кожній із призначених парафій розгорнув активну душпастирську працю, звершуючи богослужіння та плекаючи серед своїх парафіян українську національну свідомість і православну віру.

Церква в еміграції не могла обійтися без своїх засобів масової інформації. Маючи редакторський досвід, о. А. Дублянський з перших днів свого священства розпочав заходи щодо заснування друкованого органу УАПЦ, який мав виконувати функції сполучної ланки між ієрархією, духовенством та вірянами. З благословення та підтримки митрополита Никанора в кінці вересня 1952 р. вийшло перше число українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква» [230, с. 2] (див. додаток М). Стараннями о. А. Дублянського часопис виходив спочатку як двомісячник, а в 1958–1988 рр. як кварталник. Офіційним видавцем було Вище церковне управління УАПЦ.

Зазначимо, що у післявоєнний час в деяких осередках, де перебували єпископи УАПЦ, були засновані друковані органи церковних управлінь, такі як «Церковний вісник» (Мюнхен), «Христова громада» (Майнц-Кастель) та інші [73]. У 1948 р. вперше вийшло друком два числа журналу «Богословський вісник» книжкового формату. Перше число друкувалося в Аугсбурзі, мало 96 сторінок і редагував його Неофіт Кибалюк. Друге число вийшло в Новому Ульмі, мало 178 сторінок і редагував його після смерті Н. Кибалюка архієпископ Никанор. «Богословський вісник» був друкованим органом УАПЦ і мав виходити як місячник, але внаслідок грошової реформи в Німеччині, еміграції більшості православних українців та через брак матеріальних засобів на видання, припинив існування.

А. Дублянський стверджує, що з 1948 до 1952 рр. в Німеччині не виходив жоден український православний друкований орган. Причиною

цьому було те, що значна частина українців покидала Німеччину і переселялася за океан або ж інші країни Європи.

Згадуючи історію заснування журналу «Рідна Церква», А. Дублянський розповідав, що думка про необхідність його видання існувала в нього ще перед висвятою [434, с. 356]. Ідеєю і баченням розвитку друкованого органу УАПЦ він ділився зі своїми знайомими та приятелями. А. Дублянський був переконаний в необхідності існування друкованого органу УАПЦ в діаспорі, тому розпочав збір коштів на його видання в 1951 р. Щодо найменування часопису, о. Анатолій згадував: «Назва журналу, під якою він почав виходити, постала так: 4 червня 1951 року я з двома своїми знайомими відвідав у Карлсруе Високопреосвященнішого архієпископа Никанора. Це була моя перша особиста зустріч з Владикою, якого я знав дотепер тільки з оповідань мого батька, з преси й якийсь час перед тим з листування з ним. В щирій розмові, яка відбулась у скромній кімнатці Владики, що знаходилася в домі, порушив я необхідність існування нашого церковного органу. Владика запитав: «А як же мав би називатися цей орган?». Я називав йому кілька назв, що однією з них можна було б її назвати. Пригадую собі як на це сказав Владика: «А чому не «Рідна Церква»?». На це я відповів, що так в середині двадцятих років називався церковний журнал, що його видавав А. Річинський на Волині. Це бажання владики Никанора я взяв під увагу, коли вже конкретно стала справа видання журналу» [270, с. 3].

У другій половині 1951 року і в 1952-му році в справі видання журналу отець Анатолій вів кореспонденцію з професорами Б. Лисянським і П. Зайцевим, які, як відомо, також мали намір видавати в Німеччині церковний журнал. Душпастир вважав, що два журнали не повинні виходити, бо, на його думку, «це була б непотрібна конкуренція при невеликій кількості читачів і слабкій матеріальній базі» [345, с. 2]. Крім цього, була невелика кількість авторів, які б могли подавати матеріали до журналу церковного жанру. Отець Анатолій не погоджувався також з їхньою думкою щодо видання товстого журналу, оскільки на це потрібно було затратити значні

кошти. Як наслідок, видання було б дорожчим, а передплатників, на думку о. А. Дублянського, було б менше. Він був прихильником видання популярного церковного журналу, придбати який мали б можливість усі бажаючі. Тому й ціна його повинна була б бути доступна для всіх, що в результаті б давало більше шансів для існування. Крім цього, не було узгодженості щодо назви видання: проф. П. Зайцев хотів «Дзвони Святої Софії», а до назви, запропонованої отцем Анатолієм, ставився критично. Тому, не дійшовши згоди, кожен розпочав роботу над своїм журналом. Задум Б. Лисянського та П. Зайцева таки не здійснився через брак матеріальних засобів, тому пізніше вони радо підтримали випуск журналу, який розпочав о. Анатолій.

Важливими у справі його видання були перемовини з митрополитом Никанором, який на початковому етапі не поділяв ідеї видання журналу «Рідна Церква». Однак згодом, отримавши черговий номер, він змінив «гнів на милість». Секретар церковного управління в Німеччині прот. Федір Луговенко писав до отця Анатолія: «Його Високопреосвященство Владика Никанор сьогодні написав до мене: «Вчора вечером одержав чергове ч. «Р. Ц.». Гарне дитьо вийшло... Трохи богословське, трохи наукове, трохи інформативне. Злоби й жовчі нема. Все в порядку...» [133]. Пізніше в розвиток «Рідної Церкви» митрополит Никанор вклав багато зусиль: до кінця своїх днів він був порадником редактора, морально й матеріально підтримував журнал. Про це свідчить його листування з о. А. Дублянським, де майже в кожному листі йде обговорення різних матеріалів [459–460].

Важливою подією, що посприяла виданню журналу, був з'їзд єпархіального духовенства в Баварії 1 травня 1952 р. у Мюнхені в церкві Святої Покрови [278, с. 2]. Присутнє духовенство та миряни радо підтримали ініціативу о. Анатолія щодо журналу УАПЦ і «склали свої пожертви на його видання» [270, с. 3].

Справа редагування часопису в емігрантських умовах була складною. Головний редактор о. А. Дублянський сам шукав та заохочував авторів,

редагував та писав власні статті, а також забезпечував появу журналу відповідною друкарнею [373, с. 3–4]. Серед дописувачів зустрічаємо імена відомих українських істориків і культурних діячів: професорів Н. Полонську-Василенко, І. Власовського, Р. Панченко, Ю. Перхорович, З. Соколока, Ю. Бойка-Блохина й ряду інших. Активними дописувачами були представники духовенства: протопресвітер П. Дубицький, прот. Ф. Луговенко, прот. А. Остапчук, прот. Д. Бурко, прот. Б. Хайневський, прот. І. Стус та інші священнослужителі.

Зокрема, прот. А. Дублянський відзначає, що з 1954 р. співробітником «Рідної Церкви» була Н. Полонська-Василенко, яка активно співпрацювала з журналом до своєї смерті у 1973 р. Вона розмістила біля двох десятків своїх фахових статей і рецензій і була однією з тих українських вчених на еміграції, хто постійно надсилав матеріали до журналу [281, с. 18–19].

Отець Анатолій тісно співпрацював та спілкувався із І. Власовським. Їхнє знайомство відбулося у 1937–1938 рр. після того як А. Дублянський надіслав кілька статей до газети «Церква і нарід» – органу Волинської духовної консисторії в Кременці. Ще в часи німецької окупації на рідних землях вони розпочали товаришувати і неодноразово зустрічалися у митрополита Полікарпа. Їхнє спілкування та співпраця продовжилися в еміграції [170; 271, с. 98].

А. Дублянський згадував, що перший лист від нього на еміграції отримав 18 березня 1951 р. І. Власовський висловлював вдячність за надіслане для журналу «Церква і нарід», що виходив тоді в Грімсбі (Канада), інтерв'ю А. Дублянського з митрополитом Латвійської православної церкви Августином Петерсоном, який перебував у санаторії в Гавтінгу. Згадав про своє знайомство з його попередником – архієпископом Іоаном Поммером та про цікаві матеріали з питаннями, що їх порушував у згаданому інтерв'ю митрополит Августин, які залишилися в архіві митрополита Миколая Ярушевича в Луцьку, однак в часі Другої світової війни пропали. У листі І. Власовський, порушуючи актуальні церковні питання, висловлював цінну

богословську думку, що Церква – це «самовартісна й вічна цінність, яка стоїть вище і держави, і нації, відродженню яких вона сприяє, але ними не повинна бути поневолена і проковтнута» [271, с. 98]. А. Дублянський відзначає, що в листах І. Власовського дуже часто порушувалися гострі актуальні питання.

В іншому листі І. Власовського до А. Дублянського від 22 лютого 1953 р. знаходимо: «Думаю, що й «Рідна Церква», аби тільки мали необхідні засоби на друк цього пожиточного органу, Вашою жертвенною працею вдержиться, буде виходити. З цією назвою видавали, а краще сказати почали видавати, бо вийшло, здається, тільки числа два-три, ми з А. Річинським церковно-громадський часопис після Луцького церковного з'їзду 1927 року. Ваша «Рідна Церква» робить симпатичне вражіння своїм примиряючим напрямком посеред тієї сварні, взаємних наклепів, якими досить вже скомпрометували українське православ'я нашого часу деякі з так званих церковних органів, особливо в Америці... Було б дуже бажаним, щоб «Рідна Церква» втрималася і на цій шляхетно-християнській позиції щодо внутрішнього українського церковно-православного життя і була органом християнської думки й почуттям свідомості страшної антихристиянської доби, яку переживаємо...» [271, с. 99].

Початок листування між І. Власовським та А. Дублянським припав на 1953 р. і було активним до 1954 р., згодом тривало протягом 1958–1959, 1963–1964, 1967–1969 рр. У роках 1955–1957, 1959–1962, 1965–1964 прослідковується певна перерва.

Прот. А. Дублянський зазначає, що багато матеріалів у листах стосувалися біографії та умов життя професора [170].

У своїх листах о. Анатолій звертався до І. Власовського з проханням про написання статей до «Рідної Церкви». Як відомо, у 1954–1958 рр. проф. І. Власовський написав історію УПЦ, праця над якою вимагала багато часу, тому він не міг нічого надсилати. Про це він повідомляв у листі від 14 травня 1954 р.: «Я тепер дуже зайнятий, бо УПЦ в ЗДА замовила мені

«Історію Української Православної Церкви», увільнивши мене від праці в ресторані і взявши мене на утримання... Хоч багато в мене є й написаного, але тепер я друкую все на машинці і написане давно виправляю, змінюю» [271, с. 100]. Крім роботи над історією УПЦ, І. Власовський співпрацював у радіо «Голос Канади», куди майже щотижня давав релігійні статті, за що одержував певну винагороду. Деякі з цих матеріалів він надсилав для «Рідної Церкви» в 1958 і 1959 рр., які були надруковані там у 1959 р. Згодом, з кінця 1963 року він систематично надсилав свої матеріали, які друкувалися майже в кожному номері «Рідної Церкви» за 1964–1966 рр. Матеріали його авторства, які зустрічалися на сторінках «Рідної Церкви» у 1970–1971 рр., як свідчить прот. А. Дублянський, були передруками з його збірки «Живе Слово», адже так просив роботи І. Власовський ще за свого життя.

З нагоди привітання прот. А. Дублянського з 75-літтям І. Власовського, у листі від 29 серпня 1958 р. знаходимо: «Приношу Вам сердечну подяку за пам'ять про моє свято, якого удостоїв мене Милосердний Господь. Коли я сидів за німецької окупації в Рівненській в'язниці в одній камері із замученим о. Миколаєм Малюжинським, то щиро молився по ночах, щоб Господь удостоїв мене дожити до 60 літ до дня Успіння Божої Матері; не знаю, чому мені здавалося тоді це так бажаним дожити до круглої цифри. І коли дожив до цього дня, то постало внутрішнє переконання, що й тюрму цю переживу, дякував Богові, що дав мені 60-ліття. А тепер ось пройшло від того часу смертельної небезпеки вже 15 років, в часі яких дав Господь немало написати та й, крім пера, послужити Церкві Божій в нашому еміграційному житті. На все Господня воля!» [170; 271, с. 100].

Майже у кожному листі І. Власовський згадував про свою працю над «Історією Української православної церкви». Так і в згаданому вище писав: «IV том Історії (зараз пишу про церковне життя УАПЦ після собору 1921 р. в Україні) дає клопоту багато, щоб написати правду і в той же час не викликати пристрастей, яких і без того досить в українському еміграційному житті» [170; 271, с. 100]. У листі від 6 вересня 1964 р. пише: «Був би вдячний

Господеві, коли б зміг я написати далі історію нашого церковного життя в добі таборів в Європі, до якої тепер перейшов». І Бог допоміг йому закінчити її в 1965 р. [170; 271, с. 100].

Прот. А. Дублянський стверджує, що І. Власовський у листі від 29 лютого 1968 р. згадує про порушену в одній зі статей в «Українському православному слові» ідею українського православного патріархату: пише, «що піднесення цієї справи зараз зовсім неактуальне». Відомо, що після смерті дружини йому було важко взятися за якусь роботу. Згодом, «коли гострота переживань почала слабнути, я почув в собі бажання чимсь зайнятися систематично, і згадав я, що колись владика Іларіон, як дістав кафедру в Канаді, запропонував мені написати курс з «православного богослів'я». А читав я в Колегії св. Андрія Догматичне, Моральне й Основне, та Апологетику. Я погодився написати курс Морального богослів'я, який мені вдався найкраще. І почав його писати. Але років через два постала думка з проводу УПЦ в США (правда, подана мною ж) видати Історію УПЦ. Зв'язок з Вінніпегом у справі церковного видавництва майже нічого не давав мені для полегшення матеріального існування. А зв'язок з УПЦ в США звільнив мене від праці в ресторані... І тому я став писати історію, і писав 12 років. А тепер знайшов початок курсу Морального Богословія і від червня 1968 р. віддався цій праці» [271, с. 101].

Останній лист І. Власовського до прот. А. Дублянського датований 24 березня 1969 р. Там він писав: «Прийміть і Ви моє глибоке й щиросердечне співчуття в утраті Вами Батька духовного Вашого впродовж років, Владика Митрополита Ніканора, з яким співпрацювали у виданні цінного органу Церкви Вашої «Рідна Церква» та про життя і діяльність якого докладно розповіли в праці «Тернистим шляхом». У цьому ж листі проф. І. Власовський стверджує, що «з ієрархів формації 1942 р. ні з ким покійний Владика Ніканор не був так дружний, як з владикою Мстиславом ще з Києва» [271, с. 101].

Уночі на 10 жовтня 1969 р. І. Власовський помер в одній із лікарень міста Торонто. Прот. А. Дублянський в некролозі, опублікованому в «Рідній Церкві», відзначив: «З упокоєнням бл. пам. Івана Федоровича Власовського відійшла від нас визначна постать нашого національно-церковного життя, що положила великі заслуги для Української Православної Церкви, для якої працював покійний жертвенно впродовж багатьох років. Покійний користувався в церковних і богословських питаннях великим авторитетом, до думки якого прислухалися всі, кому залежало на добрі нашої Церкви. В особистому житті він був людиною великих християнсько-моральних чеснот» [282, с. 11–13].

Редактор журналу отець Анатолій згадував, що видання розпочиналося з невеликої суми грошей, яких ледве вистачило для оплати першого номера. Однак з вірою в Боже благословення і Божу допомогу колектив журналу йшов уперед [231, с. 15]. Більшість української діаспори з радістю зустріла часопис і в міру своїх можливостей допомагала як морально, так і матеріально. Це було великою підтримкою для редакторського колективу й дозволяло видавати журнал без перерви [232, с. 10; 233, с. 10]. Згодом з'явилися й передплатники. Розуміючи те, що ціна його невелика, а кошти для видання потрібні значні, передплатники неодноразово робили пожертви у фонд «Рідної Церкви».

Журнал вийшов у світ із передовицею «Господи, благослови й допоможи!» [180, с. 1]. І дійсно, під вправною рукою редактора прот. А. Дублянського «Рідна Церква» виходила протягом 36 років. Загалом було надруковано 156 номерів. Редактор уміло надавав йому церковно-релігійного характеру, усвідомлював його важливість у слові правди про Українську церкву, необхідність збереження Христової Церкви українського народу [99, с. 3; 178, с. 5; 348, с. 1]. У журналі розміщувалися статті з історії України, українського православ'я, богослів'я та літургії; були представлені матеріали єпархіальних з'їздів та церковних соборів. У рубриці «Хроніка українського православного життя в світі» та «Життя з парафій»

відображалася діяльність ієрархів та громад УАПЦ. У рубриці «Посмертні згадки» розміщувалася інформація про смерть і некрологи активних учасників церковно-релігійного та громадського життя в еміграції. У більшості номерів журналу була рубрика «Бібліографія», у якій розміщувалася інформація про нові книжкові видання, а також рецензії на деякі з книг [8; 16; 19; 44; 46; 50; 53; 216; 291; 349; 375].

Редактор журналу прот. А. Дублянський залишив чимало й своїх статей на сторінках «Рідної Церкви» [14; 17; 18; 21–27; 29; 31; 33; 34; 38; 40–42; 52; 55–56; 58–60; 62–64; 118; 215; 272–277; 279; 280; 284; 286–290; 292–294; 297; 298–305; 307]. Заслуговує на увагу стаття про маляра Іова Кондзелевича [274], яка показує зацікавлення отця Анатолія пензлем та палітрою. Прослідковуючи історичну тяглість української ієрархії, отець Анатолій пише статтю про митрополита Арсенія Мацієвича з приводу 200-ліття його мученицької смерті [276]. До 900-ліття з дня упокоєння преподобного Антонія Печерського надруковано статтю про основоположника Києво-Печерської Лаври [288]. У 300-ліття чудесного врятування Почаївського монастиря від турецького грабінництва отець Анатолій присвятив статтю про Почаївську святиню [24]. Цікавою є стаття про отця і вчителя Церкви святого Василя Великого, присвячена 1600-літтю з дня упокоєння [292], а також стаття про Острозьку Академію, яка «відіграла колосальну роль в житті нашого народу та нашої Церкви, бо згуртувала кращі наукові сили, що повели вперед рідну Церкву, літературу й рідну культуру» [21, с. 6–8]. Окремою статтею автор відзначив композитора отця Кирила Стеценка, релігійно-церковні композиції якого виконуються церковними хорами в православних храмах [65]. Цікаво описано у 1986 р. історію підкорення УПЦ (Київської митрополії) Московською Патріархією, як похід російської церковної й політичної влади з метою позбавити український народ його національної церкви, виключно з політичних міркувань [414].

Крім цього, отець Анатолій описував собори єпископів, єпархіальні собори, релігійні з'їзди мирян УАПЦ на чужині та інше [9–12; 20; 23; 28–30; 37; 39; 43; 45; 227; 228; 237; 285; 308; 309].

Протопресвітер Іван Манько, характеризуючи «Рідну Церкву», зазначав: «В таких тяжких умовах, як видається наш цінний журнал «Рідна Церква», треба сердечно й щиро вітати редактора о. Анатолія Дублянського і його співробітників, які вкладають стільки енергії й розуміння, щоб журнал відповідав своїй назві «Рідна Церква» [230, с. 3].

Таким чином, отець А. Дублянський уже на початковому етапі церковної діяльності проявив себе як ревний виконавець покладених на нього обов'язків не лише як священника. Редакторський досвід став у пригоді для заснування друкованого видання УАПЦ, яке відіграло велику роль у діяльності церкви в еміграції. Цільовим призначенням цього журналу було поширення ідей православ'я та інформування про УАПЦ. Читацьку аудиторію становили не лише українці в Німеччині, але й у всій діаспорі. Високий ступінь інформативності журналу робить його цінним джерелом для дослідження діяльності УАПЦ в еміграції та певних церковних діячів. Клопітка й водночас успішна праця редагування часопису під керівництвом о. А. Дублянського тривала аж до 1988 р., коли через поважний вік та погіршення здоров'я, особливо зору, редагування довелося завершити. У 1988 р. церковно-релігійний журнал «Рідна Церква» сповістив про припинення свого існування: «Вже сповнилося 36 років як виходить наш журнал «Рідна Церква». Від часу заснування його у вересні 1952 р. зайшло багато змін. Упокоїлося багато його співпрацівників, читачів, передплатників і щедрих жертводавців. Наклад його поважно зменшився, а кошти видання журналу значно збільшилися. Проте завдяки щедрим жертводавцям на пресовий фонд журналу, ми могли видавати його без перерви. На жаль, на перешкоді до дальшого видання його стало те, що я, осягнувши високого віку, через обтяження різними моїми обов'язками не в стані далі провадити сам один редакційну працю. У зв'язку з цим, як основоположник і редактор

цього журналу, на превеликий жаль, змушений повідомити, що з цим числом видання «Рідної церкви» припиняється» [234, с. 4]. Крім редагування журналу о. А. Дублянський паралельно трудився над виданням щорічного кишенькового календаря. Його можна було придбати на парафіях УАПЦ в Німеччині, Англії, Франції, Бельгії та інших держав. На відміну від «Рідної Церкви», видання календарів прот. А. Дублянський здійснював аж до 1994 р., коли через погіршення зору довелося призупинити їх укладання [391, с. 342].

Варто відзначити, що за активну працю на користь УАПЦ о. Анатолій був удостоєний таких церковних нагород: у квітні 1955 р. – скуфії [143]; 6 травня 1956 р. – сану протоієрея [144]; 4 червня 1961 р. – палиці [145]; 10 серпня 1962 р. – хреста з прикрасами [146]; 1 липня 1973 р. – сану протопресвітера [147].

22 жовтня 1953 р. у своїй резиденції Ольней-су-Буа біля Парижа на 79 році життя несподівано упокоївся митрополит Полікарп Сікорський. Отець Анатолій Дублянський відзначив, що постать митрополита Полікарпа була історичною і ввійшла в книгу буття Української церкви як ієрарха, що з волі Божої, ставши єпископом серед свого рідного українського народу в часі великих його надій і сподівань, був завжди вірний Божим заповітам та ідеям свого народу, очолив рух за відродження Української церкви і через висвяту інших єпископів-українців відродив її. «Положений на нього хрест ніс віддано й впевнено, а сподівання, які покладав на нього український народ, виконав з честю. Доба відродження нашої Церкви на рідних землях в 1941–1943 роках пов'язана з його ім'ям, яке вписане в історію Української Православної Церкви золотими літерами, а пам'ять про митрополита Полікарпа буде вічно жити в українському народі» [17, с. 3–4; 41, с. 6–9; 57, с. 6].

Після смерті митрополита Полікарпа, згідно з параграфом 5 статуту УАПЦ його наступником став митрополит Никанор Абрамович. 28 жовтня 1953 р. за постановою Надзвичайного Собору УАПЦ в Парижі він отримав титул «Митрополит УАПЦ на еміграції» [328, с. 2]. Отець А. Дублянський

зазначає, що після його призначення центр управління УАПЦ знову був перенесений до Німеччини. Крім цього, на Соборі схвалено нові адміністративні постанови щодо управління УАПЦ у різних територіальних частинах в Європі та застосування широкого автономного керування в Австралії й Південній Америці [465].

Журнал «Рідна Церква» став важливим джерелом для вивчення діяльності о. А. Дублянського, адже на його сторінках відображено багато подій з його участю. Їх можна класифікувати так: 1) богослужіння, молебні, панахиди; 2) участь у соборах УАПЦ та церковних з'їздах; 3) екуменічні зустрічі; 4) відзначення національних та інших свят; 5) конференції та інші наукові заходи.

Вважаємо за доцільне навести кілька подій, які розкриють запропоновану класифікацію.

9–12 лютого 1953 р. о. Анатолій, будучи представником православного духовенства, брав участь в екуменічних ділових засіданнях, організованих Екуменічною централею в Німеччині, у ході яких виголосив доповідь про історію та сучасний стан УАПЦ в Німеччині для представників різних конфесій. Стараннями душпастиря були налагоджені дружні відносини з представниками різних конфесій, співпраця з якими тривала протягом багатьох років [36, с. 13; 15; 35; 217].

Важливою подією в діяльності УАПЦ у Німеччині стало проведення Першого собору УАПЦ в еміграції 16–18 грудня 1956 р. На його засіданнях розглянуто та прийнято проект Статуту УАПЦ. Предсоборна комісія, яку очолив митрополит Никанор, здійснила підготовку до проведення цього Собору, розробила його програму та працювала над проектом Статуту [403–404]. До складу цієї комісії та секретаріату увійшов прот. А. Дублянський. Заслуговує на увагу доповідь прот. Д. Бурка «Проблеми УАПЦ на чужині», виголошена під час роботи Собору, у якій він окреслив найбільші проблеми церкви протягом 10 років існування в діаспорі, а саме: єдність церкви,

питання автокефалії, національність та соборний устрій церкви [100, с. 4–9]. Ця доповідь є важливою для дослідження діяльності УАПЦ в діаспорі.

Неодноразово отець Анатолій брав участь у різних конференціях. Так, 29 січня – 9 лютого 1957 р. тривала пастирська конференція УАПЦ, в ході роботи якої він виголосив доповідь «Поради душпастиря на еміграції» [356, с. 13]. 2–5 січня 1959 р. в місцевості Пуллях під Мюнхеном на запрошення УВУ на курсі українознавства душпастир виголосив доповідь про українське і російське Православ'я [236, с. 14], яка також була презентована на Пастирській конференції 13–21 квітня 1959 р. [357, с. 13–14]. З нагоди урочистого відзначення 250-ліття з дня смерті Івана Мазепи, 4 жовтня 1959 р. отець Анатолій по завершенні Богослужіння відправив панахиду за спокій душі славного гетьмана, перед якою виголосив проповідь, у якій наголосив, що українці, а зокрема УПЦ, шанують гетьмана І. Мазепу як великого українського патріота, славного державного мужа, глибоко релігійну людину, фундатора і мецената українських православних церков.

24 січня 1960 р. з нагоди Дня Соборності й Державності в храмі Святої Покрови у Мюнхені прот. Анатолій Дублянський відправив літургію та молебень, по завершенні яких виголосив доповідь, в якій акцентував на постійному прагненні українського народу до свободи, тому свято Державності повинно бути нашим найбільшим національним святом, яке мають відзначати всі українці, незалежно від їх політичних поглядів, віросповідання й місця походження.

6–7 вересня 1961 р. душпастир відвідав загальні збори Українського християнського об'єднання молоді, перед початком засідань яких відправив молебень та передав привітання усім присутнім від владики Никанора. Після цього виголосив доповідь на тему «Проблема єдності Христової Церкви з православного погляду», у якій висвітлив точки зору православних богословів на причини роз'єднання християн і можливість їхнього об'єднання в одній Христовій Церкві [235, с. 12].

18 травня 1975 р. в місті Ессені з нагоди З'їзду волинян, організованого товариством «Волинь» у Німеччині, о. Анатолій Дублянський звершив богослужіння та під час урочистостей виголосив доповідь «Дещо з минулого Волині», у якій згадав історію рідного краю та відзначив роль православної церкви в житті Волині [61, с. 15].

У зв'язку зі сторіччям підписання царем Олександром II Емського указу про заборону друкувати в Російській імперії будь-що українською мовою, в Бад-Емсі заходами Головної управи еміграції в Німеччині, а також наукових установ УВАН, НТШ і УВУ в червні 1976 р. відбулася конференція. У ній, крім представників українського наукового, політичного й громадського життя та численних гостей, брало участь духовенство. Прот. А. Дублянський у доповіді акцентував, що переслідування української мови Москвою розпочалося з УПЦ, якій було заборонено українську вимову богослужбового тексту, друк церковних книжок з українськими особливостями. На завершення він стверджував, що не зважаючи на ці заборони, українська мова стала богослужбовою в УАПЦ з 1918 року [416, с. 21].

Варто відзначити, що, окрім своїх пастирських та редакторських обов'язків, о. А. Дублянський був з 1959 р. секретарем Вищого церковного управління, а з 1973 р. – його головою [461]. Вище церковне управління – виконавчий орган УАПЦ, створений на сесії Вищої ради митрополії 18 грудня 1956 р., який обирався Собором у складі голови, трьох членів з духовенства, трьох членів з мирян. Головою Управління була духовна особа. Вище церковне управління діяло як постійний орган. Його обов'язки полягали у виконанні ухвал Собору й ради митрополії, Собору єпископів та розпоряджень митрополита, складанні річного проєкту бюджету, звіту перед Радою Митрополії про виконання бюджету та про володіння майном церкви. Члени Управління мали дбати про розвиток церковного життя, здійснювати нагляд за діяльністю центральних церковних установ, видавати офіційний

друкований орган «Рідна Церква», відати іншими справами, передбаченими статутом.

Обіймаючи посаду голови Вищого церковного управління, прот. Анатолій неодноразово брав участь і різних соборах, сесіях та з'їздах [10; 11; 12; 15; 39; 124; 217; 227; 228; 346], під час яких звітував про стан УАПЦ, працю Управління та друкований орган у діаспорі «Рідна Церква».

Характеризуючи стан УАПЦ в Німеччині станом на 1958 р., о. А. Дублянський розповідав про діяльність на території Німеччини двох деканатів: на Баварії в місті Мюнхені (декан – митрофорний протоієрей Палладій Дубицький) і на північному заході в Ессені (декан – священник Дмитро Васильчук). Також він подає список духовенства з територіями, які обслуговував священник. Ця інформація є цінною для дослідження УАПЦ в еміграції, вона розкриває відомості про парафії та її священнослужителів [426, с. 133; 464].

Важливим питанням для духовенства в еміграції було отримання духовної освіти [32; 101; 115]. Так, у 1971 р. прот. А. Дублянський увійшов до складу комісії з питань організації богословських курсів. Ця комісія розробляла плани лекцій та склад викладачів. Спочатку було проведено семінар, щоб слухачі могли брати активну участь в обговоренні поставлених питань. Богословський семінар розпочався 21 січня 1971 р. і тривав 15 днів. Кожного дня було 6 годин лекцій: дві до обіду й чотири після обіду. Заняття відбувались у приміщенні Українського вільного університету в Мюнхені. Отець Анатолій читав лекції з літургіки. Уже 19 липня – 4 серпня відбулися другі такі курси, адже слухачі виявили велике зацікавлення предметами, що викладалися, та отримали багато інформації на лекціях [368, с. 12–13; 462].

Крім статей церковно-історичного характеру, в журналі «Рідна Церква» прот. А. Дублянський підготував і видав у 1962 р. дві наукові праці: «Українські святі» [296] та «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора (Абрамовича)» [295] (див. додаток Н). Про ці праці знаходимо інформацію в «Рідній Церкві» [225, с. 15–16].

Книга «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича» – це монографія, написана з нагоди двадцятиліття його архіпастирського служіння (1942–1962). Видання обсягом 80 сторінок вийшло у світ в Лондоні накладом Генерального церковного управління УАПЦ у Великій Британії. Її автор дав вичерпну й справедливу картину духовного життя і відповідальної праці митрополита Никанора. Важлива ця книга тим, що автор користувався різними документами, які вдало засвідчують трудолюбиве життя владики, повне різних пригод та часом невдач, які не «зламали» архієрея, а навпаки – давали поштовх для подальшої діяльності: «Життєвий шлях від сина бідного дяка і вчителя села Мізова на Волині аж до митрополичого сану – це довгий і переважний шлях митрополита Никанора. Шлях, що ніколи не стелився квітами й життєвими вигодами, а постійною боротьбою не так за шматок хліба насущного, бо священник, єпископ і митрополит Никанор Абрамович мало, часом нічого, не бажав від життя, а постійно, з батьківською любов'ю піклувався про добро свого ближнього. Це зразок Доброго Євангельського Пастиря, що готов душу свою віддати за друзів своїх» [295, с. 15].

В архіві Українського історико-освітнього центру Нью-Джерсі (США) зберігається рукопис (машинопис) біографії митрополита Никанора. На початкових аркушах автором зазначено, що її написав прот. Анатолій Дублянський у 1961 р. в Ляндсгуті на основі розповідей митрополита, його записів у кишенькових календарях-нотатниках та інших матеріалів, поданих у примітках. Ініціатива написання біографії владики належала прот. С. Молчанівському з Лондона, яка виникла в результаті розмови з прот. А. Дублянським. Останній мав бажання написати біографію у зв'язку з 50-літтям священства митрополита Никанора, але, зважаючи на те, що цей ювілей вже пройшов, її написання приурочили до 20-ліття хіротонії на єпископа. Ця дата припадала на лютий 1962 р. Автор також зазначає, що біографія «докладно переглянута, виправлена та апробована до друку самими митрополитом Никанором» у серпні – на початку вересня 1961 р. [463].

Друга праця прот. А. Дублянського – «Українські святі» – також вийшла у 1962 р., тільки вже у Мюнхені з благословення владики Никанора та сприяння Богословсько-наукового інституту УАПЦ [393, с. 497]. До написання цієї книги прот. Анатолія спонукало те, що «для чужинців немало українських святих фігурують під назвою російських, а серед українців мало хто знає про них. Тимчасом знати, хто були українські святі, яке було їхнє життя й чим вони догодили Богові – це обов'язок кожного українця, обов'язок релігійний і національний. Святі української землі – це живий приклад для нас, як треба служити Богові й ближнім своїм. Крім того пізнання життя своїх українських святих дасть нам свідомість, що наш народ має багато святих і тим самим стоїть на рівні з іншими християнськими народами, а часто й перевищує багатьох з них» [296, с. 5–6].

Невелика за обсягом книга (100 сторінок) складається зі вступу, трьох розділів та описів життя її святих; у додатках подано дні святкувань пам'яті українських святих, українські і слов'янські імена, перелік головних джерел та літератури. В алфавітному порядку прот. Анатолій розглядає приблизно 170 життєписів українських Божих угодників. У книзі можна зустріти, що деякі святі цілком неопрацьовані, бо про них немає конкретних даних, але навіть вказівки біля їхнього імені («час і перебіг життя святого невідомі») засвідчують, що автор довго працював і шукав по різних на той час доступних джерелах інформацію. При всіх іменах святих автор подає додатки, коли Церква їх поминає. Крім цього, в книжці розміщено календарець днів святкування пам'яті українських святих за старим і новим стилями. Автор зазначає, що ця праця була написана в специфічних умовах еміграції і «має послужити побожному українському читачеві пізнати хоч у коротких словах загально хто були українські святі, а опісля довідатися про життя кожного з них окремо» [296, с. 5–6].

Таким чином, у роки війни розпочався тернистий шлях життя і діяльності А. Дублянського в емігрантських умовах. Сповнений релігійною свідомістю, що виросла з його любові до Церкви, він став активним

учасником православного життя, яке організувалося після закінчення війни в усіх табірних громадах українців-емігрантів у Німеччині. У 1951 р. архієпископ Никанор Абрамович рукоположив його в священничий сан. Виконуючи свої пастирські обов'язки на парафіях, він брав активну участь у діяльності УАПЦ, отримав кілька церковних нагород, а з 1973 р. обіймав посаду голови Вищого церковного управління. Найважливішою справою всього свого життя прот. А. Дублянський вважав заснування друкованого органу УАПЦ – журналу «Рідна Церква», який видавав упродовж тридцяти шести років. Цей журнал мав високий ступінь інформативності, став цінним джерелом для дослідження діяльності УАПЦ в еміграції. Крім редакторської роботи, душпастир підготував і видав у 1962 р. дві важливі наукові праці: «Українські святі» та «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора (Абрамовича)».

3.2. Архіпастирське служіння

Наступним етапом духовного служіння Церкві й українському народу прот. А. Дублянського став архіпастирський труд у сані єпископа (пізніше – архієпископа та митрополита) УАПЦ.

14 вересня 1978 року о. Анатолій овдовів. На 69 році життя померла його дружина Є. Дублянська. Це була велика втрата для отця, адже вона була для нього завжди доброю порадицею та підтримкою у всіх справах протягом їхнього спільного життя [354, с. 15] (див. додаток У). Про це свідчить його напис у журналі «Рідна Церква» – «Важким горем прибитий» [284, с. 15–16; 283, с. 15–16].

Після смерті дружини, ще деякий час він продовжував трудитися в сані священника, виконуючи пастирські, редакторські та адміністративні обов'язки.

Як відомо, 22 березня 1969 р. помер митрополит Никанор Абрамович, який був очільником церкви в діаспорі носив титул «Митрополит УАПЦ на еміграції». У зв'язку зі смертю першоієрарха, відповідно до статуту УАПЦ

від 30 березня 1969 р. відбулося засідання надзвичайної сесії Ради митрополії. На ньому згідно з постановою Собору УАПЦ 16–17 грудня 1956 р., що відбувся в Карлсруе, та бажанням митрополита Никанора, Рада митрополії звернулася до заступника митрополита архієпископа Мстислава Скрипника з проханням очолити УАПЦ в еміграції до часу проведення чергового Собору УАПЦ, на що він дав згоду. 12–24 вересня 1969 р. в Оттобруні біля Мюнхена відбувся Надзвичайний Собор УАПЦ, на якому одноголосно було обрано архієпископа Мстислава Скрипника митрополитом УАПЦ в еміграції [347, с. 43–44].

У листі митрополита Мстислава від 24 вересня 1979 р. знаходимо інформацію про те, що він переконував прот. А. Дублянського погодитися на обрання його єпископом УАПЦ: «Рік не докучав Вам цією справою, яка не дає мені спокою. Не хотів додавати до Вашої трагедії ще одну журбу і неспокій... Чи готові Ви дати згоду на чернечий постриг?.. Як знаєте, нам не достає не тільки священничих кадрів. Значно гірше стоїть справа з єпископатом, а до того не лише в Європі, але і в США... Я був би безмежно щасливим почути від Вас згоду на чернечий постриг...» [141]. Усвідомлення складного стану УАПЦ в діаспорі через брак єпископських кадрів (зокрема, смерть керуючого Західноєвропейською єпархією владика Ореста Іванюка), прагнення підтримувати та утверджувати церкву в еміграції зумовили дати позитивну відповідь владиці Мстиславу.

20 травня 1981 р. відбувся Собор єпископів УПЦ в Саут-Баунд Бруці (США). У ньому взяли участь митрополит Мстислав, архієпископи Марко і Костянтин, члени керівних органів церкви, 62 священнослужителі та 110 делегатів з парафій. У зв'язку зі смертю архієпископа Ореста Іванюка, який помер 14 квітня 1981 р., на розгляд Собору було винесене питання про заміщення осиротілої кафедри. За поданням митрополита Мстислава постановлено хіротонізувати голову Вищого церковного управління УАПЦ протопресвітера А. Дублянського на єпископа Лондонського і Західноєвропейського та вікарія митрополита УАПЦ [435, с. 9].

Західноєвропейська єпархія УАПЦ складалася з парафій у Західній Німеччині, Великобританії, Франції, Бельгії, Австрії та кількох громад у скандинавських країнах.

24 травня 1981 р. у Свято-Софійській каплиці української православної семінарії в Саут-Баунд Бруці митрополит Мстислав звершив чернечий постриг протопресвітера А. Дублянського з нареченням імені Анатолій.

27 травня 1981 р. після вечірнього богослужіння в Андріївській церкві-пам'ятнику в Саут-Баунд Бруці відбулося наречення архімандрита Анатолія на єпископа [435, с. 9]. У своєму слові при нареченні [156] він натхненно та з усвідомленням відповідальності зазначив: «З великим переживанням і тремтінням стою перед Вами, бо має наступити в моєму житті велика подія – хіротонія мене на Єпископа. Розуміючи висоту єпископського служіння, його велику відповідальність перед Господом і Його Святою Церквою та народом, я не тільки не думав про це служіння, але й жахався самої пропозиції стати Єпископом. Служіння єпископське рівне апостольському, бо єпископ наступник апостольський, який має бути пастирем над пастирями, вартівником Дому Господнього і вправним керівником церковного корабля, відповідальним за спасіння душ багатьох...» [398, с. 9]. Архімандрит Анатолій також наголосив, що саме завдяки його вихованню глибоко релігійними батьками та вчителями релігії у школі його «душа линула до Господа, линула до Його святого храму. Бог був для мене пристановищем і силою. Найбільшим моїм щастям було перебувати в храмі Божому» [398, с. 9]. У своєму слові він також згадав архієпископа Никанора, який рукоположив його в сан священника, прот. О. Семеновича, який допомагав у підготовці до священничого служіння, та свою дружину Євгенію, яка була його найбільшою помічницею. «Сьогодні стою перед Вами, мої Святителі, щоб незабаром прийняти з Ваших рук єпископський сан і стати єпископом нашої Української Автокефальної Православної Церкви. В майбутній моїй душпастирській діяльності в Церкві, як і дотепер, буде для мене усвідомлення того, що Церква – це установа Божа, а не людська, й законами,

якими я буду керуватись, буде Свята Євангелія, із заповідями Господа про любов Бога і ближнього свого...» – зазначив наприкінці своєї промови архімандрит Анатолій [398, с. 10].

Чин хіротонії архімандрита Анатолія на єпископа відбувся в неділю 31 травня 1981 р. під час урочистої служби, що відбувалася в Церкві-пам'ятнику з нагоди закінчення Десятого собору УПЦ в США. Очолив соборне богослужіння митрополит Мстислав у співслужінні архієпископів Марка і Костянтина та духовенства [435, с. 9]. Таким чином, під час літургії, яку очолював митрополит Мстислав, перед читанням апостола у віттарі було звершено хіротонію архімандрита Анатолія в єпископи. Присутні архіпастирі поклали свої руки на його голову, а митрополит Мстислав прочитав молитви, що передбачалися за чином хіротонії. Під спів «аксіос» А. Дублянського було одягнуто в архієрейське облачення та панагію, після чого він брав участь у службі вже як єпископ.

Після Божественної літургії митрополит Мстислав, вручаючи нововисвяченому єпископові Анатолію символ архіпастирського служіння – архієрейський жезл, привітав його і нагадав про великі обов'язки як єпископа УАПЦ (див. додаток С). Після цього владика Анатолій виголосив промову, у якій подякував єпископату за довіру до нього, за звершення хіротонії й піднесення до єпископського служіння. Розуміючи важливість архіпастирських обов'язків, він зазначив: «Сьогодні покладено на мене великі обов'язки й велике завдання – бути вікарієм Блаженнішого владика митрополита Мстислава на Західну Європу, в Українській Автокефальній Православній Церкві. У тій Церкві, що на рідних землях заборонена й переслідувана, а діє лише у вільному світі й тут, у вільному світі, репрезентує цю поневолену й заборонену на Україні нашу Церкву» [397, с. 10–11]. Продовжуючи промову, владика Анатолій проаналізував стан парафій у Західноєвропейській єпархії, а також зазначив, що відвідати ці громади вірних буде його першим завданням, щоб укріпити їх у вірі, надії й любові. «Ці три християнські чесноти, – сказав він, – будуть девізом моєї

архіпастирської діяльності. Люблячи своє, закликаючи вірних Української Автокефальної Православної Церкви до вірності своїй вірі й Церкві та братньої християнської любові між собою, буду з пошаною ставитися до інших Церков і віровизнань. Завдання мої великі й відповідальні, що їх не охопити кількома словами, а сили мої слабкі і немічні, особливо тепер, коли підійшов мені старший вік. Тому моя одинока надія на Божу поміч і на Ваші молитви...» [397, с. 10–11]. Нововисвячений єпископ Анатолій (див. додаток Р), розуміючи велич свого єпископського служіння, віднісся до цієї події з великим трепетом та відразу приступив до ревного виконання своїх архіпастирських обов'язків у ввіреній йому кафедрі.

Відомо, що під час Богослужіння, на якому було звершено хіротонію єпископа Анатолія, церква не вмістила всіх охочих, оскільки, крім учасників Собору, у храмі знаходилися представники інших парафій та громад. Зокрема, на єпископську хіротонію прибули зі США та Канади родичі владики Анатолія по його дружині.

Повернувшись до Німеччини після своєї хіротонії, владика Анатолій 25 червня 1981 р. в Мюнхені взяв участь у засіданні Екуменічної комісії для допомоги православним священникам у Німеччині. У супроводі протопресвітера П. Дубицького він також зустрівся з головою Центрального представництва української еміграції в Німеччині А. Мельником, побував в УВВУ та відвідав українського католицького єпископа Платона Корниляка в його резиденції [116, с. 15].

Урочисте введення єпископа Анатолія на кафедру Західноєвропейської єпархії відбулося 28 червня 1981 р. в церкві святого Миколая у Мюнхені. Цей захід організувало єпархіальне управління Західноєвропейської єпархії, зокрема, заступник голови управління о. П. Дубицький. Перед входом до церкви владика Анатолія зустрів член Ради митрополії Ю. Бойко, у храмі його привітав настоятель парафії. Під час урочистої Служби Божої співслужили протопресвітери П. Дубицький, Д. Бурко і М. Гільтайчук, член Генерального церковного управління у Великій Британії прот. М. Галиця,

прот. М. Гаюк, священник О. Ковальський, протодиякон С. Куреша і диякон К. Морин. Після малого входу о. П. Дубицький повідомив вірних про висвячення А. Дублянського на єпископа й зачитав оригінал документа про хіротонію українською мовою. Після цього цей же документ англійською мовою [165] (див. додаток П) зачитав прот. М. Галиця, а свящ. О. Ковальський – німецькою. Богослужіння завершилося промовою владики Анатолія та співом «Боже великий, єдиний» [102, с. 14].

Як засвідчують джерела, зустріч нового єпископа УАПЦ Анатолія в Мюнхені стала загальноукраїнською маніфестацією всіх українців незалежно від віровизнання й політичних переконань. На богослужіння прибули не тільки місцеві українці обох віровизнань, представники різних українських установ і організацій в Мюнхені, але й представники низки парафій УАПЦ в Німеччині. Отже, висвята владики Анатолія і призначення його керуючим Західноєвропейською єпархією мали велике духовне значення для українського національно-церковного життя в Німеччині та тих місцевостях, які входили до зазначеної єпархії.

23 серпня 1981 р. в кафедральному українському православному храмі Преображення Господнього в Лондоні відбулася урочиста інтронізація преосвященнішого Анатолія, єпископа Лондонського і Західноєвропейського. На цю урочисту подію зі США прибув Блаженніший митрополит Мстислав, який разом із владикою Анатолієм відправив Божественну літургію у співслужінні численного духовенства. Після завершення служби Божої митрополит Мстислав інтронізував владику Анатолія як правлячого єпископа УАПЦ у Великій Британії, вручивши йому жезл та промовивши вітальне слово [314, с. 15–16; 347, с. 152–153; 363, с. 88].

Після своєї хіротонії, призначення на кафедру та інтронізації єпископ Анатолій активно розпочав виконувати покладені на нього архіпастирські обов'язки. Одним із дієвих засобів його впливу на церковне життя в діаспорі стало відвідування парафій та громад своєї єпархії [77–87; 109; 117; 316; 317; 355; 358; 364; 365; 421; 422; 437] (див. додаток С). Матеріали та хроніки

церковно-релігійного журналу «Рідна Церква» з 1981 по 1988 рр. яскраво відображають ті місця та держави, релігійні громади та парафії, які відвідував владика Анатолій. Аналізуючи ці візитації, вдається встановити, що найчастіше владика Анатолій бував: у Німеччині – Людсвігсбург, Мюнхен, Нюрнберг, Кенігсфорд, Гільдесгайм, Новий Ульм, Ляндсгут, Інгольштадт, Дюссельдорф, Ганновер, Регенсбург, Більфельд-Зеннштадт, Гамбург, Франкфурт-на-Майні; у Великобританії – Лондон, Олдем, Дербі, Бредфорд, Ковентрі; у Бельгії – Генк, Генк-Звартберг, Буссуа; у Франції – Париж, Везін-Шалет біля Монтарже, Ліон; Альгранж; у Швеції – Мальме, Еребру, Льєжі та ін. Як бачимо, найчастіше візитації парафій відбувалися в Німеччині. Це пояснюється тим, що місцем перебування владика до його смерті залишався Новий Ульм. Варто відзначити, що преосвящений Анатолій був першим українським єпископом, який відвідав православні громади у Швеції, зокрема в Мальме, де звершив богослужіння в церкві святих Кирила і Мефодія [86, с. 11]. Таким чином, візитації, здійснені владикою Анатолієм, стали важливим засобом духовної та національної мобілізації вірних УАПЦ в діаспорі та давали можливість зафіксувати реальний стан церковного життя парафій.

Окрім своєї архіпастирської діяльності, владика Анатолій продовжував активно брати участь у культурно-просвітницьких, наукових заходах, відзначенні національних свят, екуменічних зустрічах тощо. Перебуваючи на парафіях своєї кафедри, неодноразово інформував парафіян про стан справ в УАПЦ, виголошуючи доповіді на різні теми. Зокрема, під час поїздки в лютому 1982 р. в Париж, за богослужінням у храмі святого апостола Симона він виголосив проповідь, згадуючи про тисячоліття хрещення України, шлях Церкви Христової та акцентував увагу присутніх на ювілеї Пінського собору 1942 р. 18 вересня 1983 р. владика Анатолій взяв участь у з'їзді українців Північної Німеччини для вшанування жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр.

12–20 жовтня 1984 р. в Мюнхені було організовано меморіальні заходи з нагоди вшанування пам'яті провідника ОУН (р) Степана Бандери. На відео з фонду Українського відеоархівного товариства в Брадфорді (Англія) зафіксовано зібрання української громадськості та виступ архієпископа Анатолія перед аудиторією [72].

24 серпня 1986 р. в м. Генк (Бельгія) відбулося освячення новозбудованого українського храму святого Архістратиґа Михаїла в пам'ять тисячоліття хрещення Руси-України. Владика Анатолій освятив цей храм та висвятив Івана Дерев'янка у сан священника, який став настоятелем цієї парафії [351, с. 4–8]. Через рік, 18–19 липня 1987 р. владика Анатолій був присутній на заходах з нагоди 40-річчя УАПЦ у Великій Британії.

Значною подією в духовно-культурному, політичному і релігійному житті української діаспори стало відзначення тисячоліття хрещення Руси-України. Бажання відсвяткувати цей ювілей та вшанувати християнську спадщину національного, духовного та культурного розвитку українського народу втілено в численних релігійних урочистостях, масових національних заходах, урочистих академіях, наукових конференціях та публікаціях у всіх країнах українського поселення. Протягом ювілейного 1988 р. владика Анатолій очолював урочисті заходи з нагоди 1000-ліття хрещення Руси-України в Західноєвропейській єпархії [111; 112; 369; 387; 438–440; 449; 450]. За заслуги перед церквою і народом УВУ в Мюнхені у ювілейному році Хрещення Руси-України 25 липня 1988 р. надав архієпископу Паризькому і Західноєвропейському Анатолію звання почесного доктора філософії [76, с. 8; 123; 126] (див. додаток Ф). Цим було відзначено не тільки його самовіддане духовне служіння, але і великий внесок у розвиток культурно-національного життя українців у діаспорі та розвиток історичних студій.

Важливою сторінкою архіпастирських трудів владика Анатолія стала участь в організації та проведенні соборних нарад, які були покликані вирішити актуальні питання церковного життя. Упродовж 27–29 травня 1983 р. в Лондоні проведено Шостий собор УАПЦ, однією із головних дієвих

осіб якого був єпископ Анатолій. Тоді було висвячено нового єпископа Володимира Дідовича, освячено хрест у пам'ять про жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні та відбулося святкування з нагоди 85-річчя від дня народження митрополита Мстислава. Президію собору й керівництво соборними нарадами очолив митрополит Мстислав. До президії увійшов єпископ Анатолій, були обрані заступники голови президії: від духовенства протопресвітер О. Пігулевський, від мирян – З. Соколюк. Секретарювали прот. М. Хуторний і Г. Захарченко. Загалом у роботі Собору взяло участь 56 осіб, серед яких два єпископи, 16 представників духовенства, 38 делегатів-мирян з Європи та Австралії. Під час Собору працювали мандатна, номінаційна, статутна, бюджетна і резолюційна комісії. Згідно з програмою Собору було заслухано низку звітів. Єпископ Анатолій звітував як голова Вищого церковного управління УАПЦ. Після звітів зі словом виступив митрополит Мстислав, який розповів про загальний стан УАПЦ, її потреби й завдання, підкреслив значення Церкви в житті українського народу. Владика вказав на нестачу духовенства та єпископів УАПЦ, яка складалася з чотирьох єпархій: Західноєвропейської з кафедрою в Парижі, Великобританської з кафедрою в Лондоні, Австралійсько-Новозеландської з кафедрою в Сідней та Південноамериканської. Для нормального церковного життя у кожній з цих єпархій потрібен був єпископ. Оскільки митрополит Анатолій перебував у Німеччині, прийняли рішення хіротонізувати на єпископа Лондонського архімандрита Володимира Дідовича. Закінчився Шостий собор УАПЦ 29 травня 1983 р. святковою літургією, під час якої висвячено архімандрита Володимира на єпископа Лондонського. У цей же час митрополит Мстислав підніс владика Анатолія Дублянського до сану архієпископа Паризького й Західноєвропейського [228, с. 5–6].

У жовтні 1984 р. в УВУ в Мюнхені проведено Другий єпархіальний собор Західноєвропейської єпархії УАПЦ, у якому взяв участь високопреосвященний Анатолій. Під час обговорення актуальних церковних питань того часу владика виголосив промову на тему «Сорокаріччя

Української автокефальної православної церкви в Німеччині». Особливу увагу собор звернув на заходи з відзначення 1000-ліття Хрещення Руси-України та окреслив плани щодо діяльності єпархіального комітету [108, с. 1].

7–10 квітня 1994 р. відбулися два Собори УАПЦ в Бельгії [228, с. 9]. Перший собор – за участю всіх шістьох українських православних єпископів зі США, Південної Америки і Європи, які вирішили закликати вірян до об'єднання в одній УПЦ, незалежній від Московського патріархату. На другому соборі обрано на місце спочилого патріарха Мстислава митрополита Костянтина Багана зі США. Архієпископа Анатолія призначили його заступником та піднесли до сану митрополита з титулом Західноєвропейського. Ця подія для владики Анатолія була несподіваною. Він відмовлявся очолити УАПЦ в еміграції, посилаючись на поважний вік і поганий стан здоров'я. Будучи заступником митрополита Мстислава, згідно зі статутом церкви, владики Анатолій скликав Собор для обрання нового митрополита. Кандидатом на цю посаду, на його думку, міг бути високопреосвященний Костянтин із США, якого в сан митрополита висвятив владики Мстислав. Собор підтримав цю кандидатуру, оскільки митрополит Костянтин був старшим за хіротонією і мав достатньо фізичних сил для виконання покладених обов'язків очільника церкви [136].

Номінаційна комісія надала такий же титул і митрополитові Анатолію. Він усвідомлював, що цей титул – це почесне звання. На його пропозицію, до звання митрополита Костянтина додавалося слово Блаженніший, а до його звання – високопреосвященніший, і не всієї церкви, а лише Західноєвропейської єпархії [136]. У такий спосіб А. Дублянський прагнув підкреслити свою роль як дорадника глави церкви. Владика реально оцінював свої можливості і прагнув конструктивного й творчого розвитку церковного життя української діаспори.

На час єпископського служіння владики Анатолія випадають ще дві важливі події в його житті. Так, 9 грудня 1981 р. виповнилося тридцять років

з дня його висвячення на ієрея. З цієї нагоди парафіяльна рада Хрестовоздвиженської громади УАПЦ в Новому Ульмі, настоятелем якої на той час був владика Анатолій, влаштувала відзначення цього ювілею 13 грудня 1981 р. Саме у цей день, 13 грудня 1951 р. А. Дублянський відслужив свою першу літургію. У ході святкувань, під час відправи владиці співслужили протопресвітери П. Дубицький, Д. Бурко, М. Гільтайчук, протодиякон С. Куреша і диякон В. Дідович. Наприкінці служби Божої слова привітання для ювіляра виголосив протопресвітер П. Дубицький. Також свої привітання висловив протопресвітер Д. Бурко. Голова Ділового об'єднання християнських церковних громад в Ульмі й Новому Ульмі пастор А. Френц, який також був запрошений на ці урочистості, привітав владика німецькою мовою. Високопреосвященний подякував усім за щирі привітання, зокрема слова вдячності висловив парафіяльній раді, титареві (старості) й хору парафії за влаштоване відзначення його ювілею. Урочисте Богослужіння завершилося молитвою до святого апостола Андрія Первозваного, якого церква вшановує 13 грудня, а також многоліттям. Парафія УАПЦ в Інгольштадті, яку також обслуговував владика, відзначила цей ювілей 20 грудня, коли там звершував Богослужіння єпископ Анатолій [413, с. 6–7]. Ювілейні урочистості стали демонстрацією єдності православних українців навколо постаті свого духовного лідера. У цій ситуації особистий ювілей вийшов за межі приватного і став надбанням громадськості.

11 листопада 1982 р. владика Анатолій відзначив 70-ліття від дня народження. З цієї нагоди 28 листопада заходами парафіяльної ради Хрестовоздвиженської парафії УАПЦ в Новому Ульмі організовано відзначення цього ювілею. Була звершена урочиста архієрейська служба Божа, під час якої владиці Анатолію співслужили протопресвітери П. Дубицький, М. Гільтайчук, протоієрей М. Гаюк, ієромонах В. Дідович і протодиякон С. Куреша [395, с. 6].

Духовні та церковно-громадські заслуги владика Анатолія, його авторитет в українській громаді Німеччини й інших країн Європи

враховувало керівництво цих держав. Наприклад, 27 квітня 1995 р. митрополит Анатолій був запрошений головою німецького парламенту Р. Зюсмут на прийом з нагоди приїзду голови Верховної Ради України О. Мороза, а 3 липня того ж року був запрошений Президентом Німеччини на прийом з вечерею з нагоди приїзду Президента України Л. Кучми, з яким владика кілька разів зустрічався ще за його прем'єрства. Того ж року митрополит Анатолій звершив освячення приміщення Генерального консульства України в Мюнхені.

Духовно-культурні та церковно-адміністративні заслуги владика Анатолія були визнані і на його історичній Батьківщині. 11 листопада 1995 р. митрополита Анатолія Дублянського обрано почесним доктором Волинської духовної академії УПЦ Київського патріархату, яка діяла з вересня 1995 р. по лютий 1996 р. в Луцьку [128] (див. додаток Ф). А в наступному році – 4 квітня 1996 р. подвижницьку працю митрополита Анатолія вшановано званням почесного професора Волинського державного університету імені Лесі Українки [125] (див. додаток Ф).

Отже, у духовному служінні владика Анатолій проявив себе як ревний архіпастир, який з любов'ю піклувався про ввірену йому паству, звершував Богослужіння на парафіях, проповідував слово Христове серед українців православної діаспори [454, с. 525]. Зокрема, голова Ділового об'єднання християнських церковних громад в Ульмі й Новому Ульмі пастор А. Френц так характеризував владика Анатолія: «Хто зустріне скромного єпископа Анатолія Дублянського, ледве чи здогадається, що він знає різні континенти. Він обстоює інтереси західноєвропейської митрополії на світових конференціях трьох українських незалежних православних митрополій, які відбуваються що три роки в тій чи іншій місцевості Північної Америки» [340, с. 5].

У ХХ ст. українські церкви в діаспорі робили неодноразові спроби вести діалог зі Вселенським Патріархатом для досягнення євхаристійного єднання. Як зазначає дослідник А. Смирнов, на перешкоді були як

міжюрисдикційні конфлікти та амбіції єпископів, так і небажання Вселенського Патріарха через українців напружувати стосунки з РПЦ [400]. У 1973 р. митрополит Мстислав відкинув пропозицію Патріарха Константинопольського Димитрія Пападопулоса про повне інкорпорування парафій УПЦ у США та діаспорі до складу місцевих грецьких єпархій. Згодом, 6 грудня 1994 р. під час зустрічі в Стамбулі було погоджено «Параграфи угоди між Українською Православною Церквою в США та Вселенською Патріархією Константинополя». У неділю Торжества православ'я 12 березня 1995 р. в соборі св. Георгія була звершена Божественна літургія, під час якої Патріарх Варфоломій урочисто оголосив про прийняття під свій омофор усіх православних українців діаспори. Черговий Собор УПЦ у США в жовтні 1995 р. затвердив євхаристійне єднання з Константинополем. Скликана митрополитом Анатолієм, який через стан здоров'я був відсутній у Стамбулі, Рада митрополії УАПЦ в діаспорі 14 червня 1996 р. в Новому Ульмі також схвалила рішення єпископів щодо входження церкви під духовний омофор Вселенської Патріархії [400]. Митрополиту Анатолію було надано титул митрополита Созопольського [70; 436, с. 55].

Варто відзначити, що митрополит Анатолій не забував про церковне життя своєї Батьківщини. Незважаючи на вік і стан здоров'я, він постійно цікавився розвитком церковного життя в Україні, листувався з українськими архієреями, зокрема з архіпастирями Волинської єпархії: єпископом Серафимом Верзуном, митрополитом Іоаном Боднарчуком, митрополитом Яковом Панчуком та іншими єпископами та духовенством [425, с. 76].

Після проголошення Акта про незалежність України постала необхідність у створенні своєї, незалежної від Московського патріархату, УПЦ. Митрополит Анатолій завжди був прихильником ідеї, що в незалежній Україні має бути незалежна церква. Він писав: «Ми не проти Московської патріархії тільки на тій підставі, що вона московська. Але ми проти, що вона є не тільки церквою, а й політичним інструментом російського імперіалізму»

[401]. Підтверджуючи свою думку про незалежність церкви в незалежній державі [139], митрополит додав: «Вважаю за необхідне мати право закликати до єднання православних українців в одній, незалежній від Московської патріархії Українській Православній Церкві, до чого вони повинні йти через толерантне ставлення інших та спільний діалог» [401]. Владика опирався на відоме 34-те Апостольське правило про те, що «єпископом кожного народу належить знати першого між ними і визнавати його як главу» [320, с. 14]. Він підкреслював, що ряд інших канонічних правил Православної церкви стверджують, що адміністративний поділ між церквами має відбуватися згідно з державним. Так у ХІХ ст. постали Елладська, Сербська, Румунська автокефальні церкви. Далі митрополит Анатолій писав: «Закликаю твердо і непохитно стояти на ґрунті оборони незалежності державної України, незважаючи на політичні, партійні погляди, віровизнання, національність. Непохитно вірити, що теперішній перехідний час з його труднощами мине, а здійснена тепер державна самостійність нашої Батьківщини – це уреальнення того ідеалу, за який проливали кров попередні покоління українців. Тому цю самостійність треба берегти як найдорожчий скарб» [401].

Владика Анатолій багато уваги приділяв становленню УПЦ Київського патріархату в Україні. На його думку, «основна сила незалежної Української Православної Церкви є в єдності на чолі з патріархом Володимиром Романюком та його заступником митрополитом Філаретом Денисенком з більшістю єпископів, ченців і мирян, з Академією та семінаріями» [203, арк. 4; 430, с. 182]. У листах владика Анатолія до митрополита Якова Панчука, який стояв біля витоків УПЦ Київського патріархату, знаходимо такі думки: «Справа автокефалії Православної Церкви в Україні була раз порушена мною в розмові з екзархом, який сказав, що наша Церква повинна мати в Україні автокефалію і одержить її, а в теперішніх умовах, коли в Україні три Православні Церкви, на мою думку, тяжко говорити» [70]. Митрополит пише: «Біда ще й в тому, що в Україні «власні імущі» переважно

підтримують Московську Патріархію й її ставленика в Україні митрополита Володимира Сабодана... Московська Патріархія ставиться дуже вороже до незалежних від неї Українських Православних Церков» [70].

Погляди митрополита Анатолія щодо утворення єдиної помісної православної церкви в Україні в наш час є актуальними. Як відомо, великою подією епохального значення для українського духовного життя стало проведення 15 грудня 2018 р. в соборі Святої Софії під головуванням уповноваженого представника Вселенського Патріархату митрополита Галльського Еммануїла Адамакіса Об'єднавчого собору українського православ'я. Після Божественної літургії, звершеній у Малій Софії, розпочалася реєстрація учасників – архієреїв, священників та мирян УПЦ Київського Патріархату, УАПЦ та УПЦ в єдності з Московським Патріархатом. У засіданні собору брав участь також п'ятий Президент України П. Порошенко. Собор працював у закритому режимі. У ході роботи було прийнято Статут Православної церкви України (ПЦУ) та обрано Предстоятеля Церкви – митрополита Київського і всієї України Блаженнішого Епіфанія Думенка.

5–6 січня 2019 р. відбувся візит Митрополита Київського і всієї України Епіфанія до Вселенського Патріархату для участі в церемонії підписання Томосу про автокефалію Православної церкви України, співслужіння двох Предстоятелів під час Божественної літургії та вручення Томосу. До складу делегації також увійшли ієрархи: митрополити Вінницький і Барський Симеон Шостацький, Галицький Андрій Абрамчук, Львівський і Сокальський Димитрій Рудюк, Луцький і Волинський Михаїл Зінкевич, Переяслав-Хмельницький і Вишневський Олександр Драбинко, архієпископ Чернігівський і Ніжинський Євстратій Зоря, єпископ Дніпровський і Криворізький Симеон Зінкевич.

Процес надання автокефалії ПЦУ завершився 6 січня 2019 р., коли під час спільної Божественної літургії у день свята Богоявлення (за

новоюліанським календарем) Вселенський Патріарх Варфоломій вручив митрополичий жезл і сувій із текстом Томосу предстоятелєві ПЦУ Епіфанію.

Третього лютого в Києві у Святій Софії відбулися урочистості та богослужіння з нагоди інтронізації Блаженнішого Епіфанія, митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Помісної автокефальної Української православної церкви [429, с. 182].

Таким чином, прагнення українського народу мати свою незалежну церкву стали реальністю. З того часу розпочався новий етап у становленні та розвитку Православної церкви України.

Досліджуючи колекцію книг з бібліотеки владика Анатолія, яка нині зберігається в окремому іменному фонді бібліотеки ВПБА, виявлено цікаву знахідку – церковний календар на 1950 рік, виданий у Штутгарті українською церквою в діаспорі, де в спеціально відведеному місці для нотаток знаходиться рукописний текст із роздумами щодо існування, розвитку та зміцнення УПЦ. Датовано цей текст 8 червня 1950 р. Його автором був владика Анатолій Дублянський, про що свідчить почерк та підпис під текстом. Вражає, що його думки звучать дуже по-сучасному, з ними важливо не тільки ознайомитися, але й взяти до уваги, розбудовуючи сьогодні новостворену ПЦУ [429, с. 183]. Митрополит Анатолій Дублянський зазначав:

«Майбутні покоління, а, може, дасть Бог, і ми ще, теж перебуватимемо у вільній Україні, мусимо звернути велику увагу на організацію та зміцнення Української Православної Церкви. Для того треба:

1. Піднести Київську митрополію до гідності Патріарха Київського і всієї України. На це маємо всі моральні і канонічні підстави (Резиденція Патріарха – Київ, Софійський Собор).

2. Заснувати Богословську Академію на традиціях давньої Києво-Могилянської академії в Києві. Підняти, в міру можливості, Богословські факультети при університетах: Харківському, Січеславському, Одеському і інших. По обласних центрах заснувати духовні семінарії (при обласних

кафедрах єпископів). Заснувати наступні відділи цих семінарій, організувати діяльність Богословських пастирських курсів.

3. Заснувати Богословське наукове товариство в Києві з деякими філіями. Зокрема необхідно організувати Центральний музей Української Церкви, мистецтв, мартирологів УАПЦ. Окремі церковні музеї можуть бути організовані також в деяких єпархіальних центрах.

4. Організувати широкий Місійний комітет з підвідділами...» [420, с. 79–80].

Далі владика викладає свої думки щодо створення активних засобів масової інформації релігійного спрямування, поновлення видавничої діяльності при єпархіальних центрах, відновлення монастирів, братств, «домів старців», повної реорганізації культурно-релігійної діяльності Церкви [420, с. 79–80; 429, с. 184].

Отже, людина, яка брала активну участь в організації церковного життя в еміграції та доклала чимало зусиль для становлення УАПЦ на чужині, залишила свої поради щодо існування церкви в Україні. І дійсно, з настанням незалежності кожна із церков, яка ввійшла до складу помісної ПЦУ, досягнула певного моменту свого розвитку: мала організаційну структуру, поділ на єпархії, єпархіальні місії та відділи, духовні навчальні заклади, займалася видавничою та перекладацькою діяльністю.

Таким чином, єпископський період життя А. Дублянського став плідним на духовно-культурні та церковно-адміністративні здобутки. Упродовж кількох десятиліть він очолював церкву православних українців Західної Європи, налагоджуючи парафіяльне життя, удосконалюючи церковну адміністрацію, сприяючи розвитку церковно-громадських інституцій. Паралельно владика продовжував редагувати і видавати пресовий орган УАПЦ в Західній Європі – журнал «Рідна Церква». Авторитет митрополита визнавали не лише духовенство і вірні УАПЦ, але й органи влади країн, де діяли українські православні громади. Про це свідчать численні офіційні запрошення на зустрічі на урядовому рівні.

3.3. Бібліотека та доброчинність

Важливою складовою церковно-релігійної діяльності митрополита Анатолія Дублянського була доброчинність. Як уже згадувалося, владика цікавився церковним життям своєї Батьківщини, тому завжди намагався в міру можливостей допомагати землякам.

Досліджуючи життя та діяльність певних особистостей у теперішній час, увагу дослідників привертає наявність у них приватних книгозбірень, які дають можливість відобразити сферу зацікавлення людини та різні етапи її формування як особистості. Беручи активну участь у формуванні церковно-релігійного життя за кордоном, владика Анатолій зібрав багату бібліотеку. Любов до книги як до цінного джерела знань та інформації у митрополита були сформовані ще з дитинства, коли він навчався в гімназії та університеті. Таким чином, за майже 50-річне перебування в Німеччині він зібрав чималу приватну книгозбірню. У переважній більшості це були книги церковного, богословського та історичного напрямів. Деякі митрополит придбав за власні кошти, деякі приймав як дарунок, а інші отримував для рецензій, будучи редактором церковно-релігійного журналу «Рідна Церква». Так, на початок 1990-х років його бібліотека складалася з книг, брошур, матеріалів конференцій, довідкових видань, богослужбових книг, часописів та церковно-релігійних журналів, які виходили в діаспорі. За свідченням історика Б. Колоска, який мав можливість відвідати владика Анатолія в Новому Ульмі, у невеличкій двокімнатній квартирі «холодна спальня господаря» була відведена для бібліотечних стелажів з книгами [326, с. 3].

Основу приватної книгозбірні митрополита Анатолія становили книги з історії церкви та історії України таких авторів: митрополита Іларіона Огієнка, митрополита Василя Липківського, І. Власовського, Н. Полонської-Василенко, М. Коржана, О. Лотоцького, прот. Н. Плічковського, С. Ярмуся, О. Воронина, Ф. Онуфрійчука, І. Теодоровича, Є. Онацького, В. Потієнка та інших. Окрему категорію становили книги церковного вжитку: Біблія (українською та російською мовами), Євангеліє, Новий Заповіт, Служебник;

чинопослідування Божественної літургії св. Василя Великого, Іоана Златоустого та Наперед освячених дарів; акафісти, Часослов, Мінеї, житія святих, Закон Божий, молитовники та молитвослови.

Серед зазначених книг особливе місце займають особисті праці владики Анатолія: «Українські святі» (Мюнхен, 1962) та «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича» (Лондон, 1962), а також повний (та неповні) комплект церковно-релігійного журналу «Рідна Церква» (1952–1988), ініціатором створення і редактором якого був сам митрополит Анатолій.

У процесі опрацювання і вивчення книжкової колекції митрополита Анатолія Дублянського з іменного фонду бібліотеки ВПБА встановлено, що деякі з книг мають рукописні позначення – порядковий номер його приватної збірки, який записаний на вільному аркуші форзаца передньої оправи або ж на титульному аркуші книги. Крім цього, кожне друковане видання має штамп із реквізитами власника книгозбірні (залежно від отриманих священничих нагород зустрічаються штампи: священник Анатолій [Priester Anatolij Dublanskyj...], протоієрей Анатолій [Erzpriester Anatolij Dublanskyj...], єпископ Анатолій [Bischof Anatolij Dublanskyj...], архієпископ Анатолій [Erzbischof Anatolij Dublanskyj...], митрополит Анатолій [Metropolit Anatolij Dublanskyj...]). Особливої уваги заслуговують покрайні записи на книгах, які ми поділяємо на власницькі та дарчі записи. Вони дають можливість прослідкувати, як та чи інша книга потрапила до приватної бібліотеки митрополита Анатолія, є цінним джерелом для дослідження кола осіб, з якими владика мав спілкування. Наприклад, ми уже згадували про прот. О. Семеновича, при якому А. Дублянський виконував обов'язки дяка, перебуваючи в санаторії, та подаровану ним Біблію: «Дорогому у Христі братові, моєму найближчому співпрацівникові на ниві Христовій пану Анатолію Дублянському на молитовний спомин. Протоієрей Олександр Семенович. Санаторій м. Амберг. 8.XII.1949 р. Б.». Пізніше отець Олександр також подарував «Божественну літургію Наперед освячених дарів»:

«Всечесному і дорогому о. Анатолію Дублянському на молитовний спомин. Протоієрей Олександр Семенович. 9.4.1954 р. Б. Munchen, Ludwigsfeld, Німеччина». Книгу «Нарис Історії Української Православної Церкви» (Австралія, 1985–1988) владика Анатолій отримав від автора – протопресвітера Никодима Плічковського: «Високопреосвященнійшому архієпископові Анатолію від автора. 2–1–86», «Акафіст Пресвятій Богородиці перед Її чудотворним образом Холмським» (Холм, 1992) від єпископа Люблінського і Холмського Авеля Поплавського з дарчим підписом: «Високопреосвященнійшому Владиці Архієпископу Анатолію на молитовну пам'ять, як прибавлення до побажань з нагоди благословення Господнього на святкування 80-ої річниці з дня народження. З молитвою і благожелательством єп. Авель. Люблин, 17.11.1992 р.». Покрайні записи на інших книгах бібліотеки митрополита подано в нашій публікації [431, с. 195–209].

На початку 1990-х років, відчувши погіршення здоров'я, митрополит Анатолій вирішив передати значну частину своєї бібліотеки в Україну для духовного відродження Української церкви та духовного виховання своїх земляків: «Через старість і дуже поганий зір, за порадами моєї покійної дружини, яка за мого життя радила мені все цінне передати в добрі руки, мою бібліотеку вирішив передати до Луцька, коли Україна стала незалежною державою» [203, арк. 1]. Окрім бібліотеки, владика передав також особисті документи та деякі матеріальні речі [131]. Документи службового архіву митрополита Анатолія нині зберігаються в Українському історичному та освітньому центрі в Нью-Джерсі (США) (Ukrainian Historical and Education Centre of NJ Archivesю. Fr. Anatolii Dublians'kyi papers. 1 Linear Feet 2 boxes). Волинський краєзнавчий музей у Луцьку став найбільшим в Україні хранителем великої колекції особистих речей та документів ієрарха УАПЦ [394, с. 203].

Як відомо, свою приватну бібліотеку владика Анатолій розподілив між закладами освіти та установами України. Науково-історичну частину його

великої спадщини отримали Луцький державний історико-культурний заповідник, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника та Волинський краєзнавчий музей [394, с. 203].

Щодо богословської частини своєї бібліотеки владика Анатолій тривалий час розмірковував, у яку саме духовну семінарію в Україні передати його цінний набуток: Київську духовну семінарію, яка тільки розпочинала свою діяльність і мала згодом отримати статус Академії, на чолі з ректором єпископом Даниїлом Чокалюком, чи у Львівську духовну семінарію, ректором якої був протоієрей Віталій Політило (пізніше – митрополит Євсевій).

Цікавлячись церковним життям в Україні, зокрема на Волині, митрополит Анатолій вів листування з керуючим Волинської єпархією єпископом Серафимом Верзуном, який і порадив владіці Анатолію передати церковно-релігійну бібліотечну спадщину до ВДС у Луцьку [442, с. 218]. Але для здійснення цієї передачі необхідно було виконати умови, поставлені митрополитом Анатолієм: «Усі передані книжки повинні бути в семінарії в Луцьку, зберігаючись у ній як «Бібліотека Архієпископа Анатолія Дублянського». Ніхто і ніколи не мав права з цієї бібліотеки, ні духовна особа, ні мирянин, ні студент, взяти собі у власність нічого з цієї бібліотеки. Вона виключно призначена на користування нею тим, кому належить. Про цей мій дарунок бібліотеки має бути подано в пресі в Луцьку («Народна трибуна», «Вісті» і можливо ще десь). Як подяку мені за цей дар я просив поминати моє ім'я, поки живу, за здоров'я під час проскомидій у Свято-Троїцькому соборі в Луцьку, а імена моїх спочилих батьків Захарія й Неоніли та сестри Олени за упокій. У разі припинення існування семінарії в Луцьку, цю бібліотеку передати у Київську Духовну Академію...» [67].

19 жовтня 1993 р. владика Анатолій передав книги з Нового Ульма і вже 26 жовтня цього ж року пастор Міллер доставив на адресу єпископа Серафима вісім пакунків з книгами (сім – від митрополита Анатолія і один –

від церковного старости С. Ляшука) та певні кошти для семінарії. У середині пакунків разом із книгами був машинописний документ під назвою «Список книжок і брошур релігійного і церковного змісту з бібліотеки архієпископа Анатолія Дублянського в Новому Ульмі (Німеччина)» [71], який мав рукописні правки та доповнення. Документ не датований, також не вказано ім'я укладача. В описі книг вказано автора, назву видання та кількість примірників, які передавалися. Список укладено на семи аркушах, до нього внесено 295 одиниць, серед яких книги, брошури, ноти, матеріали конференцій та церковно-релігійні журнали, що виходили в діаспорі [433, с. 591–598]. Без сумніву, творцем цього машинописного документа з власними рукописними правками був сам господар книгозбірні – митрополит Анатолій Дублянський [424, с. 85]. Зважаючи на особливості української мови в діаспорі та поважний вік, у документі зустрічаються деякі граматичні та стилістичні невідповідності сучасному українському правопису [424, с. 85].

31 жовтня 1993 р. владика Серафим видав указ № 173 такого змісту: «Цим указом благословляю старосту Свято-Троїцького кафедрального собору Диля С. М. взяти під свою особисту відповідальність бібліотеку архієпископа Анатолія Дублянського, прислану з Німеччини для Волинської духовної семінарії на ім'я єпископа Серафима. Після обладнання семінарської бібліотеки охороною і пожежною сигналізацією бібліотека повинна бути передана за призначенням. До передачі бібліотеки Архієпископа Анатолія Дублянського всі коробки повинні бути опломбовані і передані до соборного складу на збереження... Коробки з книгами повинні бути опломбовані особистою печаткою єп. Серафима» [66, арк. 167].

Зважаючи на складне становище, у якому на той час перебувала Волинська єпархія УПЦ Київського патріархату, зокрема ВДС (зміна правлячого архієрея, відсутність належних приміщень та ін.), докладно встановити цілісність бібліотеки, яка надійшла, важко. Це зумовлено відсутністю документів, які б докладніше оповідали про отримання цих книг

на той час. Тому рукописний документ владики Анатолія на сьогодні є найбільшим джерелом інформації про те, які саме книги склали основу бібліотеки митрополита та були передані духовній семінарії. Зважаючи на зазначені вище причини, деякий час після передачі владики Анатолій не отримував відомостей про долю своєї бібліотеки ні від владики Серафима, ні від ректора семінарії. Тому він вирішив 10 грудня 1993 р. написати лист ректору ВДС, посаду якого на той час займав прот. Микола Бочкай: «У місяці жовтні ц. р. я переслав на адресу п. інж. Вітольда Козачука в Німеччині, відомого в Луцьку доброчинця, який перевозить до цього міста з Німеччини різну допомогу, мою грошову допомогу для Вашої семінарії та як дарунок для неї мою багату богословську бібліотеку – понад 300 книжок і брошур та велику кількість церковно-релігійних журналів, що виходили в діаспорі. З восьми пачок було моїх сім і одна від нашого церковного старости п. С. Ляшука, що була з ліквідованого в нас тепер Товариства «Волинь» з працями митрополита Іларіона (Огієнка). До цієї пересилки я долучив ще одну пачку з книжками для Волинського краєзнавчого музею в Луцьку та дві пачки для нововідкритого університету ім. Лесі Українки, одну від мене і одну від С. Ляшука. Тому що сам п. В. Козачук до Луцька не їхав, він доручив цей транспорт завезти пасторові Міллеру. Пастор Міллер завіз їх до Луцька і дня 26 жовтня ц.р. ці пачки, адресовані на Владика Серафима для семінарії... На жаль, самого Владика Серафима у той час не було в Луцьку. З того часу перейшло до сьогодні вже півтора місяці, але ані від Владика Серафима, ні від Вас як ректора семінарії, для якої були мною передані ці гроші і сім моїх і одна пачка від п. С. Ляшука, нема жодної відомості...» [67].

Користуючись такою ситуацією, деякі люди почали поширювати неправдиву інформацію про розкрадання бібліотеки митрополита Анатолія в Луцьку. Таку звістку отримав і сам владики Анатолій від голови управи товариства «Волинь» у Вінніпезі І. Онуфрійчука: «Ця вістка прийшла до мене саме в часі, коли я був поважно хворий, і вона спричинила мені великий біль і занепокоєння» [203, арк. 1, 24]. Владика Анатолій змушений був

просити своїх знайомих у Луцьку, аби ті перевірили, чи всі передані книги зберігаються в семінарії, чи розкрадені. Пізніше все ж таки владиці повідомили, що вся передана його бібліотека дійсно зберігається в бібліотеці семінарії, а звістка про її розкрадання була неправдивою [203, арк. 1, 24].

У цей час для об'єднання вірних та для покращення становища УПЦ Київського патріархату на Волині згідно з рішенням Священного синоду (від 11.11.1993 року, журнал № 2) на Луцько-Волинську єпархію було призначено нового керуючого – ним став митрополит Іоан Боднарчук. Владикау Серафима Верзуна було призначено єпископом Володимир-Волинським, вікарієм Волинської єпархії та ректором Волинської духовної семінарії [443, с. 227], а ще пізніше він був переведений на житомирську кафедру. Саме митрополиту Іоанові єпископ Серафим пізніше писав про долю бібліотеки владики Анатолія: «Звертаюсь до Вас у справі, яку я розпочав і яку Вам тепер необхідно докінчити. Це стосується Бібліотеки Владика Анатолія Дублянського з Німеччини. Щодо цієї бібліотеки я особисто домовлявся з Владикою Анатолієм, листувався з ним у цій справі... На жаль, у той час, коли Бібліотека була перевезена до Луцька, я перебував у Києві, а приїхавши до Луцька, уже був позбавлений можливості наглядати за нею. Відповідальність щодо її подальшого зберігання взяли на себе секретар єпархії митр. прот. І. Кравчук, інспектор семінарії прот. Б. Гринів, помічник інспектора прот. А. Ліпчик, економ свящ. В. Янчук, секретар Педагогічної Ради п. Р. Дворжак, викладач Основного Богослів'я п. П. Вінцукевич... Пакунки з книжками для ВДС були опечатані, як Вам відомо, у приміщенні Бібліотеки. Разом з ними були опечатані пакунки, що належаться Волинському Державному Університету та Волинському краєзнавчому Музею. Зараз цією Бібліотекою опікуєтесь Ви, Владико. І тому я дуже прошу Вас прискорити виконання всіх умов вл. Анатолія щодо Бібліотеки, бо тільки одне я встиг зробити – це помістити листочок з іменами спочилих родичів владики Анатолія під склом на жертovníку у Свято-Троїцькому Соборі м. Луцька. Невиконання ж усіх інших умов викликає занепокоєння владики

Анатолія, про що Ви дізнаєтесь з листа його до мене... маю надію, що Ви в скорому часі зробите все необхідне для вирішення цієї справи, бо, наскільки мені відомо, Вл. Анатолій буде домагатися передачі цієї Бібліотеки до Київської Духовної Академії, куди і відразу хотів передати її, поки я не намовив його офірувати її до Луцька» [68].

Після вивчення справи з бібліотекою митрополита Анатолія правлячий архієрей митрополит Луцький і Волинський Іоан Боднарчук 28 грудня 1993 р. відправив владиці Анатолію подячного листа: «Щиро Вам дякуємо за Ваш великий подарунок для Луцько-Волинської Духовної Семінарії – Вашої особистої бібліотеки... Ваша бібліотека так потрібна й необхідна для Волинської семінарії, як необхідні для життя людини повітря і вода. Усі ми разом з Корпорацією семінарії від щирого серця дякуємо Вам, Ваша Мирносте, за Вашу ласку, любов і турботу за Волинський Край, за наших дітей, котрі живуть на цій святій, історичній Волинській землі і вчать в нашій Духовній школі...» [69]. Цей лист від владики Іоана з повним переліком отриманих книг владику Анатолія заспокоїв та втішив.

У наступні роки високопреосвященний Анатолій передав до семінарської бібліотеки ще декілька книг та церковних журналів. Однією з них була книга Никодима Милаша, єпископа Далматинсько-Істрийського «Правила Православної Церкви с толкованиями», про яку він згадував у листі до митрополита Луцького і Волинського Якова Панчука [172]. На першій сторінці митрополитом Анатолієм був зроблений дарчий напис: «Дарую цю книгу для Волинської Духовної Семінарії в Луцьку. Ця книга була власністю Митрополита Августина Петерса Латинського, який її подарував Володимирі Онуфрійчуку, що йому допомагав, бо оба вони в той час були в санаторії в Гавтінгу біля Мюнхена. А потім диякон Володимир Онуфрійчук передав її мені...» (див. додаток Т).

Крім подарованої власної церковно-релігійної бібліотеки, митрополит Анатолій до кінця свого життя по можливості продовжував свої щедрі пожертви на розбудову та розвиток ВДС. «Щодо моїх пожертв на семінарію

Української Православної Церкви Київського Патріархату в Луцьку, то я це роблю дуже радо і, поки буду жити, буду це робити, а в тестаменті також записав дещо на семінарію» [172]. Зокрема, на його кошти в 1995 р. була написана ікона Пресвятої Богородиці з младенцем Ісусом, яка сьогодні розміщена в одному з коридорів ВПБА (див. додаток Т).

На сьогоднішній день більшість із книг церковно-релігійної книгозбірні митрополита Анатолія Дублянського зберігається там, куди забажав передати сам її власник, – в іменному фонді № 6 «митрополита Анатолія Дублянського» бібліотеки ВДС, яка рішенням Священного синоду УПЦ Київського патріархату від 13 травня 2011 р. була реорганізована у ВПБА. Студенти цього закладу вищої духовної освіти мають можливість користуватися цінним набутком митрополита Анатолія Дублянського, книги якого нагадують про свого власника екслібрисами та власними підписами.

Крім зацікавлення та підтримки становлення богословської освіти, владика Анатолій також підтримував становлення парафій. Так, деякі парафії отримували в дарунок від митрополита священничі ризи та церковну утвар. Зокрема, парафія Святителя Миколая у місті Луцьку одержала від владики грошову допомогу та в подарунок євхаристійний набір: чашу, дискос, лжицю, копіє і звіздицю, які до сьогодні використовуються за богослужіннями. «...Чаша була виконана в Німеччині, а інше подароване мені було з Греції» [203, арк. 28], – пізніше згадував митрополит Анатолій.

Не забував митрополит Анатолій допомагати фінансово дітям-сиротам з Волині. У «Народній трибуні» знаходимо публікацію «Вдячність владиці Анатолієві Дублянському», у якій складається подяка митрополиту за фінансову підтримку, що дало можливість придбати зимове взуття кільком дівчатам-сиротам із Луцької середньої школи-інтернату [103, с. 5; 203, арк. 28].

У Німеччині митрополит Анатолій вів скромний спосіб життя. Усю побутову роботу він виконував сам: у нього не було ні секретаря, ні келійника. Лише два рази на місяць навідувалася прибиральниця для того,

щоб навести чистоту й порядок в помешканні митрополита. Місце проживання владики в Новому Ульмі описує історик Б. Колосок: «М'який за характером і невибагливий до побутових умов, він вів скромний спосіб життя. Квартира, в якій провів останні десятиліття життя, знаходилася поруч з колишніми казармами осередку, збудованому Німеччиною для біженців. За первісним задумом, там мали мешкати люди різних національностей і рас, але осіли переважно українці. Двокімнатне помешкання А. Дублянського знаходилося в торці будинку на другому поверсі. Квартира обігрівалась теплом із кухні, де була електрична плита для приготування їжі» [326, с. 3]. Б. Колосок, описуючи помешкання владики, вказує на «спартанські» умови життя людини похилого віку, яка в «холодній спальні» зберігала дорогоцінні книги, журнали, газети та речі церковного вжитку. Ніщо не говорило про достаток у цьому домі. Головними речами були радіоприймач і телефон, завдяки яким він міг регулярно стежити за новинами в Україні та світі.

Стан здоров'я владики з кожним роком погіршувався, на що він неодноразово скаржився у своїх листах [136; 419, с. 185]. Владика хворів на діабет. Крім того, крововилив дав ускладнення на зір. Добрі люди допомагали старенькому митрополитові, якому на останок днів ставало важко пересуватися. У листі владики Анатолій писав: «На жаль, стан мого здоров'я гіршає, а поправи не можна сподіватися, бо на старість нема ліку... Кінець наближається. На все Божа воля...» [389, с. 434]. До хвороби також додавалася самотність. Родичів і близьких людей не було. У США жила племінниця, далека своячка його дружини, яка листувалася з ним, телефонувала йому, морально його підтримувала.

Прийнявши Святі Дари, 28 жовтня 1997 р. о 10 годині ранку на 85-му році життя зупинилося серце митрополита Паризького і Західноєвропейського Анатолія Дублянського [423, с. 278]. Глибоку релігійність, віддане служіння Українській церкві та народу, прищеплені батьками, владики Анатолій з гідністю проніс через усе життя. У своєму пастирському служінні митрополит Анатолій виявив себе як ревний

священнослужитель. Він з любов'ю піклувався про ввірену йому паству. Часто звершував богослужіння на парафіях єпархії, проповідував серед православного народу. Цим він заслужив для себе неабиякий авторитет і повагу.

Похоронні відправи 6 листопада 1997 р. очолив митрополит Костянтин у співслужінні архієпископа Всеволода, єпископа Іоана й духовенства з Німеччини, Англії, Франції. На похороні були присутні представники різних церков та представники громадських інституцій Німеччини та України. Своє співчуття висловив екзарх Константинопольського Патріархату митрополит Августин: «Ми сумуємо з Вами за щирим і вірним пастирем Церкви Христової. Ми благаємо Бога, щоб після страждань цього світу Він милостиво прийняв Його до Свого спокою та життя вічного» [310]. Митрополит Костянтин та архієпископ Всеволод у своїх проповідях наголосили на довговічній і відданій праці владика Анатолія на користь Церкви Христової. Прощальне слово над могилою сказав настоятель парафії Нового Ульма прот. В. Гаврилюк. Похований митрополит Анатолій на міському цвинтарі в Новому Ульмі.

Звістка про упокоєння митрополита вразила православних в Україні. Меморіалізація імені видатного духовного, церковно-громадського та культурного діяча на Волині втілювалася, зокрема, у проведенні вечорів пам'яті, виставок, духовних та культурно-мистецьких акцій. 12 грудня 1997 р. у Луцьку відкрито виставку «Анатолій Дублянський (1912–1997). Життя, віддане Богові і Україні», присвячена 85-й річниці від дня народження владика. У листопаді 2012 р. з нагоди сторіччя від дня народження владика Анатолія Дублянського у ВКМ проведено вечір-портрет із циклу «Ім'я в історії Волині» [415]. У Художньому музеї Луцька 6 листопада 2014 р. відбулася культурно-мистецька акція: «Анатолій Дублянський. Порятунок мистецьких скарбів магнатів Радзивілів із Олицького палацу» [441]. У 2014 р. відзнято фільм «Роки і долі», присвячений митрополитові Анатолію Дублянському. 5 листопада 2015 р. в

Художньому музеї міста Луцька організовано акцію «Музей як царина подвижництва...», приурочену до 42-го дня народження музею. На ній презентовано портрет владики Анатолія, створений волинською художницею Г. Івашків.

Таким чином, митрополит Анатолій Дублянський увесь свій земний шлях пройшов з великою любов'ю в серці до Бога та рідної України і належить до числа видатних православних діаспорних ієрархів Української церкви в ХХ столітті. Він посів чільне місце в історії православної церкви, став одним із носіїв та охоронців української національної ідеї в еміграції. Повернутий в Україну його науковий та релігійно-церковний доробок сприяє розбудові незалежної української держави та відтворенню історичної правди.

Висновки до розділу 3

Отже, у роки Другої війни розпочався тернистий шлях життя Анатолія Захаровича Дублянського в еміграції. Увесь цей період у своїх рішеннях та діях він керувався моральними нормами православного християнина, що органічно виходило з його любові до Церкви. А. Дублянський став активним учасником православного життя, яке організувалося після закінчення війни в усіх табірних громадах українців-емігрантів у Німеччині. Ієрархи УАПЦ пропонували А. Дублянському прийняти чернецтво і стати єпископом. Але він одружився, і в 1951 р. архієпископ Никанор Абрамович висвятив його у священничий сан.

Упродовж наступних тридцяти років отець Анатолій виконував пастирські обов'язки в низці парафій, брав активну участь у загальноцерковному житті православних українців Західної Європи. Його душпастирські та церковно-громадські досягнення відзначено церковними нагородами. У 1969 р. – отцеві доручено посаду голови Вищого церковного управління УАПЦ в Західній Європі.

Найважливішою справою свого життя А. Дублянський вважав заснування друкованого органу УАПЦ «Рідна Церква», який виходив

упродовж тридцяти шести років. Журналу були притаманні висока інформативність, науково-богословська новизна. Хроніка церковного життя, подана на сторінках видання, робить його цінним джерелом для дослідження діяльності УАПЦ в еміграції та вивчення окремих персоналій. Окрім статей церковно-історичного характеру в журналі, А. Дублянський підготував і видав у 1962 р. дві наукові праці: «Українські святі» та «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича».

Другим етапом життя А. Дублянського в еміграції стала діяльність в статусі православного єпископа. Цей етап розпочато 31 травня 1981 р., коли була звершена архієрейська хіротонія над архімандритом Анатолієм з присвоєнням сану єпископа Лондонського і Західноєвропейського УАПЦ. На цьому становищі він продемонстрував високі зразки архіпастирської діяльності, з любов'ю піклувався про ввірену йому паству, звершував Богослужіння на парафіях своєї єпархії, проповідував слово Христове серед православних українців діаспори.

Можемо впевнено стверджувати, що митрополит Анатолій Дублянський увесь земний шлях пройшов з великою любов'ю до Бога та України і належить до видатних православних діаспорних ієрархів Української церкви в ХХ столітті. Він посів чільне місце в історії Православної церкви, збереженні національної ідеї в еміграції. Повернутий в Україну його науковий та релігійно-церковний доробок сприяє розбудові держави та відтворенню історичної правди.

ВИСНОВКИ

Отже, історичне минуле української діаспори та Української православної церкви в Західній Європі, зокрема в повоєнній Німеччині, незважаючи на окремі праці науковців, є малодослідженим. Без відповідної уваги зі сторони вчених залишалася й постать митрополита Паризького і Західноєвропейського УАПЦ в діаспорі Анатолія Дублянського.

Наявну історіографію з теми дисертації розділено на вітчизняну та зарубіжну. У вітчизняній історіографії перші згадки про А. Дублянського зустрічаються в працях проф. І. Власовського, д-р Ю. Мулика-Луцика та о. Семена Савчука. Постать митрополита Анатолія Дублянського як активного учасника церковно-релігійного життя в українській діаспорі Німеччини і поза нею частково висвітлено в публікаціях біографічного характеру його сучасників у різних періодичних виданнях.

Про окремі аспекти українського церковного життя в роки німецької окупації та в еміграції писали В. Борщевич, Н. Стоколос, Я. Грицак, Б. Зек, А. Смирнов, О. Буняк, Н. Мизак і В. Боднар, М. Денисенко, О. Воронин, протопресвітер Н. Плічковський, В. Маруняк, О. Хомчук.

В Україні ім'я А. Дублянського повернуто громадськості на початку 90-х років ХХ ст. Перші штрихи до портрета владики подано в періодичних виданнях. Серед біографів митрополита – Г. Марчук, Н. Пушкар, А. Силюк. Зокрема, А. Силюк уперше ввів у науковий обіг частину документів архіву владики. Цінні узагальнення про А. Дублянського знаходимо в науковому доробку дослідниці О. Силюк. Серед сучасних дослідників варто відзначити публікації прот. М. Цапа, Б. Колоска, Н. Стащенко, О. Гаврилюка, Н. Кінд-Войтюк, Ф. Рябчикової, В. Вербича, В. Мельника, В. Дмитрука та інших.

Помітними стали праці історика-архівіста В. Рожка, присвячені владиці Анатолію. Науковець листувався з митрополитом, і це відкрило можливості дослідження його життя та діяльності. Однак В. Рожко не уник суб'єктивності, допустив низку фактологічних помилок у своїх працях, присвячених постаті глави УАПЦ в Західній Європі.

Питання церковної організації православних українців в еміграції торкнувся російський дослідник В. Петрушко в 1998 р. Він лише розвинув уже наявний наратив російських діаспорних істориків про українських «розкольників» в еміграції, які перебували під опікою ієрархів УАПЦ. Більш виважено, однак усе ж негативну оцінку діяльності Автокефальної церкви в Україні в роки війни представив у своїй праці науковець із Петербурга М. Шкаровський. Російська дослідниця А. Вишиванюк детально проаналізувала взаємовідносини між Автономною та Автокефальною церквами в роки війни. Незважаючи на залучення широкої джерельної бази вона продовжує вважати канонічною лише Автономну церкву, а Адміністрація Автокефальної церкви, членом якої був А. Дублянський, для неї – незаконне церковне утворення.

Одним із першим серед західних дослідників характеристику українського церковного руху в роки війни дав доктор Фрідріх Геєр. Російську версію розвитку церковно-визвольного руху в Україні в роки німецької окупації фактично повторив у своїй книзі канадський дослідник Д. Поспеловський. Ф. Геєр писав про репресії українського націоналістичного підпілля проти духовенства Автономної церкви, що нібито забезпечило перехід парафій в юрисдикцію Адміністрації Автокефальної православної церкви.

Серед іноземних дослідників, які вивчали релігійне питання в СРСР в роки війни, необхідно назвати професора Університету Огайо Стівена Меріта Майнера. Сучасний нідерландський дослідник Карел Беркгоф опублікував у 2011 р. в перекладі українською мовою монографію «Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою». У ній він торкнувся питання народної релігійності у воєнних умовах.

Отже, найбільш репрезентативною з предмета дослідження виявилася вітчизняна історіографія. Вагомий внесок у вивчення життєвого шляху та діяльності митрополита Анатолія Дублянського та періоду, у якому йому випало трудитися, зробили українські діаспорні дослідники. В Україні про

митрополита заговорили після 1991 р. Саме волинські науковці присвятили низку праць видатному земляку.

Російські історики залишаються на позиціях засудження діяльності Автокефальної церкви в роки війни та організації українського православ'я в еміграції. Західні ж науковці розділилися у своїй оцінці – одні прагнуть об'єктивного вивчення історії УАПЦ в роки війни та в післявоєнний період, а інші сприйняли російську рецепцію подій.

Загалом, наявний історіографічний доробок свідчить про недостатню увагу істориків до постаті митрополита Анатолія Дублянського. Наявні праці лише фрагментарно, в окремих аспектах окреслюють внесок владики в організацію та діяльність УАПЦ в Україні та в еміграції.

Для виконання поставлених у дисертації мети та завдань використано документи і матеріали архівів України і зарубіжжя. Джерельна база дослідження є різноплановою та достатньо репрезентативною для характеристики предмета дослідження. Використання широкої палітри джерел дало можливість ґрунтовно і найбільш повно на сьогоднішній день відтворити біографію А. Дублянського, простежити його діяльність, визначити роль у житті українського суспільства діаспори та належно оцінити громадську та церковно-релігійну діяльність.

Реалізація дослідження стала можливою завдяки вибору ефективних методологічних прийомів та методів. Теоретико-методологічну основу роботи склали принципи історизму, об'єктивності, системності, міждисциплінарності та просопографічного підходу. Застосовано методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, логічний, описовий), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-системний) та міждисциплінарні. Кожен із них у певній ситуації дав змогу об'єктивно реконструювати духовний та історичний портрет митрополита Анатолія Дублянського.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності А. Дублянського була громадська та краєзнавча праця на Волині, яка реалізовувалася в культурно-освітній галузі.

Важливу роль у формуванні світогляду А. Дублянського відіграло родинне християнське виховання, а кристалізація громадянської позиції припала на час навчання. Зі стін гімназії А. Дублянський вийшов свідомим українцем завдяки його зацікавленості історією України, зокрема Волині. На це також впливало читання «Кобзаря», «Історії України-Руси» М. Грушевського і українських газет, що друкувалися в Луцьку.

Після гімназійних студій А. Дублянський з перервами навчався в університетах у Вільно та Варшаві, належав до українських студентських спілок. У ці роки він розпочинає наукову діяльність, бере участь у наукових заходах, пише статті церковно-історичного та краєзнавчого характеру. Перший досвід наукових пошуків припав на 1932 р., коли А. Дублянський підготував доповідь про гетьмана І. Мазепу для учасників Спілки українських студентів у Вільно. Пізніше публікацій молодого дослідника з'являються на сторінках періодичних видань Волині.

У Варшавському університеті А. Дублянський спеціалізувався на історії України в професора Мирона Кордуби. За роботу «Участь князя Данила Галицького та його сина Романа в боротьбі за спадщину Бабенбергів» у 1938 р. отримав диплом магістра філософії в галузі історії. Подальшим науковим студіям за стипендіальної підтримки Українського наукового інституту перешкодила Друга світова війна.

Дослідницьку і краєзнавчу діяльність А. Дублянський розпочав під час навчання у Віленському університеті. Тут він готував доповіді та писав статті церковно-історичного й краєзнавчого характеру, які друкувалися в різних часописах. А. Дублянський залишив багато публікацій на сторінках таких видань, як «Наш світ», «Українська нива», «Волинське слово», «Церква і нарід», «Шлях», «Український голос» та інших. У червні 1934 р. А. Дублянський видав історичний нарис «Луцьк». У ньому молодий

науковець проаналізував історію виникнення міста, подав легенди про появу його назви.

А. Дублянський активно співпрацював із газетами «Українська нива» та «Волинське слово», де вів рубрику «Пізнаймо Волинь». Упродовж 1936–1938 рр. низку краєзнавчих досліджень автора опубліковано в журналах «Церква і нарід» та «Шлях». Історико-краєзнавчі статті А. Дублянського містили унікальний джерельний матеріал, відомості із архівів і цитування раритетних видань. Вони закликали пізнавати й оберігати пам'ятки минулого.

Окремим періодом життя А. Дублянського стала праця у Волинському краєзнавчому музеї з 1938 р. Спочатку тут він трудився над науковою інвентаризацією історичних архівних матеріалів, складаючи каталог архіву Сло-Малинських. У період радянської влади А. Дублянський працював у музеї на посаді старшого наукового працівника відділу історії та одночасно виконував обов'язки заступника директора музею по науковій частині. У цей час здійснив дві поїздки-експедиції – в м. Олика (замок Радзивілів) і в с. Перемиль поблизу Берестечка. Розкопки в Перемилі дали багатий археологічний матеріал.

Після німецької окупації Луцька А. Дублянський дбав про музейну колекцію, оберігав експозицію від розкрадання. Період праці в музеї був нетривалим. А. Дублянського запрошують працювати в Обласну управу заступником начальника відділу позашкільної освіти. Однак невдовзі він переходить до нововідкритої гімназії на посаду викладача історії старших класів. Після закриття гімназії, наприкінці 1941 р., А. Дублянський був запрошений В. Постригачем на роботу до редакції Луцької газети «Український голос». Як історик та музейний працівник, А. Дублянський друкував на сторінках газети публікації на історичну тематику, дописи з культурного життя краю, огляди тогочасного становища українських земель та інше. З другої половини 1942 р. німецька цензура обмежує подачу матеріалів місцевої тематики. Статті А. Дублянського все рідше з'являються

на сторінках газети. З середини 1943 р. основна тематика легальної україномовної преси – це військові огляди, пропагандистські замітки тощо.

Історико-краєзнавча публіцистика А. Дублянського виходила під рубрикою «Охороняйте пам'ятки старовини». У ній він знайомив читачів з історією та пам'ятками міста Луцька, видатними постатями краю. Наприклад, стаття «Модест Левицький» була присвячена визначному письменнику, професору української мови і відомому лікарю М. Левицькому. Про волинські шляхи Кобзаря йшлося в статті «До перебування Тараса Шевченка на Волині». Значний інтерес становила публікація спогадів Ольги Косач-Кривинюк «Перебування Лесі Українки в Луцьку».

Низка статей А. Дублянського, надрукованих в «Українському голосі», торкалися української історії. Це загально-пізнавальні, популярні нариси, у яких автор знайомив широке коло читачів із окремими фактами з історії українського народу, його культури, звичаїв. Окремими напрямом публіцистики А. Дублянського були матеріали на церковну тематику.

Згодом через редагування газети «Український голос» А. Дублянський отримав чимало критики та звинувачень у співпраці з німецьким окупаційним режимом. Пізніше, у листах він повністю заперечив будь-яку колаборацію з німецьким окупаційним режимом і зазначив, що прийняв редагування вимушено.

Вагомою частиною життя А. Дублянського стала пастирська й архіпастирська та церковно-адміністративна діяльність в еміграційних умовах. Її можна розділити на два періоди. Перший період (1951–1981 рр.) – це час пастирських трудів А. Дублянського в сані священника. Другий період його церковно-релігійної діяльності – у єпископському сані, який тривав з 1981 р. по 1997 р. Варто відзначити, що духовне й церковно-адміністративне служіння А. Дублянського розпочалася не в Україні, а в еміграції, зокрема, в Німеччині.

А. Дублянський виїхав на Захід у січні 1944 р. У Німеччині він активно включився в діяльність УАПЦ, яка зорганізувалася тут після закінчення

війни в громадах-таборах українців-емігрантів. Одночасно Анатолій Захарович працював в газеті «Слово», входив до складу Спілки українських журналістів на еміграції.

Під час лікування в санаторії у м. Амберг А. Дублянський допомагав організовувати богослужіння українським священникам з Регенсбурга. Там він познайомився з о. Олександром Семеновичем, став при ньому дяком. Саме цей священник надихав А. Дублянського на прийняття священства та духовно готував до цього.

В еміграції А. Дублянському вдалося встановити листування з владикою Никанором Абрамовичем, пізніше й з іншими єпископами та духовенством УАПЦ. У листах до митрополита Никанора Анатолій Захарович порушував низку важливих питань діяльності церкви: роботи Богословського інституту, функціонування друкованого органу УАПЦ, проведення дяківських курсів, забезпечення парафій дяками та ін. Це свідчило про конструктивну позицію А. Дублянського щодо розвитку УАПЦ в еміграції.

Владика Никанор пропонував А. Дублянському стати єпископом. Однак Анатолій Захарович вибрав шлях парафіяльного священника. Після відповідної підготовки 9 грудня 1951 р. він прийняв сан пресвітера. На наш погляд, духовну освіту А. Дублянський здобув завдяки самостійному вивченню низки богословсько-літургічних дисциплін, необхідних для священничої діяльності.

Маючи редакторський досвід, о. А. Дублянський з перших днів свого священства розпочав заходи щодо заснування друкованого органу УАПЦ, який мав виконувати функції єднальної ланки між ієрархією, духовенством та вірянами. З благословення та підтримки митрополита Никанора в кінці вересня 1952 р. вийшло перше число українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква». Справа редагування цього журналу була складною. Як головний редактор, о. А. Дублянський організовував авторів, заохочував дописувачів, сам редагував, писав статті до журналу,

забезпечував відповідною друкарнею. Серед дописувачів зустрічаються імена відомих українських істориків і культурних діячів.

«Рідна Церква» виходила упродовж 36 років. Загалом було надруковано 156 номерів журналу. Редактор уміло надавав йому церковно-релігійного характеру, він усвідомлював важливість часопису в слові правди про Українську церкву, необхідність збереження Христової Церкви українського народу. У журналі публікувалися статті з історії України, українського православ'я, богослів'я та літургії; були представлені матеріали єпархіальних з'їздів та церковних соборів; у рубриці «Хроніка українського православного життя в світі» та «Життя з парафій» відображалася діяльність ієрархів та парафій УАПЦ; у розділі «Посмертні згадки» розміщувалася інформація про смерть та некрологи активних учасників церковно-релігійного та громадського життя в еміграції; у більшості чисел журналу вміщувалася «Бібліографія» з інформацією про нові книжкові видання, а також рецензіями на деякі з книг.

За активну працю на користь УАПЦ о. А. Дублянський був удостоєний низки церковних нагород включно з саном протопресвітера.

Варто відзначити, що, крім своїх пастирських та редакторських обов'язків, о. А. Дублянський був з 1959 р. секретарем Вищого церковного управління, а з 1973 р. – очолив його.

Наступним етапом духовного служіння Церкві й українському народу прот. А. Дублянського стала архіпастирська праця в сані єпископа (пізніше – архієпископа та митрополита УАПЦ). За поданням митрополита Мстислава Скрипника було вирішено хіротонізувати голову Вищого церковного управління УАПЦ протопресвітера А. Дублянського на єпископа Лондонського і Західноєвропейського та вікарія митрополита УАПЦ. Західноєвропейська єпархія складалася з парафій у Західній Німеччині, Великобританії, Франції, Бельгії, Австрії, та кількох громад у скандинавських країнах.

Після хіротонії в 1981 р., призначення на кафедру та інтронізації єпископ Анатолій активно розпочав виконувати покладені на нього архіпастирські обов'язки. Одним із дієвих засобів впливу на церковне життя в діаспорі стало відвідування парафій та громад єпархії. Владика Анатолій також продовжив активну участь у культурно-просвітницьких, наукових заходах, відзначенні національних свят, екуменічних зустрічах тощо.

Важливою сторінкою архіпастирських трудів владика Анатолія стала організація та проведення соборних нарад, які були покликані вирішити актуальні питання церковного життя.

Духовні та церковно-громадські заслуги владика Анатолія, його авторитет в українській громаді Німеччини й інших країн Європи відзначало керівництво цих держав. Голова німецького парламенту запрошувала митрополита Анатолія як представника української православної спільноти Німеччини на прийом з нагоди приїзду голови Верховної Ради України О. Мороза, а Президент Німеччини – на вечерю на честь прибуття Президента України Л. Кучми, з яким владика кілька разів зустрічався ще за його прем'єрства. Того ж року митрополит Анатолій звершив освячення приміщення Генерального консульства України в Мюнхені.

Важливою складовою церковно-релігійної діяльності митрополита Анатолія Дублянського стала благодійність. Владика Анатолій цікавився церковним життям своєї Батьківщини, завжди намагався в міру можливостей допомагати землякам.

Митрополит Анатолій залишив цінні думки щодо утворення єдиної помісної автокефальної церкви в Україні, які сприяли утвердженню незалежності нашої Батьківщини та подоланню розділення в Українській церкві. Активна участь в організації церковного життя в еміграції та великі зусилля, які він доклав для становлення УАПЦ в діаспорі, дали можливість залишити актуальні рекомендації для Української церкви щодо становлення та піднесення її авторитету серед українського народу та на світовому рівні.

На початку 1990-х рр. здоров'я митрополита Анатолія погіршилося. Він вирішив передати значну частину своєї багатой бібліотеки в Україну для відродження Української церкви та духовного виховання земляків. Окрім бібліотеки, владика передав також особисті документи та деякі особисті речі. Бібліотеку владика Анатолій розподілив між закладами освіти та установами. Науково-історичну частину його великої спадщини отримали Луцький державний історико-культурний заповідник, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника та Волинський краєзнавчий музей. Богословську частину своєї бібліотеки владика Анатолій передав до Волинської духовної семінарії, яка пізніше згідно з рішенням Священного Синоду УПЦ Київського патріархату від 13 травня 2011 р. була реорганізована у Волинську православна богословську академію. Сьогодні всі передані книги зберігаються в іменному фонді № 6 «митрополита Анатолія Дублянського» бібліотеки ВПБА, студенти якої мають можливість користуватися цим цінним набутком митрополита Анатолія.

Крім подарованої власної церковно-релігійної бібліотеки, митрополит Анатолій до кінця свого життя продовжував фінансово підтримувати розбудову Волинської духовної семінарії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Дім, в якому жила Леся Українка в Луцьку. *Український голос*. 1942. 8 жовтня. Ч. 41 (56). С. 4.
2. А. Д. [Анатолій Дублянський]. До перебування Тараса Шевченка на Волині. *Український голос*. 1942. 12 березня. Ч. 11 (26). С. 4.
3. А. Д. [Анатолій Дублянський]. З подорожнього нотатника. День у горах. *Український голос*. 1943. 9 грудня. Ч. 65 (132). С. 3.
4. А. Д. [Анатолій Дублянський]. З подорожнього нотатника. У німецькому селі. *Український голос*. 1943. 16 грудня. Ч. 67 (134). С. 2.
5. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Коли засновано Луцьк. *Український голос*. 1944. 7 січня. Ч. 2 (139). С. 7.
6. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Модест Левицький. *Український голос*. 1943. 18 червня. Ч. 26 (93). С. 4.
7. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Назви «Русь» і «Україна». *Український голос*. 1941. 11 грудня. Ч. 13. С. 2.
8. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Бібліографія. Ernst Benz «Geist und Leben der Ostkirche». Гамбург 1957. 208 с. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 15–16.
9. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Відзначення вісімдесятиліття блаженнішого митрополита Мстислава. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 114. С. 12–13.
10. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння надзвичайного собору Української автокефальної православної церкви в Парижі. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 5–6.
11. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння Собору Української Автокефальної Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 80. С. 3–7.
12. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння Третього Собору Української автокефальної православної церкви. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 93. С. 5–8.

13. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. До двадцятиліття існування парафій УАПЦ в Німецькій Федеративній Республіці. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 62. С. 9–10.
14. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. До двадцятиліття Пинського Собору. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 49. С. 6–8.
15. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Екуменічна зустріч. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 105. С. 15.
16. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Іван Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. Том II. (XVII ст.). Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Нью Йорк Бавн Брук. 1956. 398 с. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 15–16.
17. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Митрополит Полікарп (у двадцяті роковини його упокоєння). *Рідна Церква*. 1973. Ч. 99. С. 3–4.
18. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Наша Покрова і заступниця. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 25. С. 1, 3.
19. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. О. Білоусенко. Наша Віра. Короткий катехизис Православної Віри. Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Нью Йорк – Бавн Брук. 1956. 64 с. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 16.
20. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Обмін великодніми привітаннями. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 63. С. 14.
21. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Острозька Академія. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 125. С. 6–8.
22. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Передсоборні думки. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 79. С. 2–3.
23. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Посмертні згадки. Пам'яті прот. Дмитра Васильчука. *Рідна церква*. 1968. Ч. 75. С. 2–3.
24. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Почаївська святиня (у 300-ліття чудесного врятування почаївського монастиря). *Рідна Церква*. 1975. Ч. 104. С. 1–4.

25. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Свято Воскресіння Христового. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 28. С. 3.
26. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор єпископів УАПЦ у Варшаві в 1944 році. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 58. С. 5–8.
27. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор єпископів УАПЦ у Варшаві в 1944 році. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 59. С. 8–9.
28. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор УАПЦ в Європі. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 26. С. 7–11.
29. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. У 50-ліття Симона Петлюри. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 107–108. С. 11–12.
30. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Тридцятиліття архіпастирства Високопреосвященнішого митрополита Мстислава. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 111–112. С. 2–3.
31. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Традиційний шлях нашої Церкви. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 1.
32. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Богословська Академія. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 3 (5). С. 9.
33. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Будьмо вірні нашій Святій Церкві. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 2–3.
34. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Визначна подія. Видання Історії Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 20. С. 6–7.
35. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Екуменічна зустріч в Карльсруе. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 6 (14). С. 12–13.
36. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Екуменічні ділові засідання в Руммельсбергу. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 13.
37. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Зустріч в Швебіш Гмюнд. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 16. С. 12.
38. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Зшестя Святого Духа на Апостолів. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 3 (5). С. 1–2.

39. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Конференція Православних Церков у Руммельсбергу. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 11–12.
40. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Нерушима стіна і Заступниця. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 5 (13). С. 1.
41. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Пам'яті покійного митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 6 (8). С. 6–9.
42. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Православна Церква і екуменічний рух. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 8–9.
43. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. П'ятдесятирічний ювілей священства (прот. Геннадія Тимківського). *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 11.
44. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Український Православний календар на 1953 рік. Видання Української Православної Церкви в ЗДА. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 11.
45. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Що пишуть інші. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 21. С. 12.
46. А. Д-ий [Анатолій Дублянський], свящ. Поділ єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання Її. Історично-канонічна монографія. Видання Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Вінніпег. 1953. 384 с. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 4 (6). С. 10.
47. АЗД-ий [Анатолій Захарович Дублянський]. Спогади про Водохреща в Луцьку. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 125. С. 8–9.
48. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька думок з приводу ювілею УАПЦ. *Рідна Церква*. 1971. Ч. 87. С. 3–4.
49. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька думок під розвагу. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 25. С. 9–10.
50. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька зауваг з приводу однієї книги. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 15. С. 12–13.
51. А. З. [Анатолій Захарович]. Дещо з недавнього минулого. Уривок з спогадів. *Літопис Волині*. 1955. Ч. 2. С. 94–97.

52. А. З. [Анатолій Захарович]. Єдність Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 1–3.
53. А. З. [Анатолій Захарович]. Замість рецензії. *Jahrbuch der Orthodoxie. Schematismus 1976/77/* Herausgegeben von Alex Proc. Athos-Verlag. 244s. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 109. С. 18.
54. А. З. [Анатолій Захарович]. Іван Їжакевич. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 52. С. 10.
55. А. З. [Анатолій Захарович]. Кіпрська Православна Церква. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 23. С. 10–11.
56. А. З. [Анатолій Захарович]. Московська патріархія і вільний православний світ. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 1 (9). С. 11–12.
57. А. З. [Анатолій Захарович]. Наша канонічність. Декілька думок в четверті роковини упокоєння митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32. С. 5–6.
58. А. З. [Анатолій Захарович]. Перед великим ювілеєм. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 115. С. 2–3.
59. А. З. [Анатолій Захарович]. Переяслав і Українська Православна Церква. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 7–8.
60. А. З. [Анатолій Захарович]. Світильник Духа (до 15-ліття упокоєння митрополита Полікарпа). *Рідна Церква*. 1968. Ч. 76. С. 2–3.
61. А. З. [Анатолій Захарович]. Урочисте Богослужіння в Ессені з нагоди з'їзду т-ва «Волинь». *Рідна Церква*. 1975. Ч. 103. С. 15.
62. А. З. [Анатолій Захарович]. Чи справді відома дата смерті митрополита Василя. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 3.
63. А. З-ч. [Анатолій Захарович]. До 50-ліття проголошення автокефалії Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 77. С. 5–7.
64. А. З-ич. [Анатолій Захарович]. Пам'яті пастирів-мучеників. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 5 (7). С. 4.
65. А. Захарович. Композитор о. Кирило Стеценко (до сторіччя його народження). *Рідна Церква*. 1982. Ч. 131–132. С. 3–4.

Архів Волинського єпархіального управління Православної Церкви України

66. Волинське єпархіальне управління. Укази за 1993 р. 270 арк.

67. Лист архієпископа Анатолія (Дублянського) до Ректора Волинської духовної семінарії прот. Миколи Бочкая від 10.12.1993. 1 арк.

68. Лист єпископа Житомирського і Овруцького Серафима (Верзуна) до митрополита Луцького і Волинського Іоана (Боднарчука) від 22.01.1994 р. 4 арк.

69. Лист митрополита Луцького і Волинського Іоана (Боднарчука) до архієпископа Анатолія (Дублянського) від 28.12.1993 р. 1 арк.

70. Лист митрополита Анатолія (Дублянського) до митрополита Луцького і Волинського Якова (Панчука) від 10 травня 1996 року. 1 арк.

71. Список книжок і брошур релігійного і церковного змісту з бібліотеки архієпископа Анатолія (Дублянського) в Новому Ульмі. 7 арк.

Архів ОУН. Українська інформаційна служба – Лондон.

Ф. 33. Відеодокументи Українського відеоархівного товариства в Брадфордї.

Оп. 1.

72. 25 років смерті Степана Бандери. Munich (25th Anniversary of the assassination of Stepan Bandera): Частина 1.

Архів Українського вільного університету в Мюнхені

73. Фонд. Періодичні видання української еміграції (Німеччина) періоду (1945–1955 рр.) в бібліотеці і архіві Українського Вільного Університету (Мюнхен). Файл у форматі RTF (1,5 MB). URL: https://old.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php

74. Фонд. Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945–1955). Файл у форматі RTF (652 KB). URL: https://old.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php

75. Фонд. Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945–2004). Файл у форматі RTF (735 KB). URL: https://old.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php
76. Архієпископ Анатолій почесний доктор філософії. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 155. С. 8.
77. Архієрейське богослужіння в Гільдесгаймі. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 137. С. 13–14.
78. Архієрейське богослужіння в Ліоні. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 138. С. 8.
79. Архієрейське богослужіння у Франкфурті. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 137. С. 13.
80. Архієрейські відправи владики Анатолія. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 11–12.
81. Архієрейська візитація парафії в Альгранжу. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 139–140. С. 14–15.
82. Архієрейські відвідини в Білефельді–Зеннештадті. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 139–140. С. 15.
83. Архієрейське богослужіння в Генку. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 141. С. 8–9.
84. Архієрейське богослужіння в Парижі. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 142. С. 9–10.
85. Архієрейське Богослужіння в Швеції. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 141. С. 7–8.
86. Архієрейське богослужіння в Швеції. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 143–144. С. 11.
87. Архіпастирська візитація в Швеції. *Рідна Церква*. 1987. Ч. 149. С. 12.
88. Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою. Київ: Критика, 2011. 455 с.

89. Біднов В. Церковна справа в Україні. Тернів: Видання Українська автокефальна церква, 1921. 47 с.
90. Білокінь С. Анатолій. Довідник з історії України: (А–Я). За редакцією І. Підкови, Р. Шуста. Київ: Генеза, 2002. С. 23.
91. Білокінь С. Анатолій (Дублянський А. З.). Енциклопедія сучасної України. Том 1: А. Київ, 2001. С. 465.
92. Бляшук О. Видавнича діяльність Товариства ім. митрополита Петра Могили в Луцьку 1932–1939 роках: історико-культурологічний аспект. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 19. 2013. С. 87–90.
93. Борщевич В. Автономна церква на Волині. Луцьк: Ред.-вид. відділ Волинського державного університету імені Лесі Українки, 1998. 98 с.
94. Борщевич В. Отець Микола Малюжинський на тлі епохи: монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2000. 94 с.
95. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. ХХ ст.). Луцьк: Вежа, 2000. 254 с.
96. Буняк О. Становлення Української автокефальної православної церкви в роки Другої світової війни (за матеріалами НМІУ та ЦДАВО України). *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник*. 2017. Вип. 27. С. 373–383.
97. Бурко Д., прот. Почаївський акт. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 7–8.
98. Бурко Д., прот. Почаївський акт (закінчення з попереднього числа). *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 9–10.
99. Бурко Д., прот. Десять років «Рідної Церкви». *Рідна Церква*. 1962. Ч. 51. С. 3.
100. Бурко Д., прот. Проблеми Української Православної Церкви на чужині. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 27. С. 4–9.

101. Ващенко Г. Богословська освіта на еміграції. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 4.
102. Введення на катедру Західноєвропейської єпархії УАПЦ. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 14.
103. Вдячність владиці Анатолієві Дублянському. *Народна Трибуна*. 1995. № 63 (494). С. 5.
104. Вербич В. Анатолій Дублянський: життя, віддане Богові й Україні. *Луцький замок*. № 48 (355). 21 листопада 2002. С. 11.
105. Волинянка З. Т. На прощання. *Літопис Волині*. Ч. 13–14. 1982. С. 112–116.
106. Вишиванюк А. Об отношениях между Украинской Автономной Православной Церковью и «Украинской автокефальной православной церковью» на Западной Украине в годы немецкой оккупации. *Вестник церковной истории*. 2014. Вып. 3–4 (35–36). 400 с.
107. Від редакції. *Український голос*. 1941. 17 вересня. Ч. 1. С. 3.
108. Відбувся Другий Єпархіальний Собор Західноєвропейської Єпархії УАПЦеркви. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 143–144. С. 1.
109. Відвідини в Парижі архієпископа Анатолія. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 137. С. 12–13.
110. Відзначення ювілею архієпископа Анатолія. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 153. С. 8–9.
111. Відзначення ювілею тисячоліття в Гамбурзі. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 13.
112. Відзначення ювілею хрещення України в Дюссельдорфі. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 155. С. 10–12.
113. Відкриття Волинського Краєзнавчого Музею в Луцьку. *Український голос*. 1941. 6 листопада. Ч. 8. С. 6.
114. Відкриття Богословсько-педагогічної Академії в Мюнхені. *Бюлетень Богословсько-педагогічної Академії*. № 2. Баварія, 1946. С. 3–4.

115. Відновлення праці Богословсько-наукового інституту УАПЦ. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 47. С. 12.

116. Візити владики Анатолія. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 15.

117. Візитація преосвящ. Єпископа Анатолія. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 129. С. 8–9.

118. Високопреосвященніший митрополит Никанор. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 1 (9). С. 5–6.

119. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Нью-Йорк: друкарня Української Православної Церкви у США, 1975. Кн. IV: (XX ст.). Частина друга. 1975. 416 с.

120. Войчик С. Ієрарх, який «працював на Бога і Україну». *Вільним шляхом*. 2017. 25 листопада. С. 4.

Волинський краєзнавчий музей

Книжково-документальний фонд

121. Атестат зрілості А. Дублянського про закінчення російської гімназії в Луцьку №18. Інв. № КДФ–17089.

122. Благословенна грамота Архієпископа УАПЦ магістру Анатолію Дублянському – виконуючому обов'язки дяка при церкві св. Миколая Чудотворця при санаторії Гавтінг біля Мюнхена за щирю, віддану і корисну працю для добра УАПЦ. Інв. № КДФ–17147, КВ–74329.

123. Владика Анатолій Дублянський перед Українським Вільним Університетом після надання титулу доктора філософії. Інв. № КДФ–17084, КВ–74266.

124. Владика Никанор, прот. П. Дубицкий і о. Анатолій Дублянський під час перерви роботи конференції Світової Ради Церков. Фото з автографом. Інв. № КДФ–17068, КВ–74250.

125. Грамота про обрання митрополита Анатолія Дублянського почесним професором в галузі історії Волинського державного університету імені Лесі Українки. Інв. № КДФ–17144, КВ–74326.

126. Диплом доктора філософії Українського Вільного Університету в Мюнхені Анатолія Дублянського. Інв. № КДФ–17088, КВ–74270.

127. Диплом магістра філософії А. Дублянського в галузі історії гуманітарного відділу Варшавського університету імені Ю. Пілсудського. №2828/7113/38. Мова польська. Інв. № КДФ–17090, КВ–74272.

128. Диплом про обрання митрополита Анатолія Дублянського почесним Доктором Волинської духовної семінарії УПЦ Київського Патріархату. Інв. № КДФ–17143, КВ–74325.

129. Довідка, видана Архієпископом Ніканором Абрамовичем А. Дублянському про те, що він є священником УАПЦ в м. Ляндсгут та околицях. № 4417 від 09.12.1951 р. Інв. № КДФ–17110, КВ–74292.

130. Довідка, видана А. Дублянському про те, що він працював вчителем в Українській гімназії м. Луцька у жовтні–листопаді 1941 р. 30.11.1941 р. м. Луцьк. Машинопис. Мови: українська і німецька. Інв. № КДФ–17126, КВ–74308.

131. Дублянський А. З. Список особистих документів, посвідок, листів і фотографій для передачі до Волинського краєзнавчого музею в м. Луцьку. 05.04.1997 р. м. Новий Ульм. Німеччина. Інв. № КДФ–17162, КВ–74344.

132. Копія витягу за 1922 р. із метричної книги парафії Ромашківка (Дубенського повіту) про народження А. Дублянського. 28.10.1949 р. Інв. № КДФ–17092, КВ–74274.

133. Лист А. Дублянському про журнал «Рідна Церква» від секретаря Церковного Управління в Німеччині прот. Ф.Луговенка. Інв. № КДФ–17104.

134. Лист архієпископа Никанора до Анатолія Дублянського. Інв. № КДФ–15732; Інв. № КДФ–17151.

135. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 26 серпня 1992 року. Інв. № КДФ–16725.

136. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 28 червня 1994 року. ВКМ. Інв. № КДФ–72948.

137. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 7 квітня 1997 року. Інв. № КДФ–17166.
138. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 28 квітня 1997 року. Інв. № КДФ–35426.
139. Лист Анатолія Дублянського до Віталія Мельника від 23.05.1992 р. Інв. № КДФ–25059, КВ–106833.
140. Лист Анатолія Дублянського до Віталія Мельника від 20.04.1993 р. Інв. № КДФ–106835, КВ–25061.
141. Лист митрополита УАПЦ Мстислава до прот. А. Дублянського. Інв. № КДФ–17123, КВ–74305.
142. Мандат учасника з'їзду українських журналістів А. Дублянського з правом голосу. Інв. № КДФ–17154, КВ–74336.
143. Нагородна Грамота Архієпископа УАПЦ в Німеччині Никанора про вшанування відданої праці на хвалу Божу та користь УАПЦ пресвітера Анатолія Дублянського скуфією. № 11186. Інв. № КДФ–17158, КВ–74340.
144. Нагородна Грамота Архієпископа УАПЦ в Німеччині Никанора про вшанування відданої праці на хвалу Божу та користь УАПЦ пресвітера Анатолія Дублянського саном протоієрея. № 13494. Інв. № КДФ–17155, КВ–74337.
145. Нагородна Грамота Архієпископа УАПЦ в Німеччині Никанора про вшанування відданої праці на хвалу Божу та користь УАПЦ пресвітера Анатолія Дублянського Палицею. № 26033. Інв. № КДФ–17157, КВ–74339.
146. Нагородна Грамота Архієпископа УАПЦ в Німеччині Никанора про вшанування відданої праці на хвалу Божу та користь УАПЦ і його друковану працю «Українські святі» протоієрея Анатолія Дублянського хрестом з оздобами. № 26034. Інв. № КДФ–17156, КВ–74338.
147. Нагородна Грамота Архієпископа Київського і Переяславського, митрополита УАПЦ в діаспорі Мстислава про вшанування протоієрея Анатолія Дублянського саном протопресвітера. Інв. № КДФ–17159, КВ–74341.

148. Посвідка про те, що магістр А. Дублянський працював над науковою інвентаризацією історичних архівних матеріалів Волинського музею в Луцьку від 1 липня 1938 р. до 17 вересня 1939 р., а від 15 грудня 1939 р. до 22 червня 1941 р. як старший науковий співробітник відділу історії Волинського обласного краєзнавчого музею та рівночасно виконувач обов'язків заступника директора по науковій частині. 15.01.1944 р. м. Луцьк. Інв. № КДФ–17127, КВ–74309.

149. Посвідка А. Дублянського про працю 1939/1940 викладачем історії в укр. с. школі № 2 м. Луцька. № 610. 16.09.1940. Інв. № КДФ–17130, КВ–74312.

150. Посвідчення (виказка), видана А. Дублянському про його членство в Українському Допомоговому Комітеті у м. Самборі. № 495331. Інв. № КДФ–17107, КВ–74289.

151. Посвідчення Анатолія Дублянського, видане настоятелем УАПЦ в м. Амберг протоієреєм О. Семеновичем з позитивною характеристикою за час перебування в санаторії 1946–1949 рр., активну громадську діяльність. 28. 01. 1950 р. м. Амберг. Інв. № КДФ–17138, КВ–74320.

152. Посвідчення магістра А. Дублянського від проф. Варшавського університету М. Кордуби з проханням дозволити користуватися літературою для написання докторської дисертації «Адам Кисіль з Брусилова». 17.05.1939. Варшава (на польській мові). Інв. № КДФ–17091, КВ–74273.

153. Посвідчення про працю А. Дублянського в Обласній управі м. Луцька на посаді заступника Начальника відділу позашкільної освіти. № 21. Мови: українська та німецька. Інв. № КДФ–17131, КВ–74313.

154. Посвідчення А. Дублянського, видане Українським комітетом в м. Регенсбурзі. № 9–19/45 від 10.07.1945. Інв. № КДФ–17108, КВ–74290.

155. Похвальний лист єпископа УАПЦ Володимира парафіянину св. Покровської Регенсбурзької парафії п. Дублянському Анатолію за щире віддану працю на хвалу Божу й користь УАПЦ на далекій чужині, на тяжкій еміграції. Інв. № КДФ–17148, КВ–74330.

156. Промова перед хіротонією на єпископа А. Дублянського. Інв. № КДФ–17043, КВ–74224.
157. Прохання на дозвіл вінчатись в дні великого посту. Інв. № КДФ–17096.
158. Свідоцтво А. Дублянського про працю в Шкільному інспектораті м. Луцька на посаді службовця-практиканта. Інв. № КДФ–17129, КВ–74311.
159. Свідоцтво А. Дублянського про закінчення в м. Люттензее курсів секретарів. Інв. № КДФ–17094, КВ–74276.
160. Свідоцтво А. Дублянського про його лікування в санаторії м. Амберг з 26.06.1946 – 25.10.1949 р. Інв. № КДФ–17105, КВ–74287.
161. Свідоцтво про працю А. Дублянського в якості відрядного працівника по запису показників лічильника у абонентів у фірмовій станції «Товариство Вольт» у Луцьку з 1934–1937 рр. 09.01.1937. № 13. Луцьк (на польській мові). Інв. № КДФ–17128, КВ–74310.
162. Свідоцтво про працю А. Дублянського на будівельному підприємстві «Еріх Вальде». 07.04.1945 р. Австрія. Інв. № КДФ–17125, КВ–74307.
163. Свідоцтво про цивільний шлюб Анатолія Дублянського і Євгенії Більо. Інв. № КДФ–17120, КВ–74302.
164. Свідоцтво поліції санаторію м. Амберг про поведінку А. Дублянського під час перебування в закладі в 1946–1948 рр. Інв. № КДФ–17114, КВ–74296.
165. Сертифікат про висвячення о. Анатолія Дублянського на єпископа УАПЦ Лондонської і Західноєвропейської єпархії. Інв. № КДФ–17133, КВ–74315.
166. Сертифікат про народження і хрещення Анатолія Дублянського за реєстром УАПЦ. № 109 від 23.10.1951 р. Інв. № КДФ–17132, КВ–74314.
167. Ставленна Грамота Архієпископа Київського, керуючого парафіями УАПЦ в Німеччині Ніканора про благословення та рукоположенням висвячення в православній церкві табору Функ-Касерне м. Мюнхена диякона УАПЦ Анатолія Дублянського на ієрея до храму похідного імені Святителя

Миколая, до якого і св. Антимінс пресвітеру А. Дублянському доручили. Інв. № КДФ–17139, КВ–74321.

168. Тимчасове робоче посвідчення А. Дублянського надане Спілкою «Українське мистецтво». 26.03.1946 р. м. Регенсбург, Німеччина. Інв. № КДФ–17124, КВ–74306.

169. Шляхи мого життя. Інв. № КДФ–17140, КВ–74322.

Допоміжні матеріали

170. Дублянський А. Деякі листування з проф. І. Ф. Власовським. 3 арк. Ксерокопія статті. Інв. № ДМ – 33789.

171. Довідка про витяг із метричної книги парафії Ромашківці, про народження в 1912 р. Анатолія Дублянського. Видана пробощем церкви с. Ромашківці Дубенського повіту Петром Затворним на прохання мешканця м. Крем'янця – Захарія Дублянського для подання в державну установу. 09.08.1922 р. Інв. № ДМ–33725.

172. Лист митрополита Анатолія (Дублянського) до архієпископа Луцького і Волинського Якова (Панчука) від 27 червня 1995 року. Інв. № ДМ–33785.

173. Членська картка учасника української студентської корпорації «Запоріжжя» А. Дублянського. № 4. Інв. № ДМ–33723/1–2.

174. Воронин О. Історичний шлях УАПЦ. США, 1992. 136 с.

175. Гаврилюк О. Анатолій Дублянський – дослідник і популяризатор історії та пам'яток Волині. *Питання Історія України: збірник наукових праць*. Чернівці, 2009. Т. 12. С. 52–56.

176. Гаврилюк О. «Волинь – це українська земля...» (віхи пам'яткознавчої діяльності Анатолія Дублянського). *Праці Центру пам'яткознавства: Збірник наукових праць*. Вип. 17. Київ, 2010. С. 169–176.

177. Гінда В. Улас Самчук – редактор «Волині». URL: <https://zbruc.eu/node/32965>

178. Глинін А. Чіткість проповідування. *Українські вісті*. 1992. 27 грудня, № 50 (3028). С. 5.

179. Грицак Я. Нарис Історії України. Формування модерної нації ХІХ – ХХ століття. Київ, 2009. 656 с.

180. Господи, Благослови й допоможи. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 1.

181. Двірна К., Дробот М. Німецька окупаційна політика та духовно-релігійне життя на Волині 1941–1944 рр. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 7 (29). С. 18–25.

182. Денисенко М. Православна Церква в Україні: століття розділень. Київ: Дух і Літера, 2019. 376 с.

Державний архів Волинської області

Ф. 63. Управа товариства прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, 1931–1939 рр.

Оп. 1.

183. Спр. 2. Протоколи загальних зборів, засідань управи і президії, за 1931 рік. 110 арк.

184. Спр. 4. Декларації про вступ в члени товариства (9 листопада 1931 р. – 1 лютого 1938 р.). 148 арк.

185. Спр. 16. Протоколи засідань управління богословської секції при товаристві, список членів секції. (7 лютого 1935 – 6 березня 1939 р.). 32 арк.

186. Спр. 26. Статут товариства ім. Петра Могили. 2 арк.

187. Спр. 27. Список членів товариства. 16 арк.

Ф. 190. Луцьке товариство імені Лесі Українки, 1924–1939 рр.

Оп. 1.

188. Спр. 57. Заявление граждан об освобождении от оплаты за обучение детей в гимназии. 29 августа 1938–1939. 29 арк.

Ф. 455. Товариство «Вольт», м. Луцьк.

Оп. 11.

189. Спр. 1. Годовой отчет товарищества «Вольт» в г. Луцке за 1925 г. 19 арк.

Ф. 72. Луцька російська гімназія Луцького відділу благодійного товариства в Польщі, 1925, 1927–1937 рр.

Оп. 2.

190. Спр. 1. Школьные свидетельства учеников. 1927–1937. 47 арк.

Ф. 3618. Товариство «Волинь», науково-дослідна установа Інститут дослідів Волині, м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада.

Оп. 1.

191. Спр. 7. Заяви про вступ в члени Інституту Дослідів Волині за 1951–1952, 1958, 1967, 1969, 1975, 1980, 1982, 1984–1986, 1989 р. 146 арк.

192. Спр. 11. Інформація про створення Товариства «Волинь» у Німеччині та Англії за 1969, 1970, 1979, 1985, 1993 роки. 12 арк.

193. Спр. 23. Листування Анатолія Дублянського з Німеччини з Іллею Онуфрійчуком за 1978–1982, 1987, 1989, 1991, 1992, 1994 роки. 30 арк.

Ф. Р–2. Луцький гебітскомісаріат, 1941–1944 рр.

Оп. 2.

194. Спр. 17. Заявления граждан о принятии на службу в областную управу. Списки служащих отделов главного комиссариата. 17 июля 1941 – 8 декабря 1941 г. 114 арк.

Ф. Р–2083. Волинський краєзнавчий музей, 1940–1941, 1944–1997.

Оп. 1.

195. Спр. 1. Утвержденное штатное расписание и смета административно-хозяйственных расходов на 1940 год. 11 арк.

196. Спр. 2. Протоколы заседаний местного комитета и списки членов профсоюза. Протоколы счетной комиссии Протоколы счетной комиссии по выборах местного комитета и организационного собрания членов месткома и списки членов профсоюза. 12 августа 1940 – 12 августа 1940. 7 арк.

197. Спр. 4. Смета расходов по охране памятников на 1941 год. 8 арк.

198. Спр. 476. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1994 рік. 16 арк.

199. Спр. 489. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1996 рік. 17 арк.

200. Спр. 497. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею за 1997 рік. 17 арк.

201. Спр. 507. Річний звіт про роботу музею за 1998 рік. 22 арк.

Ф. Р–3441. Рожко Володимир Євтухович, історик-архівіст, дійсний член Інституту дослідів Волині у Вінніпезі, Канада та його представник в Україні, кандидат церковно-історичних наук, почесний професор Східноєвропейського національного університету ім. Лесі України.

Оп. 1.

202. Спр. 184. Листи члена митрополитної Ради УАПЦ в Західній Європі Юрія Ковальчука до п. Володимира Рожка за 1997–1998 роки (6 березня 1997 року – 29 грудня 1998 року). 26 арк.

203. Спр. 185. Листи митрополита Анатолія Дублянського за 1994–1997 роки до п. Володимира Рожка (15 вересня 1994 року – 12 травня 1997 року). 33 арк.

204. Спр. 260. Листи товариства «Волинь» у Вінніпезі п. Іллі Онуфрійчука і його дружини Галини Онуфрійчук за 1990 – 2002 роки (28 січня 1990 року – 2 лютого 2002 року). 59 арк.

205. Спр. 264. Листи від п. Юрія Ковальчука члена Митрополічної ради УАПЦ Західної Європи з ГанOVERу за 1997 – 2001 р. (12 червня 1997 року – 28 грудня 2001 року). 40 арк.

206. Спр. 624. Рукопис монографії Володимира Рожка «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський», 2015 рік. 164 арк.

207. Спр. 625. Машинопис монографії Володимира Рожка «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський», 2015 р. 183 арк.

208. Спр. 626. Машинопис монографії Володимира Рожка «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський», 2016 рік (з доповненнями і правками). 180 арк.

209. Спр. 627. Документальні та історичні джерела до монографії Володимира Рожка «Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський», 2015 рік. 162/54 арк.

210. Спр. 685. Інтерв'ю кореспондента газети «Волинська правда», заслуженого журналіста, члена Національної спілки письменників України Віктора Вербича з Володимиром Рожком до 20-річчя упокоєння в Бозі митрополита Паризького (Созопольського) і Західноєвропейського Анатолія Дублянського, за 2017 рік. (24 жовтня). 7 арк.

211. Спр. 730. Реєстр кореспонденції надісланої В. Рожку з Канади, США, Австралії, Західної Європи за 1990 – 2002 роки. 89 арк.

212. Спр. 782. Документи (статті, листи, витяги та ін.) зібрані В. Рожком для написання книги «Митрополит Анатолій Дублянський» за 1994–1995 роки. 75 (21) арк.

213. Спр. 820. Ієрархія Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції (Діяння Першого Собору Української Автокефальної Православної Церкви, 1990 рік). 28 (3) арк.

214. Спр. 834. Історія Української православної церкви в США, м. Баунд Брук Нью-Джерсі, 1989 р. 49 арк.

215. Д. [Дублянський]. Церква-твердиня в Скутівцях на Поділлі (з нагоди 500-ліття її заснування). *Рідна Церква*. 1976. Ч. 107–108. С. 6–7.

216. Д. [Дублянський], свящ. Альбом пам'яті Блаженнішого митрополита Полікарпа. Лондон. 1954. 24 с. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 6 (14). С. 15.

217. Д. [Дублянський], свящ. Зустріч духовенства в Екуменічному інституті. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 4 (12). С. 11.

218. Д. Б. [Демид Бурко], прот. До 25-ліття священства протопресвітера Анатолія Дублянського. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 109. С. 8–9.

219. Д-ий [Дублянський]. Крути – символ боротьби з большевизмом. *Український голос*. 1942. 29 січня. Ч. 5 (20). С. 1–2.

220. Д-ський А. [Дублянський А.]. Волинський музей у Луцьку. *Український голос*. 1942. 1 січня. Ч. 1 (16). С. 4.
221. Д-ський А. [Дублянський А.]. Київ. *Український голос*. 1942. 22 січня. Ч. 4 (19). С. 4.
222. Д-ський А. [Дублянський А.]. Українські колядки. *Український голос*. 1942. 7 січня. Ч. 2 (17). С. 3–4.
223. Д-ський А. [Дублянський А.]. Як творились українські прізвища. *Український голос*. 1942. 5 лютого. Ч. 6 (21). С. 2.
224. Д-ський А. [Дублянський А.]. Як творились українські прізвища. *Український голос*. 1942. 12 лютого. Ч. 7 (22). С. 2.
225. Дві цінні праці. *Рідна церква*. 1962. Ч. 52. С. 15–16.
226. Дем'янюк О. Волинська губернія під час Першої світової війни: вивчаючи історію рідного краю. *Педагогічний пошук*. 2016. № 2 (90). С. 71–76.
227. Діяльність П'ятого Собору Української Автокефальної Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 116. С. 1–6.
228. Діяння Шостого Собору Української Православної Автокефальної Церкви. *Рідна Церква*. 1983. Ч. 135–136. С. 5–6.
229. Дмитрук В. Владика Анатолій: віхи життєвого шляху. *Луцький замок*. 1997. 6 листопада. С. 9.
230. До 100-го ч. журналу «Рідна Церква». *Рідна Церква*. 1974. Ч. 99–100. С. 2–3.
231. До наших співробітників, читачів і передплатників. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 49. С. 15.
232. До наших читачів і прихильників. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 15. С. 10.
233. До наших читачів і передплатників. *Рідна Церква*. 1967. Ч. 72. С. 10.
234. До наших шановних читачів і передплатників. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 4.
235. Доповідь про єдність Церков. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 48. С. 12.

236. Доповідь про українське і російське православ'я. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 38. С.14.
237. Другий Єпархіальний Собор Західноєвропейської Єпархії УАПЦ. *Рідна Церква*. 1986. Ч. 145. С. 3–5.
238. Дубицький П., прот. Свято-Покровська парафія в Мюнхені. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 63. С. 8–10.
239. Дубицький П., прот. Українська Автокефальна Православна Церква в Німеччині. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 6.
240. Дублянський А. Братська школа в Луцьку в XVII ст. *Волинське слово*. 1937. 22 вересня. Ч. 16. С. 3.
241. Дублянський А. Два волинські церковні малярі на переломі XVII і XVIII ст. *Шлях*. 1939. Ч. 4. С. 9–10.
242. Дублянський А. Дещо з нумізматики. Гроші, які ходили на Волині. *Наш світ*. 1935. Ч. 5. С. 10–12.
243. Дублянський А. Дещо про різні записки на старих церковних книгах. *Шлях*. 1939. Ч. 5. С. 1–3.
244. Дублянський А. Дорогобуж і Пересопниця. *Волинське слово*. 1937. 10 лютого. Ч. 5. С. 4.
245. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Берлін. *Український голос*. 1943. 19 грудня. Ч. 68 (135). С. 3.
246. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Берлін (закінчення). *Український голос*. 1943. 23 грудня. Ч. 69 (136). С. 2–3.
247. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Бресляу і його околиці. *Український голос*. 1943. 12 грудня. Ч. 66 (133). С. 2–3.
248. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Дрезден – місто мистецтва. *Український голос*. 1943. 28 листопада. Ч. 63 (130). С. 2–3.
249. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Дорога на захід. *Український голос*. 1943. 11 листопада. Ч. 58 (125). С. 3.
250. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Життя і праця. *Український голос*. 1943. 3 грудня. Ч. 64 (131). С. 2.

251. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Кведлінбург. *Український голос*. 1943. 14 листопада. Ч. 59 (126). С. 3.
252. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Кведлінбург (закінчення). *Український голос*. 1943. 18 листопада. Ч. 60 (127). С. 3.
253. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Серед музики машин. *Український голос*. 1943. 21 листопада. Ч. 61 (128). С. 2.
254. Дублянський А. З україніки у Вільні. Два незнані універсали гетьмана Івана Мазепи. *Наш світ*. 1936. № 1, 2.
255. Дублянський А. Замок князів Острозьких. *Наш світ*. 1935. Ч. 2. С. 11–12.
256. Дублянський А. Замок Любарта в Луцьку. *Український голос*. 1942. 7 травня. Ч. 19 (34). С. 3.
257. Дублянський А. Зимно. *Наш світ*. 1936. Ч. 3. С. 17–18.
258. Дублянський А. Князь Володимир Василькович. *Церква і нарід*. 1938. Ч. 24. С. 988–990.
259. Дублянський А. Луцьк. Історичний нарис. Луцьк, 1934. 32 с.
260. Дублянський А. Опис іконостасу Братської церкви в Луцьку з 1814 р. (Причинок до історії Братської Церкви). *Шлях*. 1939. Ч. 3. С. 11–12.
261. Дублянський А. Охороняймо пам'ятники старовини. *Український голос*. 1941. 9 жовтня. Ч. 4. С. 5.
262. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Олика. *Українська нива*. 1936. 1 листопада. Ч. 19. С. 4.
263. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Рівне. *Українська нива*. 1936. 23 вересня. Ч. 14. С. 3.
264. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Кременець. *Українська нива*. 1936. 15 листопада.
265. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. *Українська нива*. 1936. 23 липня. Ч. 5. С. 3.
266. Дублянський А. Православні Церкви в старому Луцьку. *Церква і нарід*. 1936. Ч. 11. С. 355–361.

267. Дублянський А. Українська старовина й етнографія в «Волинському музеї». *Наш світ*. 1935. Ч. 2. С. 11–12.
268. Дублянський А. Християнські святі українського народу. Народна творчість та етнографія. 2000. № 2–3. С. 27–36.
269. Дублянський А. Цікавий документ з 1619 р. до історії Луцького Братства. *Шлях*. 1939. Ч. 6. С. 6.
270. Дублянський А., прот. Двадцятиліття «Рідної Церкви». *Рідна Церква*. 1972. Ч. 92. С. 3–4.
271. Дублянський А., прот. Дещо з листування з проф. І. Ф. Власовським. Іван Власовський. Пропам'ятна книга. Торонто, 1974. С. 98–102.
272. Дублянський А., прот. Дещо про наші християнські імена. *Рідна Церква*. 1966. Ч. 67. С. 9–11.
273. Дублянський А., прот. Дещо про наші християнські імена. *Рідна Церква*. 1966. Ч. 68. С. 7–8.
274. Дублянський А., прот. Іов Кондзелевич – український Рафаель. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 77. С. 10–12.
275. Дублянський А., прот. Київський Собор 1942 року. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 52. С. 4–6.
276. Дублянський А., прот. Митрополит Арсеній Мацієвич (До двохсотліття з дня його мученицької смерті). *Рідна Церква*. 1972. Ч. 89. С. 8–9.
277. Дублянський А., прот. Митрополит Никанор (до десятиріччя з дня упокоєння). *Рідна Церква*. 1979. Ч. 117. С. 8–9.
278. Дублянський А., прот. Наш ювілей. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 51. С. 2–3.
279. Дублянський А., прот. Острозька Біблія (з нагоди ювілею 400-ліття її видрукування). *Рідна Церква*. 1981. Ч. 126. С. 6–7.
280. Дублянський А., прот. Пам'яті митр. прот. Федора Луговенка. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 94. С. 17–18.

281. Дублянський А., прот. Пам'яті проф. д-р. Полонської-Василенко. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 18–19.
282. Дублянський А., прот. Пам'яті проф. Івана Власовського. *Рідна Церква*. 1970. Ч. 81. С. 11–13.
283. Дублянський А., прот. Подяка. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 116. С. 15–16.
284. Дублянський А., прот. Посмертні згадки. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 116. С. 15.
285. Дублянський А., прот. Похорон бл. Пам. Митрополита Никанора. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 79. С. 4–7.
286. Дублянський А., прот. Пересопницька Євангелія. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 47. С. 2–4.
287. Дублянський А., прот. Православна Церква в Польщі. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 61. С. 8–9.
288. Дублянський А., прот. Преподобний Антоній Печерський. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 13–14.
289. Дублянський А., прот. Преподобний Варлаам, перший ігумен Печерський. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 64. С. 7–9.
290. Дублянський А., прот. Преподобний Нестор Літописець. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 60. С. 8–9.
291. Дублянський А., прот. Рецензії. Іван Власовський. Православно-християнське моральне богослів'я. Науково-богословський інститут Української Православної Церкви в США. Нью Йорк – Бавнд Брук 1973. 144 с. *Рідна Церква*. 1974. Ч. 98. С. 17–18.
292. Дублянський А., прот. Св. Василій Великий. *Рідна Церква*. 1979. Ч. 118 С. 5–6.
293. Дублянський А., прот. Святі Ангели Божі – наші охоронителі. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32. С. 3–4.
294. Дублянський А., прот. Святі угодники української землі. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 46. С. 8–10.

295. Дублянський А., прот. Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича. Лондон, 1962. 80 с.
296. Дублянський А., прот. Українські святі. Мюнхен, 1962. 100 с.
297. Дублянський А., прот. Час святкування Великодня. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 28. С. 6–7.
298. Дублянський А., свящ. Молодь – наша надія. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 4.
299. Дублянський А., свящ. На порозі Року Божого 1953. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 3.
300. Дублянський А., свящ. Під Покровом Богоматері. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 2. С. 4.
301. Дублянський А., свящ. Покаяння. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 22. С. 1–3.
302. Дублянський А., свящ. Покаяння відкрий мені двері, Життяподавче. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 2–3.
303. Дублянський А., свящ. У дев'ятсотліття поділу Христової Церкви. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 4 (12). С. 2–3.
304. Дублянський А., свящ. Хрещення України. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 4 (6). С. 1–2.
305. Дублянський А., свящ. Шлях нашої Церкви. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 5 (7). С. 3–6.
306. Дударчук Л. Становище духовенства Української Автокефальної Православної Церкви на Волині в умовах німецької окупації (1941–1944 рр.). URL: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/73419/
307. Є. А. [Єпископ Анатолій]. Відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в 1942 році. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 129. С. 4–5.
308. Єпархіальний з'їзд Західно-європейської єпархії УАПЦеркви. *Рідна Церква*. 1979. Ч. 119–120. С. 10–11.
309. Єпархіальний собор. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 16–17.
310. З життя парафії. Офіційний сайт Української Православної Церкви в Новому Ульмі. URL: <http://www.ukrainischorthodoxneuulm.de/ttr.html>

311. Зек Б. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 421 с.
312. Зінько Д. Внесок Анатолія Дублянського у формування колекцій художнього музею м. Луцька. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 101–104.
313. Ільїн О. Українська молодь з Галичини, Волині, Холмщини і Полісся у Віленському університеті імені Стефана Баторія. URL: http://nadbuhom.pl/art_2016.html
314. Інtronізація владики Анатолія. *Рідна Церква*. 1981. Ч.127–128. С. 15–16.
315. Історичні постанови єпископських соборів у Пінську. *Український голос*. 1942. 19 лютого Ч. 8. С. 3.
316. Канонічна візитація єпископа Анатолія в Дюссельдорфі. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 131–132. С. 17–18.
317. Канонічна візитація парафії у Везін-Шалеті. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 139–140. С. 13–14.
318. Кінд-Войтюк Н. Історія Острога та Волині у науковій спадщині митрополита Анатолія Дублянського. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька Академія», 2013. Вип. 6. С. 53–59.
319. Кінд-Войтюк Н. Краєзнавець Волині і церковний діяч Анатолій Дублянський. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки*. Луцьк, 2001. Вип. 6. С. 123–127.
320. Книга правил Святих Апостолів і Помісних Соборів і Святих Отців. Київ, 2008. 366 с.
321. Ковалів П. Богословська Академія УАПЦеркви. *Рідна Церква*. 1967. Ч. 69. С. 12–13.

322. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико-культурної спадщини Волинського краю. Луцьк: Медіа, 2009. 28 с.
323. Ковальчук Є. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 року): Монографія. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 296 с.
324. Колодний А. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників. Київ: Інтерсервіс, 2017. 739 с.
325. Колосок Б. Анатолій Дублянський: Листи про віхи життя. *Волинський музей, історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Луцьк, 2014. С.256–261.
326. Колосок Б. Зигзаги долі митрополита Анатолія Дублянського. *Волинь*. 2002. С. 3.
327. Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2007. № 1. С. 174–184.
328. Комунікат відділу інформації УАПЦ. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 6 (8). С. 2–3.
329. Косач-Кривинюк О. Перебування Лесі Українки в Луцьку. *Український голос*. 1942. 11 грудня. Ч. 50 (65). С. 3.
330. Косач-Кривинюк О. Перебування Лесі Українки в Луцьку. *Український голос*. 1942. 18 грудня. Ч. 51 (6). С. 3.
331. Косач-Кривинюк О. Перебування Лесі Українки в Луцьку. *Український голос*. 1942. 25 грудня. Ч. 55 (67). С. 3.
332. Косик В. Тисячоліття християнства в Україні (998–1988). Брюссель-Лондон: Накладом Європейського Ювілейного комітету Тисячоліття Хрещення України, 1987. 64 с.

333. Кривчик Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Грані*. 2017. Том 20; 12. С. 55–61.

334. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси: монографія. Львів: ЛННБ України ім. Василя Стефаника НАН України, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2010. 328 с.

335. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. У 2 т. Т. 2: Н–Я. Наук. ред.-консульт. М. М. Романюк; Відп. ред. Л. В. Сніцарчук. НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника, Відділ україніки, Відділення «НДЦ періодики». Львів, 2007. 592 с.

336. Кучерепа М., Вісин В. Волинь: 1939–1941 рр. Навчальний посібник. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 486 с.

337. Кучерепа М. Товариство прихильників православної освіти та охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили. *Історія та сучасність Православ'я на Волині*. Матеріали VII науково-практичної конференції 8 листопада 2016 року. Луцьк, 2016. С. 30–37.

338. Мартирологія Українських Церков у чотирьох томах. Том I. Українська Православна Церква: документи, матеріали, християнський самвидав України. Торонто–Балтомир, 1987. 1207 с.

339. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. Т. 1: роки 1945–1951. 432 с.

340. Марчук Г. Носій правди. *Народна трибуна*. 11 листопада 1992, № 89 (199). С. 5.

341. Марчук Г. Призначеного Богом не оминеш. *Народна трибуна*. 6 листопада 1991, № 46 (62). С. 3.

342. Мельник В. Син древньої Волині. *Народна трибуна*. 1991. 10 серпня. С. 5.

343. Мизак Н., Боднар В. Рух за відродження Української Автокефальної Православної Церкви в умовах німецької окупації України у 1941–1944 рр. *Релігія і соціум*. 2011. № 2 (6). С. 57–65.
344. Митрополит Анатолій (Дублянський). Ківерцівщина: Коріння роду і слави. Ківерці, 2010. С. 13–15.
345. На службу Богові і Церкві. *Рідна Церква*. 1974. Ч. 99–100. С. 2.
346. Нарада єпископату і представників церковних управлінь трьох митрополій Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1979. Ч. 119–120. С. 1, 5–7.
347. Нарис історії Української Автокефальної Православної Церкви Великій Британії 1947–1987. Упорядник: о. протопресвітер Сильвестр Богатирець. Лондон: Єпархіальне управління Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії, 1988. 616 с.
348. Наш 25-річний ювілей. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 111–112. С. 1.
349. Нова книжечка – «Українські святі». *Рідна Церква*. 1962. Ч. 51. С. 16.
350. Оголошення. *Український голос*. 1942. 21 травня. С. 4.
351. Освячення української православної церкви в Генку в Бельгії. *Рідна Церква*. 1986. Ч. 147–148. С. 4–8.
352. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. Львів: Каменярь, 2001. 286 с.
353. Павлюк І. Україномовна преса Волині 1917–2000 рр. та Іван Франко. *Слово і час*. 2006. № 9 (549). С. 19–26.
354. Пам'яті Євгенії Дублянської. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 155. С. 15.
355. Панахида по українських жертвах другої світової війни. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 143–144. С. 14.
356. Пастирська конференція. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 28. С. 13.
357. Пастирська конференція. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 39. С. 13–14.
358. Перебування єпископа Анатолія у Великобританії. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 131–132. С. 10–12.

359. Петрушко В. Автокефалистские расколы на Украине в постсоветский период: 1989–1997. Москва: Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 1998. 255 с.
360. Плічковський Н., протопр. Нарис історії Української Православної Церкви. Сідней–Аделаїда, 1985–1988. 126 с.
361. Повідомлення Ініціативної Комісії в справі церковного поєднання православних українців у Німеччині з 1 жовтня 1952 року. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 2. С. 11.
362. Подобєд О. Українська Автокефальна Православна Церква у Німеччині (1945–1950 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія «Історія»*. 2015. Вип. 2, ч. 2. С. 56–60.
363. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. Львів: Кальварія, 1999. 144 с.
364. Посвячення екуменічного центру в Ганновері. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 139–140. С. 13.
365. Посвячення Хреста-Пам'ятника. *Рідна Церква*. 1983. Ч. 135–136. С. 6–7.
366. Поспеловский Д. Православная церковь в истории Руси, России и СССР. Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 1996. 408 с.
367. Потульницький В. Український науковий інститут у Варшаві (1930–1939). *Український археографічний щорічник*. 1999. Вип. 3–4. С. 356–369.
368. Православний Богословський семінар при УВУ. *Рідна Церква*. 1971. Ч. 86. С. 12–13.
369. Привіт-Благословення Святійшого Вселенського Патріарха Димитрія Ш-го. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 1.
370. Пушкар Н. Від «пана редактора» до митрополита. *Волинські губернські відомості*. № 46 (113). 14 листопада 2002. С. 10.

371. Пушкар Н., Несторук І. Волинському краєзнавчому музею – 85. *Monitor Wolynski*. 26 червня 2014. С. 4.
372. Пушкар Н. Істина через півстоліття. Листування Анатолія Дублянського та Ольги Косач-Кривинюк. *Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури*. Тези та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 24–25 лютого 1996 р., с. Колодяжне на Волині. Луцьк, 1996. С. 28–29.
373. П'ятиліття існування «Рідної Церкви». *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 3–4.
374. Регенсбург. Статті. Спогади. Документи. До історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1985. 684 с.
375. Рецензія на книгу «Прот. Петро Білон. Спогади. Частина перша. Пітсбург. 1952. 164 с.». *Рідна Церква*. 1953. Ч. 3 (5). С. 15.
376. Рік нашої праці. *Український голос*. Ч. 38. 1942. С. 1–2.
377. Рогожа М. Історія української діаспори. Умань, 2011. 150 с.
378. Рожко В. Високопреосвященний Анатолій Дублянський, митрополит Паризький і Західноєвропейський. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2016. 280 с.
379. Рожко В. Волинські владика – видатні ієрархи Української автокефальної православної церкви. «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк, 1996. Т. 1. С. 411–414.
380. Рожко В. З Богом і Україною в серці. *Народна трибуна*. Луцьк, 1994. 11 листопада. С. 4.
381. Рожко В. З Богом і Україною в серці. *Українське Православне слово*. Бавнд Брук США, 1994. Ч. 12. С. 8–9.
382. Рожко В. Нові штрихи до життєпису владика Анатолія Дублянського, митрополита Паризького і Західноєвропейського УАПЦ. *Збірник матеріалів третьої щорічної науково-богословської конференції на тему: «Значення Українського православ'я у православному світі:*

богословський, історичний та канонічний аспект». Рівненська духовна семінарія УПЦ Київського Патріархату. Рівне, 2015. С. 92–101.

383. Рожко В. Нові штрихи до життєпису владики Анатолія Дублянського, митрополита Паризького і Західноєвропейського УАПЦ. *Православний вісник*. Київ, 2016. Ч. 2. С. 47–65.

384. Рожко В. Покликаний до служіння. *Наша віра*. Київ, 1994. Ч. 18–19. С. 12.

385. Рябчикова Ф. Історичні розвідки Анатолія Дублянського в часописі «Український голос» (1941–1944 рр.). *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Випуск IV. Рівне, 2006. С. 125–129.

386. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія української греко-православної церкви в Канаді т. 1: Київська церковна традиція українців Канади. Вінніпег: Накладом Видавничої Спільки «Екклесія», 1984. 616 с.

387. Святкування в Лондоні єпархією УАПЦеркви у Великій Британії ювілею тисячоліття Хрещення України. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 11–12.

388. Силюк А. Митрополит Анатолій Дублянський: життя, покладене на вівтар служіння української церкви і культури. «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк, 1999. Т. III. С. 692–752.

389. Силюк А. Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя. «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк, 1996. Т. 1. С. 419–436.

390. Силюк О. Анатолій Дублянський: від музейного працівника до митрополита УАПЦ (Літопис життя та діяльності за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею). *Волинський музей, історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Луцьк, 2014. С. 207–234.

391. Силюк О. Видавнича діяльність та основні публікації Анатолія Дублянського на еміграції. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток*

краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині. Науковий збірник. Випуск 52. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, 20 листопада 2014 року, м. Луцьк. Луцьк, 2014. С. 338–346.

392. Силюк О. Культурно-освітня та музейна діяльність Анатолія Дублянського в 1939–1941 рр. *Волинський музейний вісник: наук. зб.* Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 294–297.

393. Силюк О. Митрополит Анатолій Дублянський (1912–1997) про українських святих. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельщина в історії України та Волині*. Науковий збірник. Випуск 50. Матеріали 50 Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю Магдебурзького права. Ковель, 2013. С. 496–498.

394. Силюк О. Фонд митрополита Анатолія Дублянського (1912–1997) Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник: наук. зб.* Вип. 8. Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 2016. С. 203–228.

395. Сімдесятиліття владики Анатолія. *Рідна Церква*. 1983. Ч.133. С. 6.

396. Слово до наших читачів і прихильників. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 5 (7). С. 2–3.

397. Слово після вручення жезла. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 10–11.

398. Слово при нареченні в єпископи. *Рідна Церква*. 1981. Ч.127–128. С. 9–10.

399. Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч, 1930–1944: Монографія. Київ: Смолоскип, 2008. 326 с.

400. Смирнов А. Українська православна діаспора. Ч. 2. Післявоєнні випробування. URL: https://risu.ua/ukrajinska-pravoslavna-diaspora-ch-2-pislyavoyenni-viprobuvannya_n92187

401. Соловей Т. Незалежність – найдорожчий скарб. URL: <http://www.svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=4856>
402. Сорокаліття УАПЦеркви в Німеччині. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 143–144. С. 1–4.
403. Статут Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 27. С. 10–14.
404. Статут Українських Православних парафій УАПЦеркви на еміграції. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32 С. 10–11.
405. Статут Української Автокефальної Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 139–140. С. 8–12.
406. Статут українських православних парафій єпархії УАПЦ в Західній Європі. *Рідна Церква*. 1980. Ч. 121. С. 5–6.
407. Сташенко Н. Анатолій Дублянський на тлі доби. Штрихи до життєпису. *Волинський музей: історія і сучасність: матеріали III Всеукр. наук. практик. конф., 18–19 травня 2004*. Луцьк, 2004. С. 126–132.
408. Сташенко Н. Журнал В. Островського «Наш світ» як джерело до вивчення літературного процесу Західної України 30-х років. *Волинь у житті та творчості письменників. Зб. Наук. Праць*. Луцьк, 1999. С. 86–95.
409. Сташенко Н. Леся Українка та її родина на сторінках луцької газети «Український голос». *Наук. Вісник ВДУ*. 1999. Ч. 10. С. 42–45.
410. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.). Рівне: Ліста, 2003. 480 с.
411. Теодорович Н. Волынская духовна семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г. Почаев, 1901. 1023 с.
412. Ткачук І. Діяльність богословської секції при Товаристві імені Петра Могили в Луцьку. *Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство»*. 2010. Вип. 2. С. 154–161.

413. Тридцятиліття священослужіння преосвящ. єпископа Анатолія. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 129. С. 6–7.
414. Тристаріччя підкорення Української Православної Церкви (Київської митрополії) Московській Патріархії. *Рідна Церква*. 1986. Ч. 146. С. 2–3.
415. У Волинському краєзнавчому музеї відбувся вечір-портрет до 100-річчя від дня народження А. Дублянського. URL: http://volyn-kraemuseum.at.ua/news/u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji_vidbuvsja_vechir_portret_do_100_richchja_vid_dnja_narodzhennja_a_dubljanskogo/2012-11-13-92
416. У сторіччя Емського указу. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 107–108. С. 21.
417. Українська автокефальна православна церква в діаспорі. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.uaoc-diaspora.com/index.htm>
418. Українська православна церква в діаспорі. Західно-Європейська єпархія. URL: <http://ukrainische-orthodoxe-kirche.de/42036.html>
419. Українська гімназія в Луцьку. Спогади. Луцьк, 1998. 218 с.
420. Український Православний Церковний Календар на 1950 рік. Штутгарт, видання Священного Синоду Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції, 1950. С. 79–80.
421. Урочисте богослужіння з нагоди українського наукового конгресу. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 155. С. 10.
422. Урочистості в Генку-Звартбергу. *Рідна Церква*. 1983. Ч. 133. С. 6–7.
423. Упокоївся в Бозі Митрополит Анатолій Дублянський. *Літопис Волині*. 1999. Ч. 19–20. С. 278–280.
424. Фультмес В. Бібліотека митрополита Анатолія (Дублянського): тематичний склад та сучасний стан. *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2018. №3 (104). С. 82–88.
425. Фультмес В. Єдина Помісна Православна Церква в Україні: погляд митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2018. Вип. 136 (9). С. 73–77.

426. Фультмес В. Заснування та початки діяльності Української Автокефальної Православної Церкви у повоєнній Німеччині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія*. Вип. 2. Ч. 1. Тернопіль. 2018. С. 129–135.

427. Фультмес В. Краєзнавчі дослідження Анатолія Дублянського. *Матеріали X Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. Збірник наукових праць*. Житомир, 16–17 листопада 2018. С. 244–247.

428. Фультмес В. Митрополит Анатолій (Дублянський) – видатний ієрарх УАПЦ. *Волинський музей, історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Луцьк, 2014. С. 261–264.

429. Фультмес В. Митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) про розбудову й інституалізацію Української Церкви. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 2. Філософські науки. С. 182–184.

430. Фультмес В. Погляди митрополита Анатолія (Дублянського) щодо майбутнього Помісної Української Православної Церкви. *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії УПЦ КП*. 2016. № 4. С. 177–184.

431. Фультмес В. Покрайні записи на книгах приватної бібліотеки митрополита Анатолія (Дублянського). *Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 2 (20). С. 195–209.

432. Фультмес В. Спогади Анатолія Дублянського про діяльність Української Автокефальної Православної Церкви в роки німецької окупації України (1941–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 2. С. 134–141.

433. Фульмес В. Церковно-релігійна книгозбірня митрополита Анатолія (Дублянського). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*. Науковий збірник. Випуск 65. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 27-й річниці незалежності України, 100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. 18 жовтня 2018 р. Ковель, 2018. С. 590–598.

434. Фульмес В., Цап М., прот. Митрополит Анатолій (Дублянський) – засновник та редактор журналу «Рідна Церква». *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату*. 2014. № 2. С. 355–364.

435. Хіротонія єпископа Анатолія. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 9.

436. Хомчук О. Українська Православна Церква в США – з Києвом чи Істамбулом? Чікаго, США, 1997. 152 с.

437. Храмове свято й візитація єпископа Анатолія в Ганновері. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 131–132. С. 18.

438. Храмове свято в Інгольштадті і відзначення ювілею тисячоліття. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 14–15.

439. Храмове свято в Мюнхені–Людвігсфельді і відзначення ювілею тисячоліття. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 14.

440. Храмове свято в Новому Ульмі і відзначення ювілею Хрещення України. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 14–15.

441. Художньому музею – 41 рік. URL: http://volyn-kraymus.at.ua/news/khudozhnomu_muzeju_41_rik/2014-11-06-513

442. Цап М., прот. Митрополит Анатолій (Дублянський) – великий меценат Волинської духовної семінарії. *Православна Церква в сучасному суспільстві: проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (03.06.2014)*. Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії ΕΙΚΩΝ, 2014. С. 215–224.

443. Цап М., прот. Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату*. Луцьк. 2013. № 1. С. 221–232.
444. Цап М., прот. Справжні скарби. *Волинські єпархіальні відомості*. 2012. № 12 (97). С. 3.
445. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Вінніпег, 1986. Т. 2. 579 с.
446. Шафета П. Митри... на каїнах. *Радянська Волинь*. 1976. 11 липня. № 135. С. 3.
447. Шафета П. Люди і каїни. Київ: Політвидав України, 1980. 96 с.
448. Шкаровский М. Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь. Москва: Вече, 2007. 512 с.
449. Ювілейні урочистості в Лондоні. *Рідна Церква*. 1987. Ч. 151–152. С. 7–8.
450. Ювілейні урочистості в Генку. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 7–9.
451. Яковенко Н. Про методологію досліджень середньовічної і ранньомодерної історії України. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2000. Вип. XI. Запоріжжя, 2000. С. 61–73.
452. Diasporiana. Електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/>
453. Libraria. Архів української періодики онлайн. URL: <https://libraria.ua/>
454. Fulmes V. The Metropolitan of the Western Europe and Paris Anatoly (Dublyansky) in history of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in diaspor. The Third International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists "East–West" (January 11, 2019). Vienna, Austria, 2019. P. 521–526.

455. Fulmes V., archpriest. Epistolary heritage of the Metropolitan of the Western European and Paris UAOC in the Diaspora of Anatoly (Dublyansky). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Vol. 3. P.65–70.

456. Heyer Friedrich. *Die Orthodoxe kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945*. Köln-Braunsfeld: Verlagsgesellschaft Rudolf Muller. 1953. 271 s.

457. Steven Merritt Miner. *Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics, 1941–1945*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 2003. 432 p.

458. *Ukrainische Orthodoxe Kirche in Neu-Ulm (Patriarchat Konstantinopel)*. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrainischorthodoxneuulm.de/ttr.html>

Ukrainian Historical and Educational Center of NJ Archives

459. Кореспонденція Бл. Митрополита Никанора. 1951–1955. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 1. Folder 1. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

460. Кореспонденція Бл. Митрополита Никанора. 1956–1960. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 1. Folder 2. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

461. Німеччина. 1969–1973 рр. В. Церковне Управління УАПЦ о. прот. Анатолій Дублянський. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 1. Folder 9. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

462. Богословські курси при УВУ. Німеччина 1969–1971 рр. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 2. Folder 6. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

463. Рукопис біографії вл. Никанора. 1962. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 2. Folder 18. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

464. Два роки (спогади з часів німецької окупації Волині). Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 2. Folder 19. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

465. Українська православна церква в Німеччині. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 2. Folder 20. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).

ДОДАТКИ

Додаток А

Словник церковно-релігійних термінів

Автокефалія – це статус помісної церкви, як самокерованої, незалежної частини Вселенської Православної Церкви, що очолюється патріархом або архієпископом чи митрополитом.

Антимінс – шовкове покривало із зашитими мощами християнських святих, що ним покривають престол; на антимінсі здійснюється під час літургії таїнство Євхаристії; без антимінса не можна служити літургії; звичай використання антимінсу з мощами святих походить ще з давньохристиянських часів, коли Богослужіння відбувалися на гробах мучеників.

Архієпископ – вищий духовний титул сану єпископа в християнській церковній ієрархії; духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом.

Архімандрит – чернечий чин, яким за посадою чи в якості нагороди відзначають окремих монахів, які перебувають у священницькому сані.

Архіпастир – стара шаноблива назва вищих чинів духовенства (єпископа, митрополита та ін.).

Благословенна грамота – вид нагороди.

Блаженніший – титул у православних церквах, засвоєваний предстоятелям деяких помісних церков.

Богослужіння – виконання в церкві релігійних обрядів; церковна служба, відправа.

Вікарій – у Православній Церкві єпископ, що не має своєї єпархії і допомагає в управлінні правлячому єпархіальному архієреєві.

Владика – начальник, керівник; архієрей, митрополит.

Всенічна (Всенічне бдіння) – церковне богослужіння, що відправляється за встановленим чином у православ'ї.

Декан – в церковно-адміністративній системі виконує адміністративні та пастирські функції з координації діяльності парафій в певній частині – деканаті

Деканат – церковна адміністративна одиниця, яка об'єднує декілька парафій (приходів) і є складовою єпархії; аналогом деканату є благочиння; на чолі деканату стоїть декан.

Диякон – священнослужитель найнижчого духовного сану в християнській Церкві. Це перший ступінь святого Таїнства Священства із трьох можливих (диякон, пресвітер, єпископ) в ієрархії Церкви. У його обов'язки входить співслужіння єпископам і пресвітерам при звершенні ними святих Таїнств, здійсненні богослужінь.

Дискос – у православних церквах кругла таця на невеликій ніжці для різних потреб; є символом тієї таці, з якої Ісус Христос на таємній вечері взяв хліб і, перетворивши його у Своє Пречисте Тіло, роздав своїм учням; під час першої частини літургії на дискос кладуть особливим чином вирізану середню частину першої з п'яти просфор; ця її частина є освяченим хлібом, приготовленим для перетворення його в Тіло Христове; це сакральне чудо і здійснюється на круглій площині дискоса.

Духовенство – служителі релігійного культу; священнослужителі.

Дяк – служителі православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; псаломщик.

Екуменізм – рух за об'єднання християнських церков.

Євхаристійний набір – це набір необхідних літургійних предметів, який включає в себе: дискос, потир (чашу), звіздицю, спис, лжицю. Деякі набори комплектуються ковшами і тарелями.

Євхаристійне єднання / спілкування – у православній еkleзіології цей термін зазвичай вживається для позначення принципу єдності поміж автокефальними православними церквами в єдиній Вселенській православній церкві.

Єпархія – церковно-адміністративний округ, яким управляє єпископ.

Єпископ – вищий духовний чин у християнській церкві.

Звіздця – символ зірки, яка з'явилася при народженні Спасителя; складається з двох металевих невеликих дуг, скріплених посередині гвинтом так, щоб їх можна було чи скласти, чи розсунути хрестоподібно.

Ієрарх – загальне найменування священнослужителів вищого (третього) ступеня християнської церковної ієрархії (єпископ, архієпископ, митрополит, патріарх).

Ієрей – офіційна назва пресвітера в Православ'ї і в Східній Католицькій Церкві.

Інтронізація – офіційний акт посвячення / возведення на посаду в церкві.

Кафедральний собор – у християнстві особлива церква (храм), що є престолом (кафедрою) єпископа.

Кіот (кивот) – невеликий застелений ящик, шапка чи рама для розміщення ікон або інших святинь.

Копіє – елемент православного церковного начиння, жертвний двосічний ніж з коротким трикутним лезом. Належить до Священних посудин, призначений для виймання частинок з просфор під час Літургії, а також для роздрібнення Агнця (особливої просфори). Символізує спис, яким були пронзені ребра Ісуса Христа на Хресті (спис Лонгина).

Лжиця – ложечка, яка використовується для причастя вірних.

Літургія – богослужіння з приношенням Святих Дарів.

Літургіка – предмет, що вивчає всі види православного церковного богослужіння.

Малий вхід – момент під час літургії, коли урочисто з вівтаря через дияконські двері виносять Євангеліє та знову вносять Його туди через Царські врата.

Митрополит – вище звання православних єпископів, а також особа, що має це звання; другий після патріарха титул єпископа в православній церкві

(у грецькій традиції третій після патріарха та архієпископа), головний у Митрополії, очолює автокефальні або автономні церкви.

Молебень – коротка служба, в якій віряни, за своїми особистими потребами чи обставинами, звертаються з молитвою до Господа Бога, Божої Матері та святих.

Набедреник – складова богослужбового облачення православного священика, має вигляд тканинного довгастого прямокутника та символізує «меч духовний, який є Слово Боже» (Еф 6:17).

Настоятель – старший священник православної церкви; у традиційних церквах – парафіяльний священник, головний священник церкви.

Наречення в єпископи – чин Православної церкви, який звершують над кліриком, обраним в архієреї; цей чин передує архієрейській хіротонії.

Облачення – одяг, у якому служителі культу відправляють церковну службу.

Основне богослов'я – наука, що розкриває та обґрунтовує головні християнські істини.

Палиця – це чотирикутний плат у вигляді ромба із хрестом, що підвішується за один кут та носить на правому бедрі. Символізує духовний меч священнослужителя.

Парафія – нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує вірних, яких обслуговують церковнослужителі одного храму.

Патріарх – найвищий титул у православній церкві, а також особа, що має цей титул; глава автокефальної Церкви.

Підрясник – довгий одяг священнослужителя, поверх якого надягається ряса.

Правлячий архієрей (єпархіальний архієрей, керуючий єпархією) – архієрей, що безпосередньо керує єпархією (єпископією, діоцезом тощо) і володіє усією повнотою єпископської влади за спадкоємністю від святих апостолів.

Протоієрей – титул, що дається особі білого духівництва, як нагорода в православної Церкви. Зазвичай буває настоятелем храму.

Протопресвітер – сан священника у християнстві, старший над пресвітерами.

Ризи – богослужбовий одяг (облачення) священнослужителів, найчастіше із золотої або срібної парчі – в українських церквах також з полотна, прикрашеного вишивкою.

Рукоположення – див. хіротонія.

Священничий сан – звання духовної особи, служителя культу.

Скуфія – гостроверха шапка з чорного або фіолетового оксамиту у православного духовенства, монахів.

Томос – указ, декрет, окружне послання предстоятеля помісної православної церкви у деяких важливих питаннях церковного устрою.

Треба – загальна назва богослужіння, яке здійснюють на приватну потребу: хрещення, шлюб, молебень, освячення, сповідь, причастя хворих, похорон та ін.

Фанар – район Стамбула, на південному боці Золотого Рогу, на території якого знаходиться багато визначних місць Стамбула, а також резиденція Вселенського Патріарха.

Хіротонія – посвячення духовної особи в певний сан (єпископа, диякона тощо); християнський обряд, під час якого відбувається таїнство поставлення у священнослужителі.

Хоругва – релігійне знамено, яке використовується в церквах під час святкувань та богослужінь.

Хресна хода (процесія) – урочиста церковна хода з великим хрестом (від його несення на початку процесії вона й отримала свою назву), іконами і хоругвами навколо храму чи з одного храму в інший, або від одного місця до іншого.

Хрест із прикрасами – хрест, що носить священником на грудях (на персях), поверх облачення. Відмінною особливістю цього виду наперсного

хреста є використання при його виготовленні емалі, філіграні, гравіювання і каменів.

Царські (райські) врата – середні двері в церковному іконостасі.

Церква / храм – будівля, у якій відбувається християнське богослужіння

Чаша (потир) – посудина для християнського богослужіння, яка застосовується при освяченні вина і прийнятті Святого Причастя.

Додаток Б

Фото. Захарій і Неоніла Дублянські та їхній син Анатолій. Луцьк, 1918 р.

Джерело: Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ). Інв.№КДФ–17051.

Додаток В

Фото. А. Дублянський перед закінченням гімназії. Луцьк, 1930 р.

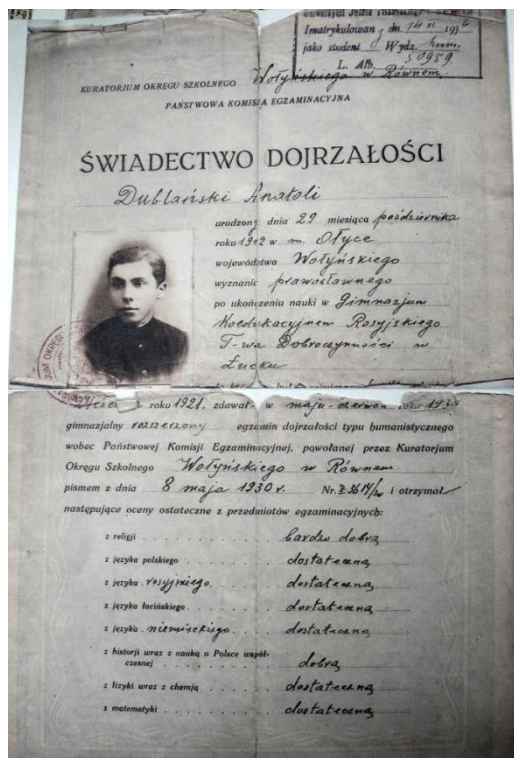

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17054.

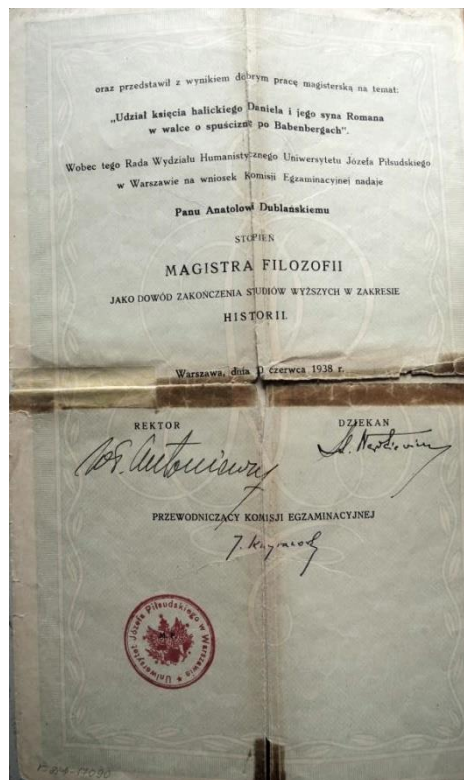

Додаток Г

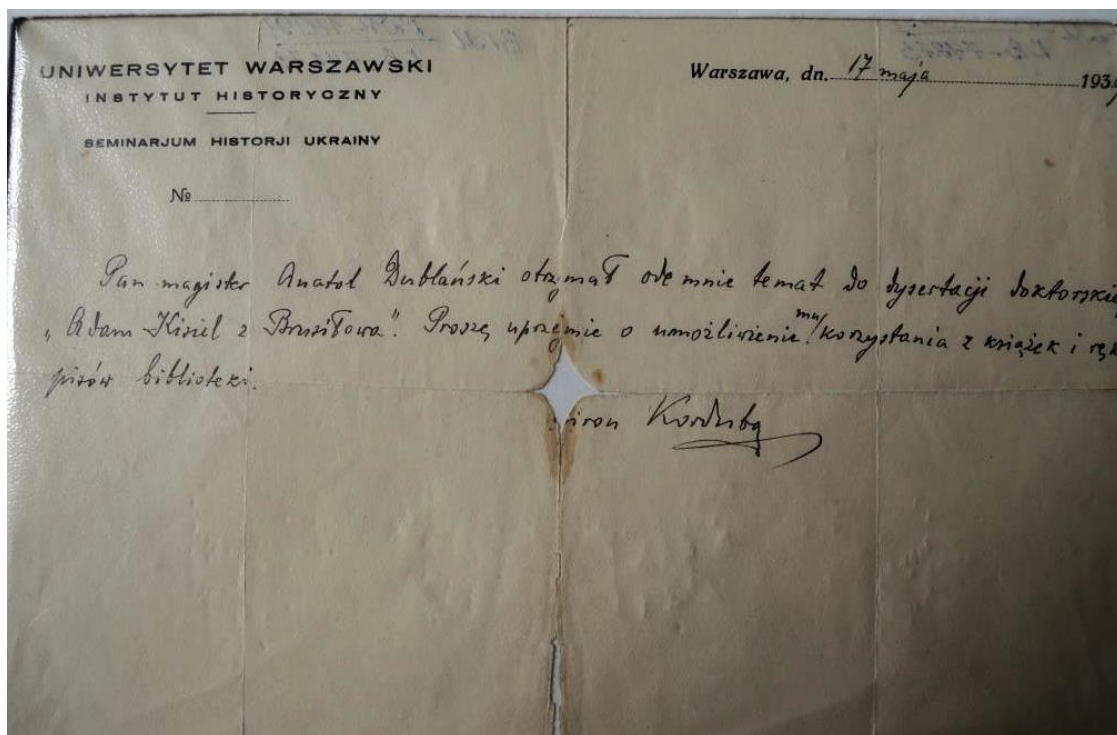
Документи про освіту А. Дублянського

Атестат А. Дублянського.
Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17089

Диплом магістра філософії.
Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17090.

Посвідчення магістра А. Дублянського від професора М. Кордуби з проханням
дозволити користуватись літературою для написання докторської
«Адам Кісіль з Брусилова». 17.05.1939 р. Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17091.

Додаток Д

Фото. Сім'я Дублянських: Захарій і Неоніла, разом з дітьми Анатолієм та Оленою перед власним будинком в Луцьку по вул. Торунській, 21. Травень–червень 1930 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ–17053. КВ.–74235.

Додаток Е

Документи про одруження А. Дублянського з Є. Більо

F 2

HEIRATSURKUNDE

(Standesamt M i t t e n w a l d - - - - - Nr. 36/1951)
 Der Lehrer Anatol Dublansky, - - - - -
 - - - - - , orthodox - - - - -
 wohnhaft in Mittenwald - - - - -
 geboren am 11. November 1912 - - - - -
 in Peretoki, Kreis Luzk/Polen - - - - -
 (Standesamt - - - - - Nr. - - - - -) und
 die Schneiderin Eugenia Bilo, - - - - -
 - - - - - , griechisch-kath.
 wohnhaft in Mittenwald - - - - -
 geboren am 31. Januar 1910 - - - - -
 in Nizankowyczi, Kreis Przemysl/Polen - - - - -
 (Standesamt - - - - - Nr. - - - - -)
 haben am 11. Oktober 1951 - - - - -
 vor dem Standesamt M i t t e n w a l d - - - - -
die Ehe geschlossen

Vermerke: - - - - -

Mittenwald , den 11. Oktober 1951
 Der Standesbeamte

(Siegel)

Vordruck 4012
 Walter König, Verlagsanstalt u. Buchdruckerei, München 13, Schellingstr. 44

←
 Свідоцтво про цивільний шлюб.
 Джерело:
 ВКМ. Інв.№КДФ-17120.

Метрика шлюбу. →
 Джерело:
 ВКМ. Інв.№КДФ-17098.

✙

СВЯТА УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

МЕТРИКА ШЛЮБУ

В метричній книзі Св. Локровської Церкви в м. Монзени при переселенкош табори - Сучук Касерні, за рік 1951, частина II про шлюб, акт № 2, записано слюдочий шлюб:

1. День, місяць і рік шлюбу.	<u>7. Грудня 1951 р.</u>
2. Імя, імена батьків та прізвище нареченого, становище, або фах, місце замешкання, віросповідання, вік та котрим шлюбом.	<u>Майстер Анатолій Дублянський, син Захарія Ді Феонія ур. Швед, нар. 11. XI. 1912 р. в с. Перетокі, Луцького пов. на Волині, православної віри; першим шлюбом.</u>
3. Імя, імена батьків та прізвище нареченої, становище, або фах, місце замешкання, віросповідання, вік та котрим шлюбом.	<u>Грошадзтва (Свєтлї) Більо, донка Петра; Амни ур. Ярославське, нар. 31. I. 1910 р. в м. Губанковцях, пов. Терешинськ - Галичина, віри православної; першим шлюбом.</u>
4. Свідки зі сторони: а) нареченого б) нареченої	<u>1. Пачкович Степан Микола в срододдла брататок Яша 1. Мратук Олександр 2. Чайківський - Микола</u>
5. Хто уділив Св. Тайства шлюбу.	<u>Протоіерей Олександр Селєсович -</u>
6. Примітки	<u>Св. Матієвий шлюб, умісно тїрло св. Матїї з розуму дисциплинацій. Архивні документи № 110/1951.</u>

Оринал за належним підписом.

Згідність цього шансу з оригіналом стверджую:

Настоятель Протоіерей Олександр Селєсович
24. грудня 1951 р. № 118

М. Локровської Церкви

Додаток Ж

 <p><i>Priester Anatolij DUBLANSKIY</i> Unterschrift des Inhabers</p>	Name u. Vorname <u>DUBLANSKIY</u> <u>Anatolij</u>
	Beruf u. Stellung <u>Priester Ukr. Orth</u> <u>Kirche</u>
	Geburtsdatum <u>11. Novemb. 1912</u> Geburtsort <u>Peretoki, Ukraine</u> Religion <u>Orthodox</u> Staatsangehörigkeit <u>Staatenlos</u> Volkszugehörigkeit <u>Ukrainer</u> Wohnort <u>Mittenwald/Luttensee</u>
	MÜNCHEN, den <u>9. Dez. 1951</u> <p><i>[Signature]</i> Sekretär</p> <p><i>[Signature]</i> Vorsitzender d. Hauptkirchenverwaltung</p>

Посвідчення А. Дублянського про те, що він є священником УАПЦ.
1951 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17118. КВ-74300.

 <p><i>Anatol DUBLANSKIY</i> Unterschrift des Inhabers</p>	Name u. Vorname <u>DUBLANSKIY</u> <u>Anatol</u>
	Beruf u. Stellung <u>Priester der Ukr.</u> <u>Aut. Orthodoxen Kirche</u>
	Geburtsdatum <u>11. November 1912</u> Geburtsort <u>Peretoki, Ukraina</u> Religion <u>Orthodox</u> Staatsangehörigkeit <u>Heimatlos, Ausl.</u> Volkszugehörigkeit <u>Ukrainer</u> Wohnort <u>Landshut</u>
	KARLSRUHE i. B., den <u>12. JAN. 1955</u> 194 <p><i>[Signature]</i> Sekretär</p> <p><i>[Signature]</i> Vorsitzender d. Hauptkirchenverwaltung</p>

Посвідчення А. Дублянського про те, що він є священником УАПЦ.
1955 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17109.

Додаток И

**Фото. Візит митрополит Никанора Абрамовича на парафію Святого
Михаїла УАПЦ в Ляндсгуті, настоятелем якої був о. А. Дублянський.**

9 липня 1955 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17057. КВ-74239.

Додаток К

Фото. Протоієрей Анатолій Дублянський з дружиною Євгенією біля дому в Ляндсгуті. 1957 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17055.

Додаток Л
Фото. Протоієрей Анатолій Дублянський.
1976 р.

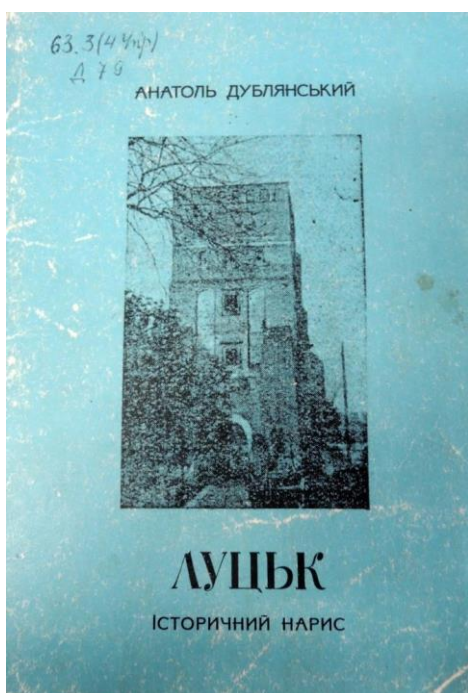
Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17077.

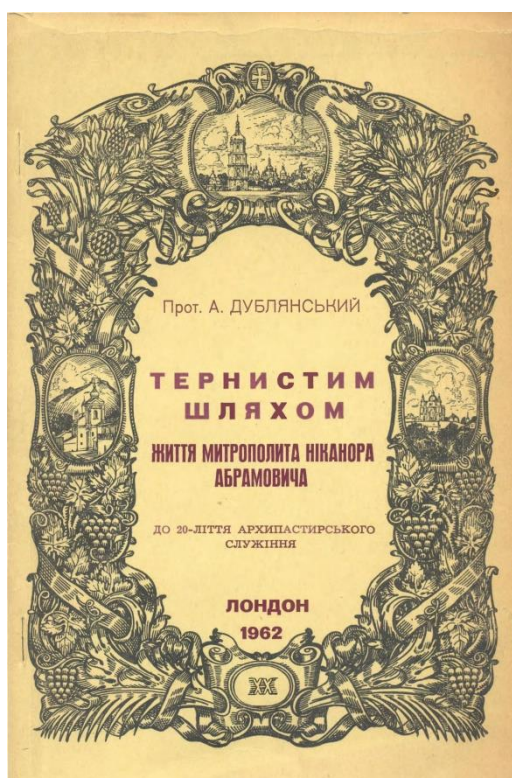

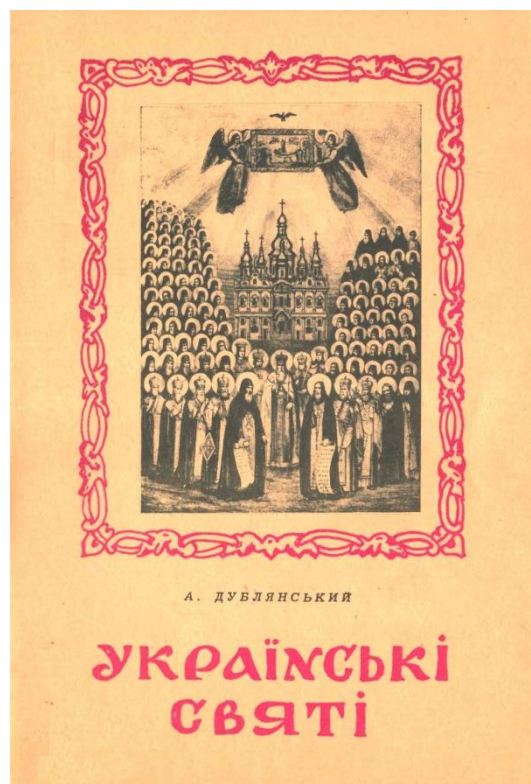
Додаток Н
Праці митрополита Анатолія Дублянського

Дублянський А. Луцьк. Історичний нарис.
Луцьк, 1934. 32 с.

Дублянський А., прот.
Тернистим шляхом.
Життя митрополита
Никанора Абрамовича.
Лондон, 1962. 80 с.

Дублянський А., прот.
Українські святі.
Мюнхен, 1962. 100 с.

Додаток П

Оригінал свідоцтва про висвяту архімандрита Анатолія Дублянського
на єпископа

Ukrainian Orthodox Church of U. S. A.

MOST REVEREND MSTYSLAV S. SKRYPNYK
Archbishop of Philadelphia and Metropolitan
of The Ukrainian Orthodox Church
of the U.S.A., and Diaspora

P.O. Box 495
South Bound Brook, N. J. 08880
Tel.: 201 - 356-0090

CERTIFICATE OF EPISCOPAL ORDINATION

In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit. Amen.

We the undersigned Hierarchs, MSTYSLAV, by the Grace of God Archbishop-Metropolitan of the Ukrainian Orthodox Church of the USA and Diaspora, Consecrator, and MARK, by the Grace of God Archbishop of New York, New York, and CONSTANTINE, by the Grace of God Archbishop of Chicago, Co-Consecrators, DECLARE that the Very Reverend Archimandrite Anatolij (Secular name, Anatolij Dublanskyj) has been examined and has declared his profession of the Holy Orthodox Apostolic Faith in our presence in Saint Andrew Ukrainian Orthodox Stavropegial Memorial Church, South Bound Brook, New Jersey, on the thirty-first day of the month of May, in the year of Our Lord, one thousand nine hundred and eighty-one.

We further declare and make known to all, that by the Divine Grace of the Holy and Life-Creating Spirit, we have on this same day of the thirty-first of May, one thousand nine hundred and eighty-one, during the Divine Liturgy, consecrated the servant of God

ARCHIMANDRITE ANATOLIJ

to the sacred office of Bishop of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church and have appointed him to the See of London and Bishop of the Western European Eparchy of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.

In testimony of the above, we have signed this instrument and have affixed the episcopal seal.

Given this thirty-first day of the month of May, in the year of Our Lord, one thousand nine hundred and eighty-one in Saint Andrew Ukrainian Orthodox Memorial Church, South Bound Brook, New Jersey, USA.

+ Mark Archbishop
+ MARK
Co-Consecrator

+ Мстислав
+ MSTYSLAV
Consecrator

+ Constantine
+CONSTANTINE
Co-Consecrator

Додаток Р**Фото. Єпископ Анатолій Дублянський. 1981 р.****Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-15769.**

Додаток С. Фрагменти архіпастирської праці митрополита Анатолія.

Митрополит Мстислав Скрипник вручає єпископу Анатолію жезл під час Богослужіння з нагоди його інтронізації на Західноєвропейську кафедру.

Лондон, 1981 р.

Джерело: Нарис історії Української Автокефальної Православної Церкви Великій Британії 1947–1987. Упорядник: о. протопресвітер Сильвестр Богатирець. Лондон: Єпархіальне управління Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії, 1988. С. 153.

Архієпископ Анатолій під час святкового Богослужіння з нагоди 1000-ліття Хрещення Руси-України у храмі на честь святого Іоана Хрестителя.

Лондон, Великобританія, 1988 р.

Джерело: Святкування в Лондоні єпархією УАПЦеркви у Великій Британії ювілею тисячоліття Хрещення України. Рідна Церква. 1988. Ч. 156. С. 11.

Візит єпископа Анатолія Дублянського на парафію УАПЦ
в Франкфурт-на-Майні. Німеччина. 1983 р.
Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17032. КВ-74213.

Єпископ Анатолій звершує панахиду за жертвами Другої світової війни.
Новий Ульм, Німеччина. 1987 р.
Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17033. КВ-74214.

Додаток Т

Доброчинна діяльність митрополита Анатолія Дублянського

Фото ікони Пресвятої Богородиці з младенцем Ісусом написаної на пожертви митрополита Анатолія. Сьогодні ця ікона зберігається у Волинській православної богословській академії.

Джерело: особистий архів автора.

Напис на іконі:

*«Дар митрополита Анатолія Дублянського
Волинській Духовній Семінарії».*

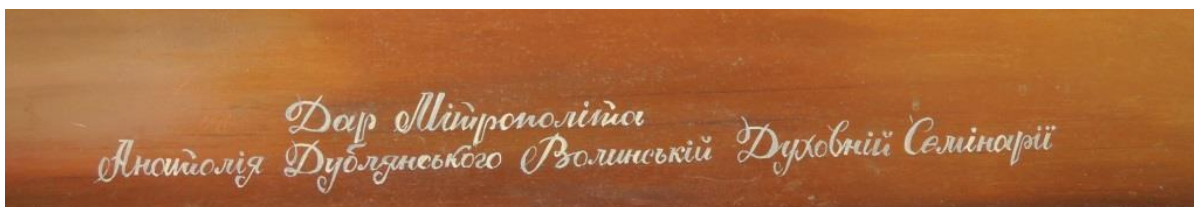
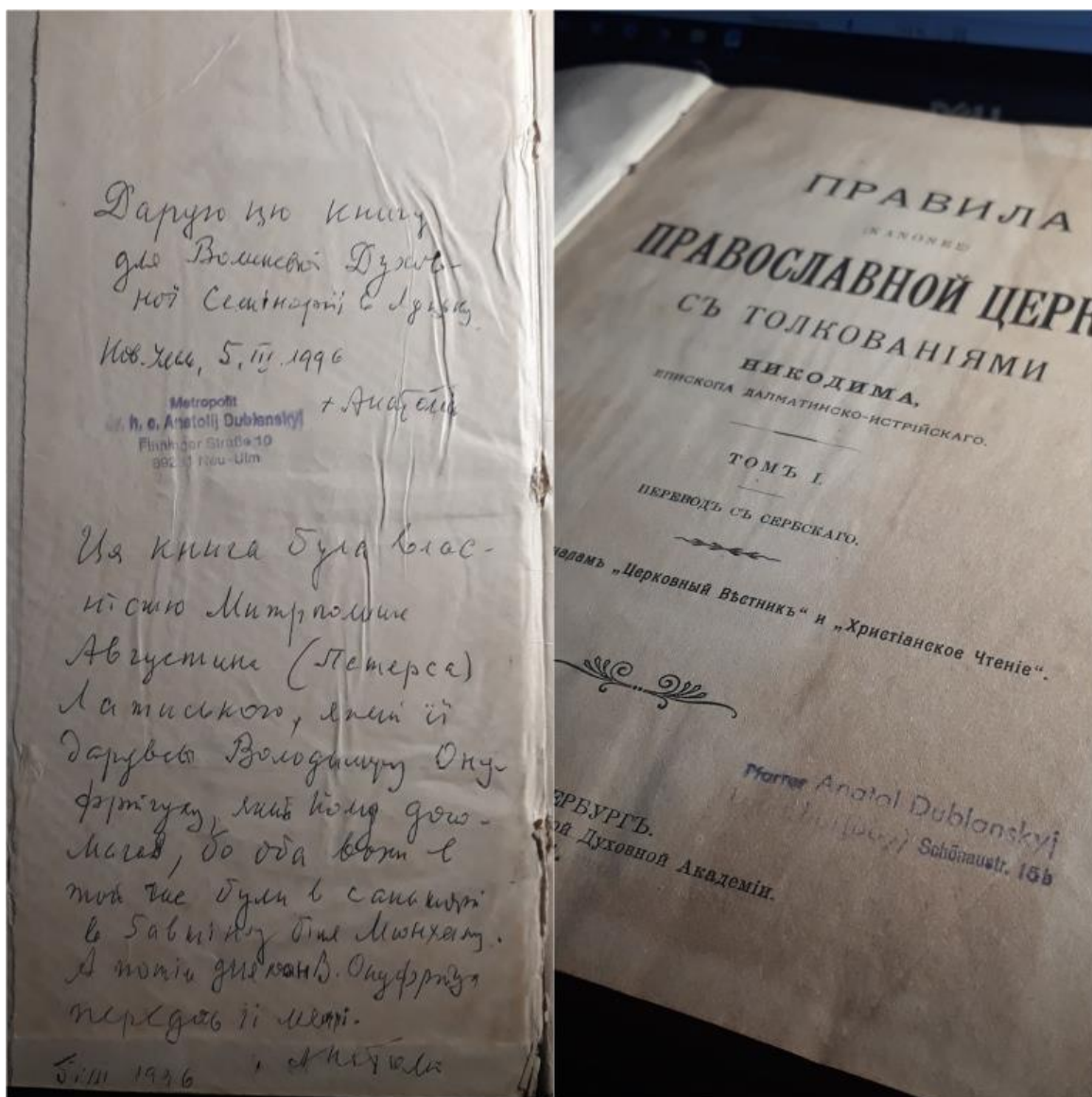

Фото Євхаристійного набору, переданого митрополитом Анатолієм Дублянським для потреб парафії Святого Миколая у Луцьку.

Джерело: особистий архів автора.

Книга «Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима епископа Далматинско-Истрийского» подарована митрополитом Анатолієм (Дублянським) Волинській духовній семінарії з дарчим записом на форзаці передньої оправи:

«Дарую цю книгу для Волинської Духовної Семінарії в Луцьку. Ця книга була власністю Митрополита Августина (Петерса) Латинського, який її подарував Володимиру Онуфрійчуку, що йому допомагав, бо оба вони в той час були в санаторії в Гавтінгу біля Мюнхена. А потім дякон Володимир Онуфрійчук передав її мені.... + Анатолій. 5.III. 1996».

Джерело: Правила Православной Церкви с толкованиями Никодима епископа Далматинско-Истрийского. Т. I. Санкт-Петербург: издание С.-Петербургской Духовной Академии, 1911. 640 с.

Додаток У

Фото. Владика Анатолій Дублянський біля могили дружини.

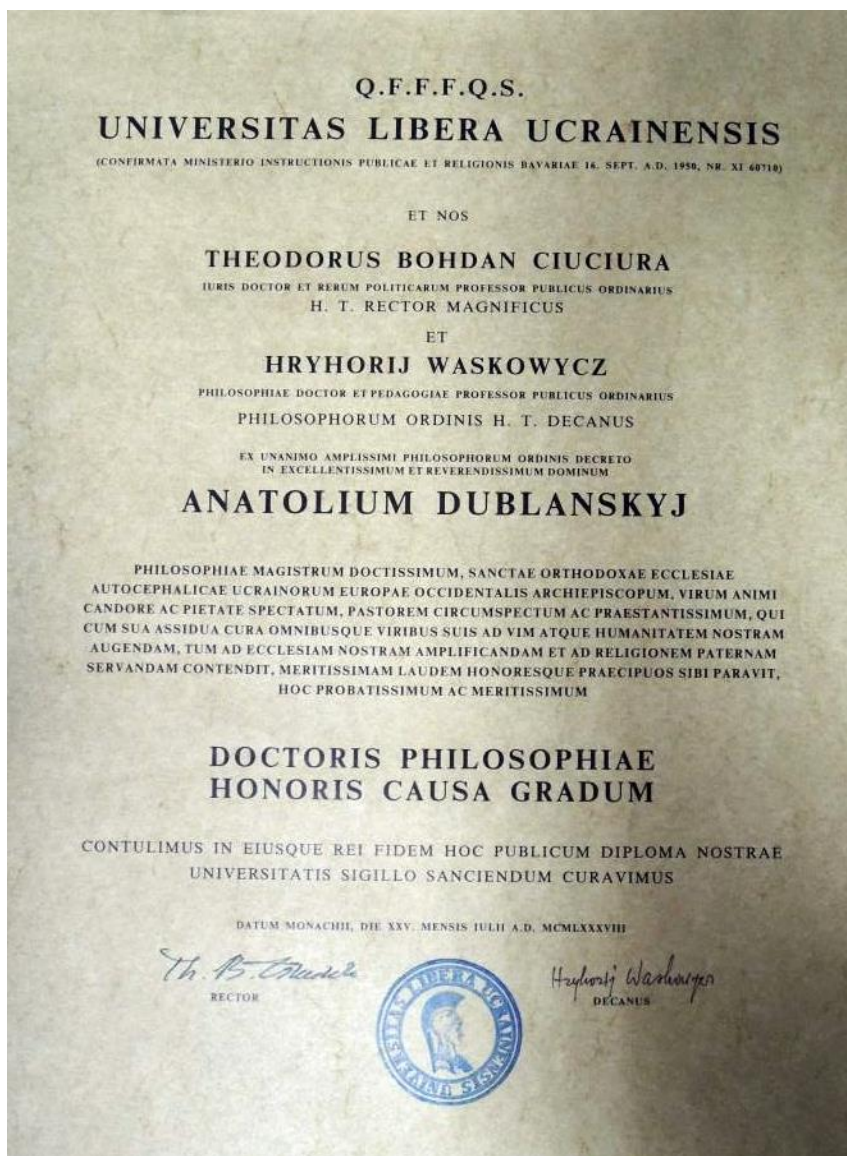
1992 р.

Джерело: ВКМ. Інв.№КДФ-17064.

Додаток Ф

Відзнаки митрополита Анатолія Дублянського.

Диплом доктора
 філософії Українського
 вільного університету
 в Мюнхені Анатолія
 Дублянського.

Джерело:

ВКМ. Інв. № КДФ–
 17088, КВ–74270.

Владика Анатолій
 перед Українським
 вільним університетом
 після надання титулу
 доктора філософії.
 1988 р. **Джерело:**
 ВКМ. Інв. № КДФ–
 17084. КВ–74266.

Диплом про обрання митрополита Анатолія Дублянського почесним
Доктором Волинської духовної академії.

Джерело: ВКМ. Інв.№ КДФ-17143. КВ-74325.

Грамота про обрання митрополита Анатолія Дублянського почесним професором в галузі історії Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Джерело: ВКМ. Інв. № КДФ-17144. КВ-74326.

Додаток Х

Світлина митрополита Анатолія Дублянського з портрету виконаного бельгійцем, римо-католицьким священником о. Жос Опдебиком з нагоди його 75-ліття, на замовлення парафії УАПЦ св. архістратиґа Михаїла м. Генка в Бельгії. Ориґінал портрету сьогодні знаходиться в залі церковного будинку згаданого храму.

Джерело: особистий архів автора.

Додаток Ц

Бібліографія основних праць та публікацій митрополита Анатолія Дублянського

1934

1. Дублянський А. Луцьк. Історичний нарис. Луцьк, 1934. 32 с.

1935

2. Дублянський А. Українська старовина й етнографія в «Волинському музеї». *Наш світ*. 1935. Ч. 1. С. 11–12.
3. Дублянський А. Замок князів Острозьких. *Наш світ*. 1935. Ч. 2. С. 11–12.
4. Дублянський А. Рівне. *Наш світ*. 1935. Ч. 3. С. 10.
5. Дублянський А. Дещо з нумізматики. Гроші, які ходили на Волині. *Наш світ*. 1935. Ч. 5. С. 10–12.

1936

6. Дублянський А. Легенда про заснування Луцька. *Українська нива*. 1936. 12 липня. С. 3.
7. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. *Українська нива*. 1936. 23 липня. Ч. 5. С. 3.
8. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. *Волинське слово*. 1936. 23 липня.
9. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Рівне. *Українська нива*. 1936. 23 вересня. Ч. 14. С. 3.
10. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Олика. *Українська нива*. 1936. 1 листопада. Ч. 19. С. 4.
11. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Кременець. *Українська нива*. 1936. 15 листопада.
12. Дублянський А. Пізнаймо Волинь. З життя луцького міщанина в XVI ст. *Українська нива*. 1936. 6 грудня.
13. Дублянський А. З україніки у Вільні. Два незнані універсали гетьмана Івана Мазепи. *Наш світ*. 1936. Ч. 1, 2.

14. Дублянський А. Зимно. *Наш світ*. 1936. Ч. 3. С. 17–18.
15. Дублянський А. Православні Церкви в старому Луцьку. *Церква і нарід*. 1936. Ч. 11. С. 355–361.

1937

16. Дублянський А. Дорогобуж і Пересопниця. *Волинське слово*. 1937. 10 лютого. Ч. 5. С. 4.
17. Дублянський А. Братська школа в Луцьку в XVII ст. *Волинське слово*. 1937. 22 вересня. Ч. 16. С. 3.

1938

18. Дублянський А. Князь Володимир Василькович. *Церква і нарід*. 1938. Ч. 24. С. 988–990.

1939

19. Дублянський А. Опис іконостасу Братської церкви в Луцьку з 1814 р. (Причинок до історії Братської Церкви). *Шлях*. 1939. Ч. 3. С. 11–12.
20. Dublański A. Nieznana pieczęć bojarska z 14 w. w Muzeum Wołyńskim. *Ziemia Wołyńska*. 1939. Т. 2. № 5. S. 78–79.
21. Дублянський А. Два волинські церковні малярі на переломі XVII і XVIII ст. *Шлях*. 1939. Ч. 4. С. 9–10.
22. Дублянський А. Дещо про різні записки на старих церковних книгах. *Шлях*. 1939. Ч. 5. С. 1–3.
23. Дублянський А. Цікавий документ з 1619 р. до історії Луцького Братства. *Шлях*. 1939. Ч. 6. С. 6.

1941

24. Дублянський А. Охороняймо пам'ятники старовини. *Український голос*. 1941. 9 жовтня. Ч. 4. С. 5.
25. Д. [Дублянський]. Дещо про нові назви вулиць у Луцьку. *Український голос*. 1941. 23 жовтня. Ч. 6. С. 2.
26. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Назви «Русь» і «Україна». *Український голос*. 1941. 11 грудня. Ч. 13. С. 2.

1942

27. Д-ський А. [Дублянський А.]. Волинський музей у Луцьку. *Український голос*. 1942. 1 січня. Ч. 1 (16). С. 4.
28. Д-ський А. [Дублянський А.]. Українські колядки. *Український голос*. 1942. 7 січня. Ч. 2 (17). С. 3–4.
29. Д-ський А. [Дублянський А.]. Київ. *Український голос*. 1942. 22 січня. Ч. 4 (19). С. 4.
30. Д-ий [Дублянський]. Крути – символ боротьби з большевизмом. *Український голос*. 1942. 29 січня. Ч. 5 (20). С. 1–2.
31. Д. [Дублянський А.]. Обов'язки церкви. *Український голос*. 1942. 5 лютого. Ч. 6 (21). С. 1–2.
32. Д-ський А. [Дублянський А.]. Як творились українські прізвища. *Український голос*. 1942. 5 лютого. Ч. 6 (21). С. 2.
33. Д-ський А. [Дублянський А.]. Як творились українські прізвища (продовження). *Український голос*. 1942. 12 лютого. Ч. 7 (22). С. 2.
34. Історичні постанови єпископських соборів у Пинську. *Український голос*. 1942. 19 лютого. Ч. 8 (23). С. 3.
35. А. Д. [Анатолій Дублянський]. До перебування Тараса Шевченка на Волині. *Український голос*. 1942. 12 березня. Ч. 11 (26). С. 4.
36. Д-ий [Дублянський]. Завдання учительства. *Український голос*. 1942. 19 березня. Ч. 12 (27). С. 2.
37. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Хто був автором «Слово о полку Ігоревім». *Український голос*. 1942. 9 квітня. Ч. 15 (30). С. 3.
38. Дублянський А. Замок Любарта в Луцьку. *Український голос*. 1942. 7 травня. Ч. 19 (34). С. 3.
39. Дублянський А. Напередодні роковин 22 червня. *Український голос*. 1942. 18 червня. Ч. 25 (40). С. 1–2.
40. Дублянський А. Наше становище. *Український голос*. 1942. 9 липня. Ч. 28 (43). С. 1–2.
41. Дублянський А. Проведім жнива якнайкраще. *Український голос*. 1942. 13 серпня. Ч. 33 (48). С. 1–2.

42. Дублянський А. Забезпечити всіх хлібом – запорука перемоги. *Український голос*. 1942. 27 серпня. Ч. 35 (50). С. 1–2.
43. Дублянський А. Рік нашої праці. *Український голос*. 1942. 17 вересня. Ч. 38 (53). С. 1–2.
44. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Дім, в якому жила Леся Українка в Луцьку. *Український голос*. 1942. 8 жовтня. Ч. 41 (56). С. 4.
45. А. Д. [Анатолій Дублянський]. З діяльності Т-ва «Просвіта» в Луцьку. *Український голос*. 1942. 4 грудня. Ч. 49 (64). С. 4.

1943

46. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Модест Левицький. *Український голос*. 1943. 18 червня. Ч. 26 (93). С. 4.
47. Д. [Дублянський]. Слова, яких не треба вживати. *Український голос*. 1943. 4 листопада. Ч. 56 (123). С. 4.
48. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Дорога на захід. *Український голос*. 1943. 11 листопада. Ч. 58 (125). С. 3.
49. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Кведлінбург. *Український голос*. 1943. 14 листопада. Ч. 59 (126). С. 3.
50. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Кведлінбург (закінчення). *Український голос*. 1943. 18 листопада. Ч. 60 (127). С. 3.
51. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Серед музики машин. *Український голос*. 1943. 21 листопада. Ч. 61 (128). С. 2.
52. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Дрезден – місто мистецтва. *Український голос*. 1943. 28 листопада. Ч. 63 (130). С. 2–3.
53. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Життя і праця. *Український голос*. 1943. 3 грудня. Ч. 64 (131). С. 2.
54. А. Д. [Анатолій Дублянський]. З подорожнього нотатника. День у горах. *Український голос*. 1943. 9 грудня. Ч. 65 (132). С. 3.
55. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Бресляу і його околиці. *Український голос*. 1943. 12 грудня. Ч. 66 (133). С. 2–3.

56. А. Д. [Анатолій Дублянський]. З подорожнього нотатника. У німецькому селі. *Український голос*. 1943. 16 грудня. Ч. 67 (134). С. 2.
57. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Берлін. *Український голос*. 1943. 19 грудня. Ч. 68 (135). С. 3.
58. Дублянський А. З подорожнього нотатника. Берлін (закінчення). *Український голос*. 1943. 23 грудня. Ч. 69 (136). С. 2–3.

1944

59. А. Д. [Анатолій Дублянський]. Коли засновано Луцьк. *Український голос*. 1944. 7 січня. Ч. 2 (139). С. 7.

1952

60. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Будьмо вірні нашій Святій Церкві. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 2–3.
61. Дублянський А., свящ. Молодь – наша надія. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 1. С. 4.
62. Дублянський А., свящ. Під Покровом Богоматері. *Рідна Церква*. 1952. Ч. 2. С. 4.

1953

63. Дублянський А., свящ. На порозі Року Божого 1953. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 3.
64. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Конференція Православних Церков у Руммельсбергу. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 1 (3). С. 11–12.
65. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. П'ятдесятирічний ювілей священства (прот. Геннадія Тимківського). *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 11.
66. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Український Православний календар на 1953 рік. Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Замість рецензії. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 11.
67. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Екуменічні ділові засідання в Руммельсбергу. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 2 (4). С. 13.

68. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Зшестя Святого Духа на Апостолів. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 3 (5). С. 1–2.
69. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Богословська Академія. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 3 (5). С. 9.
70. Дублянський А., свящ. Хрещення України. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 4 (6). С. 1–2.
71. А. Д-ий [Анатолій Дублянський], свящ. Поділ єдиної Христової Церкви і перші спроби поєднання Її. Історично-канонічна монографія. Видання Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Вінніпег. 1953. 384 с. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 4 (6). С. 10.
72. Дублянський А., свящ. Шлях нашої Церкви. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 5 (7). С. 3–6.
73. А. З-ич. [Анатолій Захарович]. Пам'яті пастирів-мучеників. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 5 (7). С. 4.
74. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Пам'яті покійного митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 6 (8). С. 6–9.
75. Дублянський А. Легенда про заснування Луцька. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1953. Ч. 1. С. 15–17.
76. Дублянський А. Замок Любарта в Луцьку. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1953. Ч. 1. С. 18–21.

1954

77. А. З. [Анатолій Захарович]. Московська патріархія і вільний православний світ. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 1 (9). С. 11–12.
78. Дублянський А., свящ. Покаяння відкрий мені двері, Життяподавче. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 2–3.
79. А. З. [Анатолій Захарович]. Переяслав і Українська Православна Церква. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 7–8.
80. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Православна Церква і екуменічний рух. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 2 (10). С. 8–9.

81. Дублянський А., свящ. У дев'ятсотліття поділу Христової Церкви. Рідна Церква. 1954. Ч. 4 (12). С. 2–3.
82. Д. [Дублянський], свящ. Зустріч духовенства в Екуменічному інституті. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 4 (12). С. 11.
83. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Нерушима стіна і Заступниця. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 5 (13). С. 1.
84. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Екуменічна зустріч в Карльсруе. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 6 (14). С. 12–13.
85. Д. [Дублянський], свящ. Альбом пам'яті Блаженнішого митрополита Полікарпа. Лондон. 1954. 24 с. *Рідна Церква*. 1954. Ч. 6 (14). С. 15.

1955

86. А. З. [Анатолій Захарович]. Дещо з недавнього минулого. Уривок з спогадів. *Літопис Волині*. 1955. Ч. 2. С. 94–97.
87. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька зауваг з приводу однієї книги. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 15. С. 12–13.
88. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Зустріч в Швєбіш Гмюнд. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 16. С. 12.
89. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Визначна подія. Видання Історії Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1955. Ч. 20. С. 6–7.

1956

90. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Що пишуть інші. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 21. С. 12.
91. Дублянський А., свящ. Покаяння. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 22. С. 1–3.
92. А. З. [Анатолій Захарович]. Кіпрська Православна Церква. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 23. С. 10–11.
93. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Традиційний шлях нашої Церкви. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 1.
94. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Іван Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. Том II. (XVII ст.). Видання

- Української Православної Церкви в ЗДА. Нью Йорк – Бавн Брук. 1956. 398 с. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 15–16.
95. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. О. Білоусенко. Наша Віра. Короткий катехизис Православної Віри. Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Нью Йорк – Бавн Брук. 1956. 64 с. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 24. С. 16.
96. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Наша Покрова і заступниця. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 25. С. 1, 3.
97. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька думок під розвагу. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 25. С. 9–10.
98. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор УАПЦ в Європі. *Рідна Церква*. 1956. Ч. 26. С. 7–11.

1957

99. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Свято Воскресіння Христового. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 28. С. 3.
100. Дублянський А., прот. Час святкування Великодня. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 28. С. 6–7.
101. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Бібліографія. Ernst Benz «Geist und Leben der Ostkirche». Гамбург 1957. 208 с. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 15–16.
102. А. З. [Анатолій Захарович]. Єдність Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1957. Ч.30. С. 1–3.
103. А. З. [Анатолій Захарович]. Чи справді відома дата смерті митрополита Василя? *Рідна Церква*. 1957. Ч. 30. С. 3.
104. А. З. [Анатолій Захарович]. Наша канонічність. Декілька думок в четверті роковини упокоєння митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32. С. 5–6.
105. Дублянський А., прот. Святі Ангели Божі – наші охоронителі. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32. С. 3–4.

1958

106. А. З. [Анатолій Захарович]. Православна віра. *Рідна Церква*. 1958. Ч. 35. С. 3–4.
107. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Преважлива справа. *Рідна Церква*. 1958. Ч. 35. С. 5–6.
108. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Конференція Православних Церков у Німеччині. *Рідна Церква*. 1958. Ч. 35. С. 11–12.
109. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Храм Божий. *Рідна Церква*. 1958. Ч. 36. С. 1, 9.
110. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Іван Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. Том III. (XVIII–XX ст.). Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Нью-Йорк – Бавн Брук, 1957. 390 с. *Рідна Церква*. 1958. Ч. 36. С. 15–16.

1959

111. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Особливості Богослужінь у греків. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 37. С. 10–12.
112. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Віра у воскресіння Христа – наша основа. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 38. С. 3.
113. Дублянський А., прот. Дияконіси в Православній Церкві. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 38. С. 11–12.
114. А. З. [Анатолій Захарович]. Трьохсотліття канонізації прп. Іова Почаївського. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 39. С. 8–9.
115. Дублянський А., прот. Гетьман І. Мазепа – опікун і будівничий церков. *Рідна Церква*. 1959. Ч. 39. С. 3–7.
116. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Хто були брати Господні? *Рідна Церква*. 1959. Ч. 40. С. 9.

1960

117. Дублянський А., прот. Митрополит Діонісій і Українська Православна Церква. *Рідна Церква*. 1960. Ч. 43. С. 6–12.

1961

118. Дублянський А., прот. Митрополит Діонісій і Українська Православна Церква. *Український православний календар на 1961 р.* Саут-Баунд-Брук: Видання УПЦ в США, 1961. С. 118–126.
119. Дублянський А., прот. Святі угодники української землі. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 46. С. 8–10.
120. Дублянський А., прот. Пересопницька Євангелія. До 400-ліття перекладу Св. Євангелії на українську мову. *Рідна Церква*. 1961. Ч. 47. С. 2–4.

1962

121. Дублянський А., прот. Пересопницьке Євангеліє. До 400-ліття перекладу Св. Євангелії на українську мову. *Український православний календар на 1962 р.* Саут-Баунд-Брук: Видання УПЦ в США, 1962. С. 91–94.
122. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. До двадцятиліття Пинського Собору. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 49. С. 6–8.
123. Дублянський А., прот. Наш ювілей. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 51. С. 2–3.
124. Дублянський А., прот. Київський Собор 1942 року. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 52. С. 4–6.
125. А. З. [Анатолій Захарович]. Іван Їжакевич. *Рідна Церква*. 1962. Ч. 52. С. 10.
126. Дублянський А., прот. Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича. Лондон, 1962. 80 с.
127. Дублянський А., прот. Українські святі. Мюнхен, 1962. 100 с.

1964

128. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор єпископів УАПЦ у Варшаві в 1944 році. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 58. С. 5–8
129. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Собор єпископів УАПЦ у Варшаві в 1944 році. Закінчення. *Рідна Церква*. 1964. Ч. 59. С. 8–9.

130. Дублянський А., прот. Преподобний Нестор Літописець. (До 850-ліття з дня його упокоєння). *Рідна Церква*. 1964. Ч. 60. С. 8–9.

1965

131. Дублянський А., прот. Православна Церква в Польщі. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 61. С. 8–9
132. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. До двадцятиліття існування парафій УАПЦ в Німецькій Федеративній Республіці. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 62. С. 9–10.
133. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Обмін великодніми привітаннями. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 63. С. 14.
134. Дублянський А., прот. Преподобний Варлаам, перший ігумен Печерський. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 64. С. 7–9.

1966

135. Дублянський А., прот. Дещо про наші християнські імена. *Рідна Церква*. 1966. Ч. 67. С. 9–11.
136. Дублянський А., прот. Дещо про наші християнські імена. *Рідна Церква*. 1966. Ч. 68. С. 7–8.

1967

137. Дублянський А. Цікавий документ з 1619 р. до історії Луцького братства. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1967. Ч. 9. С. 25–27.

1968

138. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Посмертні згадки. Пам'яті прот. Дмитра Васильчука. *Рідна церква*. 1968. Ч. 75. С. 2–3.
139. А. З. [Анатолій Захарович]. Світильник Духа (до 15-ліття упокоєння митрополита Полікарпа). *Рідна Церква*. 1968. Ч. 76. С. 2–3.

1969

140. А. З-ч. [Анатолій Захарович]. До 50-ліття проголошення автокефалії Української Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 77. С. 5–7.
141. Дублянський А., прот. Іов Кондзелевич – український Рафаель. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 77. С. 10–12.

142. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Передсоборні думки. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 79. С. 2–3.
143. Дублянський А., прот. Похорон бл. пам. Митрополита Никанора. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 79. С. 4–7.
144. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння Собору Української Автокефальної Православної Церкви. *Рідна Церква*. 1969. Ч. 80. С. 3–7.

1970

145. Дублянський А., прот. Пам'яті проф. Івана Власовського. *Рідна Церква*. 1970. Ч. 81. С. 11–13.

1971

146. А. З. [Анатолій Захарович]. Декілька думок з приводу ювілею УАПЦ. *Рідна Церква*. 1971. Ч. 87. С. 3–4.

1972

147. Дублянський А., прот. Митрополит Арсеній Мацієвич (До двохсотліття з дня його мученицької смерті). *Рідна Церква*. 1972. Ч. 89. С. 8–9.
148. Дублянський А., прот. Двадцятиліття «Рідної Церкви». *Рідна Церква*. 1972. Ч. 92. С. 3–4.

1973

149. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння Третього Собору Української автокефальної православної церкви. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 93. С. 5–8.
150. Дублянський А., прот. Пам'яті митр. прот. Федора Луговенка. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 94. С. 17–18.
151. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Діяння надзвичайного собору Української автокефальної православної церкви в Парижі. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 5–6.
152. Дублянський А., прот. Преподобний Антоній Печерський (До 900-ліття з дня упокоєння). *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 13–14.

153. Дублянський А., прот. Пам'яті проф. д-р. Полонської-Василенко. *Рідна Церква*. 1973. Ч. 95. С. 18–19.
154. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Митрополит Полікарп (у двадцяті роковини його упокоєння). *Рідна Церква*. 1973. Ч. 96. С. 3–4.

1974

155. Дублянський А., прот. Дещо з листування з проф. І. Власовським. Власовський І. Пропам'ятна книга. Торонто: Видання Українського Православного Братства С. Володимира, 1974. С. 98–102.
156. Дублянський А., прот. Рецензії. Іван Власовський. Православно-християнське моральне богослів'я. Науково-богословський інститут Української Православної Церкви в США. Нью-Йорк – Бавнд Брук 1973. 144 с. *Рідна Церква*. 1974. Ч. 98. С. 17–18.

1975

157. А. З. [Анатолій Захарович]. Похідна Церква. *Рідна Церква*. 1975. Ч. 103. С. 13–14.
158. А. З. [Анатолій Захарович]. Урочисте Богослужіння в Ессені з нагоди з'їзду т-ва «Волинь». *Рідна Церква*. 1975. Ч. 103. С. 15.
159. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Почаївська святиня (у 300-ліття чудесного врятування Почаївського монастиря). *Рідна Церква*. 1975. Ч. 104. С. 1–4.

1976

160. А. З. [Анатолій Захарович]. Відзначення ювілею тридцятиліття парафії Св. Покрови в Мюнхені. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 105. С. 14–15.
161. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Екуменічна зустріч. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 105. С. 15.
162. А. З. [Анатолій Захарович]. Ювілей прот. М. Гаюка. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 105. С. 16.
163. Д. [Дублянський]. Церква-твердиня в Скутівцях на Поділлі (з нагоди 500-ліття її заснування). *Рідна Церква*. 1976. Ч. 107–108. С. 6–7.

164. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. У 50-ліття Симона Петлюри. *Рідна Церква*. 1976. Ч. 107–108. С. 11–12.

1977

165. А. З. [Анатолій Захарович]. Замість рецензії. *Jahrbuch der Orthodoxie. Schematismus 1976/77/* Herausgegeben von Alex Proc. Athos-Verlag. 244 s. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 109. С. 18.
166. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Тридцятиліття архіпастирства Високопреосвященнішого митрополита Мстислава. *Рідна Церква*. 1977. Ч. 111–112. С. 2–3.

1978

167. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Відзначення вісімдесятиліття блаженнішого митрополита Мстислава. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 114. С. 12–13.
168. А. З. [Анатолій Захарович]. Перед великим ювілеєм. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 115. С. 2–3.
169. Дублянський А., прот. Посмертні згадки. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 116. С. 15.
170. Дублянський А., прот. Подяка. *Рідна Церква*. 1978. Ч. 116. С. 15–16.

1979

171. Дублянський А., прот. Митрополит Никанор (до десятиріччя з дня упокоєння). *Рідна Церква*. 1979. Ч. 117. С. 8–9.
172. Дублянський А., прот. Св. Василій Великий. *Рідна Церква*. 1979. Ч. 118 С. 5–6.

1981

173. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Острозька Академія. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 125. С. 6–8.
174. АЗД-ий [Анатолій Захарович Дублянський]. Спогади про Водохреща в Луцьку. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 125. С. 8–9.
175. Дублянський А., прот. Острозька Біблія (з нагоди ювілею 400-ліття її видрукування). *Рідна Церква*. 1981. Ч. 126. С. 6–7.

176. АЗ. [Анатолій Захарович]. Відзначення ювілею 70-ліття архипресвітера П. Дубицького. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 126. С. 13–14.
177. А. З. [Анатолій Захарович]. Український православний календар на 1981 р. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 126. С. 15.
178. Дублянський А. Слово після вручення жезла. *Рідна Церква*. 1981. Ч. 127–128. С. 10.
179. Дублянський А. Слово при нареченні в Єпископи. *Рідна Церква*. 1984. Ч. 127–128. С. 9–10.

1982

180. Dublanskyi A. Abramowicz, Nikanor, ukrainischer Erzbischof. *Badische biografien*. Т. 1. Stuttgart, 1982. S. 8–9.
181. А. Захарович. Композитор о. Кирило Стеценко (до сторіччя його народження). *Рідна Церква*. 1982. Ч. 131–132. С. 3–4
182. Є. А. [Єпископ Анатолій]. Відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в 1942 році. *Рідна Церква*. 1982. Ч. 129. С. 4–5.

1986

183. АЗ. [Анатолій Захарович]. Освячення української православної церкви в Генку в Бельгії. *Рідна Церква*. 1986. Ч. 147–148. С. 4–8.

1988.

184. Архієпископ Анатолій. До наших шановних читачів і передплатників. *Рідна Церква*. 1988. Ч. 156. С. 4.

1991

185. Дублянський А. Українські святі, життя яких пов'язане з Волинню. *Народна трибуна*. 1991. 14 грудня. С. 5.

1992

186. Дублянський А. Українські святі, життя яких пов'язане з Волинню. *Народна трибуна*. 1992. 1 січня. С. 5.
187. Дублянський А. Українські святі, життя яких пов'язане з Волинню. *Народна трибуна*. 1992. 1 лютого. С. 5.

188. Дублянський А. У незалежній державі – незалежна церква. *Народна трибуна*. 1992. 14 жовтня. С. 4.
189. Дублянський А. Українські святі. *Старожитності*. 1992. № 5. С. 14–15.

1994

190. Дублянський А. Будівничий української церкви. *Народна трибуна*. 1994. 20 квітня. С. 4.

1996

191. Дублянський А. Нестор Літописець. *Берестейський край*. 1996. № 8. С. 2.

2000

192. Дублянський А. Християнські святі українського народу. *Народна творчість та етнографія*. 2000. № 2–3. С. 27–36.

Додаток Ш

Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації

1. Фультмес В. Митрополит Анатолій (Дублянський) – видатний ієрарх УАПЦ. *Волинський музей, історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силук. Луцьк, 2014. С. 261–264.
2. Фультмес В., Цап М., прот. Митрополит Анатолій (Дублянський) – засновник та редактор журналу «Рідна Церква». *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії УПЦ КП*. 2014. № 2. С. 355–364.
3. Фультмес В. Погляди митрополита Анатолія (Дублянського) щодо майбутнього Помісної Української Православної Церкви. *Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії УПЦ КП*. 2016. № 4. С. 177–184.
4. Фультмес В. Покрайні записи на книгах приватної бібліотеки митрополита Анатолія (Дублянського). *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. Т. 23. Вип. 2 (20). 2018. С. 195–209.
5. Фультмес В. Єдина Помісна Православна Церква в Україні: погляд митрополита Західноєвропейського і Паризького Анатолія (Дублянського). *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2018. Вип. 136 (9). С. 73–77.
6. Фультмес В. Бібліотека митрополита Анатолія (Дублянського): тематичний склад та сучасний стан. *Краєзнавство*. Науковий журнал. 2018. №3 (104). С. 82–88.
7. Фультмес В. Відомості про заснування та початки діяльності Української Автокефальної Православної Церкви у повоєнній Німеччині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*

імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. Вип. 2. Ч. 1. Тернопіль. 2018. С. 129–135.

8. Фульмес В. Церковно-релігійна книгозбірня митрополита Анатолія (Дублянського). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії*. Науковий збірник. Випуск 65. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 27-й річниці незалежності України, 100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права. 18 жовтня 2018 р., м. Ковель. С. 590–598.

9. Фульмес В. Краєзнавчі дослідження Анатолія Дублянського. *Матеріали X Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції*. Збірник наукових праць. Житомир, 16–17 листопада 2018. С. 244–247.

10. Fulmes V. The Metropolitan of the Western Europe and Paris Anatoly (Dublyansky) in history of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in diaspora. *The Third International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists "East–West" (January 11, 2019)*. Vienna, Austria, 2019. P. 521–526.

11. Фульмес В. Митрополит Західноєвропейський і Паризький Анатолій (Дублянський) про розбудову й інституалізацію Української Церкви. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. Київ: Вид-во «Гілея», 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 2. Філософські науки. С. 182–184.

12. Фульмес В. Спогади Анатолія Дублянського про діяльність Української Автокефальної Православної Церкви в роки німецької окупації України (1941–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 2. С. 134–141.

13. Fulmes V., archpriest. Epistolary heritage of the Metropolitan of the Western European and Paris UAOC in the Diaspora of Anatoly (Dublyansky). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha, 2020. Vol. 6. Issue 3. P. 65–70.

Апробація результатів дослідження

Матеріали дисертації апробовані на сімнадцяти конференціях, серед яких: *міжнародні* – «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк, 15 грудня 2016 р., 25 жовтня 2017 р.), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 19 грудня 2017 р.), «Людина між Церквою і світом: від антагонізму до синергії» (Луцьк, 31 травня 2018 р.), The third international scientific congress of scientists of Europe (Vienna, 11 January 2019), «Святість людського життя: даність і перспективи» (Луцьк, 30 травня 2019 р.); *всеукраїнські* – «Християнство в глобалізованому світі: український контекст» (Дніпро, 4 квітня 2017 р.), «Мученики і сповідники землі Волинської у ХХ ст. (до 75-х роковин розстрілу нацистами волинської інтелігенції в Рівному в жовтні 1943 р.)» (Рівне, 11 жовтня 2018 р.), «Минуле і сучасне Волині і Полісся. Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії» (Ковель, 18 жовтня 2018 р.), X Волинська всеукраїнська історико-краєзнавча конференція (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.); *регіональні* – «Видатні постаті, події та пам'ятки в історії та сьогоденні релігій: світ та Україна» (Острог–Луцьк, 29 березня – 30 березня 2017 р.), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 16–17 травня 2017 р., 15–16 травня 2018 р., 14–15 травня 2019 р.), Фестиваль науки у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (історичний факультет) (Луцьк, 16 травня 2017 р., 15 травня 2018 р., 14 травня 2019 р.).